

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KELAM VE MEZHEPLER TARİHİ BİLİM DALI

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI SURİYE
NUSAYRÎLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HİLAL POLAT

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. HALİFE KESKİN

BOLU, TEMMUZ - 2023

KABUL VE ONAY SAYFASI

Hilal POLAT tarafından hazırlanan “**BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI SURIYE NUSAYRÎLERİ**” adlı tez çalışması jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliği/oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

27/07/2023.

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman
Prof. Dr. Halife KESKİN
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Doç. Dr. Fuat AKDEMİR
Düzce Üniversitesi

.....

Üye
Dr. Öğr. Ü. Hikmet YAĞLI MAVİL
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. İbrahim KÜRTÜL

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin 12/06/2023 tarihinde Turnitin adlı intihal tespit programından enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 12 olarak tespit edilmiştir.

.....

HİLAL POLAT

ÖZET

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI SURIYE NUSAYRÎLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HİLAL POLAT

BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KELAM VE MEZHEPLER TARİHİ BİLİM DALI

(TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. HALİFE KESKİN)

BOLU, HAZİRAN - 2023

VII+80

Bu çalışma Suriye Bölgesinde yaşayan Nusayrîler üzerine olup, çalışmada 1918/Birinci Dünya Savaşı sonrasında hem bölgede değişen şartlar hem bu şartların yerel Nusayrî halkın dinlerini yaşama alanlarında nasıl bir etkiye neden olduğu üzerinde durulmaya çalışılmıştır. 1918 yılından günümüze kadar olan süreçte inancın geçirdiği evreler, bunun öncesinde nasıl bir inançtı ve nasıl bir değişime uğradı, gibi soruların peşine düştüğümüz bu çalışmada; Nusayrî inancının kaynağı, ibadetleri, farklı özellikleri ve müntesiplerinin dinlerini yaşama şekilleri üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Son yüz yılda değişen dünya siyaseti ve coğrafi konumların bölgedeki inançlara fazlaca etkisi olmuştur. Bu etki bazen olumlu bazen de olumsuz olarak kendini göstermiştir. Ele alınan Suriye bölgesinin yerel halkının hem etnik açıdan hem dinî açıdan çeşitlilik gösteriyor olması, bölgenin yönetim yapısını da etkilemiştir. Bizim bu çalışmada üzerinde durduğumuz mesele; Nusayrîlik olarak bilinen mezhebin, tam olarak nereden ve nasıl neşet ettiği, kaynağının İslam dini mi yoksa İslam dininden öncede var olan bir inanç mı olduğu, İslam ile mi bezendiği, ibadetlerindeki farklılıklar, müntesiplerinin özellikleri ve son yüzyılda Suriye siyasetinin etkisiyle ortaya çıkan farklılıklar neler olmuştur, gibi meselelere değinilmeye çalışılmıştır. Nusayrîliğin, ortaya atılan “İslam dininden önce de var olan inançtı” iddialarına binaen nasıl tanımlanması gerektiğine dair; mezhep, fırka, din, gibi kavramlar üzerinde bir tartışma yapılmıştır.

ANAHTAR KELİMELELER: Takıyye, Bâtınîlik, Mezhep, Suriye, Nusayrîlik

ABSTRACT

**SYRIA NUSAYRIS AFTER THE FİRST WORLD WAR
MA THESIS
HİLAL POLAT
BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY
INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES
DEPARTMENT OF THEOLOGY AND HISTORY OF SECTS
(SUPERVISOR: PROF. DR. HALİFE KESKİN)
BOLU, JUNE 2023
VII+80**

This study is on the Nusayris living in the Syrian region, and the aim of this study is to focus on the changing conditions in the region after the First World War in 1918 and the impact of these conditions on the religious life of the local Nusayris people. From 1918 to the present day, the phases that the belief has gone through, what kind of belief it was before this and how it has undergone a change; In this study, we have tried to emphasise the source of the Nusayrî belief, its worship, the different characteristics of the belief and the ways of religious life of its adherents. Changing world politics and geographical locations in the last hundred years have had a great impact on beliefs in the region. This effect was sometimes positive and sometimes negative. The fact that the local population of the Syrian region, which we have analysed, is both ethnically and religiously diverse has also affected the administrative structure of the region. In this study, we have tried to address issues such as where and how exactly the Islamic sect known as Nusayrism originated, whether its source is Islam or a belief that existed before Islam, whether it was adorned with Islam, the differences in worship, the characteristics of its adherents, and what have been the differences that have emerged in the last century under the influence of Syrian politics. There has been a discussion on the concepts such as sect, faction, religion, on how to define Nusayrism based on the claims that "it was a belief that existed before Islam".

KEYWORDS: Taqiyye, Batinism, Sect, Syria, Nusayrism

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	i
ETİK BEYAN.....	ii
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	iv
KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ	vi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
1.SURİYE NUSAYRÎLERİ (ARAP ALEVÎLERİ)'NİN ORTAYA ÇIKIŞI VE AKİDELERİ	5
1.1 Nusayrîliğin Teşekkülü	5
1.2 Nusayrîliğin İnanç Yapısı.....	10
1.2.1 Bâtınlık ve Takıyye	10
1.2.2 Allah İnancı	12
1.2.3 Peygamber İnancı	15
1.2.4 Melek İnancı	16
1.2.5 Kutsal Kitap Anlayışları	17
1.2.6 Tenâsüh ve Ahiret.....	18
1.2.7 Hızır İnancı	19
1.2.8 İbadet Ritüelleri	21
1.3 İncanın Akidevî Anlamda Tenâkuzları	26
İKİNCİ BÖLÜM.....	31
2.....SURİYE BÖLGESİ'NİN GEÇİRDİĞİ TARİHİ-SİYASİ SÜRECİN NUSAYRÎLİĞE ETKİSİ.....	31
2.1 Şam Bölgesinin Tarihsel Süreci	31
2.2 Devletlerin İnançlarının Suriye Bölgesinde Bulunan Nusayrîlere Etkisi	35
2.3 Osmanlı Devleti Özelinde Nusayrîlere Bakış	38
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	47
3.1918 SONRASI NUSAYRÎLİK İNANCINDA İÇ VE DIŞ BAĞLAMDA DEĞİŞİM.....	47
3.1.Fransız Mandası ve Sonrasında Suriye Bölgesi Siyasi Süreci	47
3.2.Arap Aleviliği İsminin Önemi	56
3.3 Nusayrîliğe Dair İbn Teymiyye'nin Fetvası ve Kudüs İmamı'nın Fetvası Üzerine Mukayeseli Bir Bakış	58
3.4 Siyasi Gücün Dini Yaşantıda Oluşturduğu Değişimler.....	62
3.5 Nusayrîlerin Takıyye Anlayışlarına Çift Yönlü Bakış	66
3.6 Nusayrîliğin Tanımlanması	70
SONUÇ.....	74
KAYNAKLAR	78

KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ

BAİBÜ : Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Bşk. : Başkan, Başkanlık

bk: Bakınız

çev. : Çeviri

h.: Hicrî

m.: Miladî

y.y.: Yüzyıl

GİRİŞ

1914-18 yılları arasında gerçekleşen Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı Devleti gibi geniş topraklara ve tebaasında farklı etnik gruplara sahip olan devletlerin, merkezi idaresinin zayıflaması ve ortaya çıkan yeni ilmî, fikrî akımların etkisiyle, evrensel anlamda; devletlerin, milletlerin, sınırları yeniden şekillenmeye başlamıştır. Bu süreçte Ortadoğu olarak isimlendirilen, bugünün konjonktüründe; Suriye, Mısır, Lübnan, Filistin'in içinde bulunduğu bölge çalkantılı dönemlerden geçmiştir. Dünya ülkelerinin bloklaşmasıyla ortaya çıkan ittifaklar ve yeni topraklar elde etme stratejileri, halkı dinî ve etnik açıdan eklektik yapıda olan bu bölgelerin iç karışıklıklar yaşamasına sebebiyet vermiştir. Suriye olarak adlandırılan bölge Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki dönemlerde bir coğrafya ismi olması nedeniyle içinde; Suriye, Mısır, Lübnan, Filistin'i barındırmaktaydı. Fakat 20. y.y.'a gelindiğinde Ortadoğu kendi içinde parçalara ayrılmıştır. Nitekim günümüzde Suriye ismi sadece Suriye Devleti'ni içine alan bir tanım haline gelmiştir.

Bölgesel olarak Suriye Nusayrîlerinin ele alındığı bu çalışmada bazı problemler üzerinde durulmuştur. Günümüzde hala daha Suriye'de yaşayan Nusayrîlerin, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra iç ve dış dinamiklerinde meydana gelen değişimler neler olmuştur? Nusayrîler tarihsel anlamda hangi süreçlerden geçmişlerdir? Mezhebin müntesiplerinin neler yaşadığı ve inançlarında ne gibi farklılıklar meydana geldiği konular ele alınmaya çalışılmıştır. Bu sebeple değişimi anlayabilmek adına Nusayrîlerin akidesi ve ibadetlerine dair bir araştırmada bulunulmuştur. Elde edilen bilgilerden hareketle, tarihi açıdan Nusayrîliğin öncesi ve sonrasında ne gibi değişimler olduğuna dair bir mukayese yapılmıştır. Nusayrîlikte ortaya çıkan değişimlere pek çok neden gösterilebilir. Bu çalışmada üzerinde durulan konular şunlardır;

- Ortaya çıkışı itibarıyla yayılmacı bir politika izleyen Nusayrîlik daha sonra nasıl sır cemaati formuna bürünmüştür.
- Suriye'ye yerleşen Nusayrîler, bölgenin dinamik ve değişken siyasi durumundan ne şekilde etkilenmiştir.
- Uzun yıllar bölgeyi idare eden Osmanlı Devleti'nin tarihî vesikalarında Nusayrîler'den ne şekilde bahsedilmektedir. Nusayrîler kendilerini yöneten devletlerden olumlu veya olumsuz nasıl etkilenmiştir.

- Tarihte Nusayrîler ile ilgili verilmiş olan, İbn Teymiyye ve Kudüs İmamı Emin el- Hüseyin'in fetvalarının mukayesesi,
- Nusayrîlerin Fransız mandası döneminde, Arap Alevîleri ismiyle anılmak istemelerinin Nusayrîler ve Fransızlar tarafından değerlendirilmesi,
- Nusayrîliğin din, mezhep, fırka gibi kavramlardan hangisi ile tanımlamasının yapılması gerektiği,

Bu meseleler merkeze alınarak Nusayrîler hakkında yapılan bu çalışmada; ilk olarak Nusayrîler; inanç, ibadet ve kültürel anlamda ele alınmıştır. Zira bir mukayese söz konusu olduğu için Nusayrîlerin öncesinin bilinmesi gerekli görülmektedir. Nusayrîlik incelendiğinde, inanç içerisinde Takıyye ve Bâtınîlik formunun baskın olduğu ve bu kavramların onların akidelerinde var olan iki esas olduğu yargısına ulaşılmıştır. Nitekim edinilen bilgilerin ışığında, inanç içindeki dinamiklerin, tarihi verilerle ilişkilendirilerek bir süreç okuması gözetilmiştir. Araştırma konusu olarak belirlenen Nusayrîlik, diğer bâtinî mezhepler içerisinde hem sır cemaati olma hem de diğer mezheplerde olmayan bir takım inançların Nusayrî akidesinde var olması sebebiyle araştırılması gerekli görülen bir inanç olmuştur. Nusayrîler hakkında bilinen bazı konular (reenkarnasyon, hulûl, gibi), inancın mahiyeti üzerinde durmanın gerekliliğini ortaya koymuştur. Nusayrîlik, tarihsel ve mekânsal anlamda geniş, bilgi anlamında dar bir literatüre sahip olduğu için araştırma konumuzu, günümüzün politik ve sosyal meseleleriyle de alakalı olan Suriye Bölgesi Nusayrîleri olarak sınırlandırmak, araştırmanın kapsamını belirlemek açısından yararlı görülmüştür. Bunun yanında; inancın bazı değişimler geçirdiği, Birinci Dünya Savaşı'nı gösteren 1918 tarihinden sonrasını ele almak, küreselleşmenin inancın hangi süreçlerden geçmesine sebep olduğunun anlaşılmasında da yardımcı olmuştur.

Nusayrîlik ile ilgili; Ömer Uluçay, Hüseyin Türk, Halil İbrahim Bulut, Hanefi Palabıyık, Naim Ürkmez, Hasan Reşit Tankurt, İnan Keser gibi isimlerin çalışmalarından yararlanılmıştır. Bunun yanında Nusayrî tarihçisi olan Muhammed Emin Galib et-Tavîl'in kaleme aldığı Nusayrîler'in Tarihi ile ilgili *Arap Alevîlerinin Tarihi Nusayrîler* eserinden ve Nusayrîliğin içinde mürted isim olarak görülen Süleyman el-Adenî'nin aktardığı bilgilerin çerçevesinde çalışmalar yapan eserlerin incelenmesi öncelenmiştir. Buna örnek olarak; Osmanlı alimlerinden Mustafa bin Ebi Bekir el-Kayserî'nin hazırlamış olduğu *Damigu'n Nusayrîyye* eseri kaynaklarımız arasında yer almaktadır. Yararlanılan kaynakların bizzat Nusayrîler

tarafından ele alınmış eserler olmasına dikkat edilerek hem içerden bir gözle hem de dışarıdan bir bakışla Nusayrîliğe dair fikirler derlenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada, Nusayrî tarihçisi et- Tavîl'in yazmış olduğu kitap, Nusayrîler ile ilgili ortaya atılan fikirlerin sağlamasının yapılmasında işimizi kolaylaştırmıştır. Bu kitap, her ne kadar şifahen yazılmış ve Fransızlar için hazırlanmış rapor olma özelliğinde bir eser olsa da, araştırmada ilk kaynaklar arasında yer almaktadır.

Nusayrîlerin yaşamış olduğu bölgeler ve bu bölgelerin hangi devletler tarafından ne şekilde idare edildiği mühim bir mesele olarak görülmektedir. Nusayrî tarihçisi et-Tavîl'e göre Nusayrîler, bütün hayatları boyunca baskı ve zulümlere maruz kalmış, gelişime kapalı, dağlarda yaşamaya mecbur bırakılmış bir halk olarak görülmektedir. Bu iddiaların inancın bir getirisi mi yoksa devletlerin muamalesi mi olduğuna dair incelemelerin yapılması gerekli görülerek bu konular üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Çalışma üç ayrı bölümden oluşmakta olup;

Birinci Bölüm; Nusayrîliğin teşekkül süreci,

İkinci Bölüm; Nusayrîlerin yaşadığı Suriye bölgesinin tarihsel süreci,

Üçüncü Bölüm ise, 1918/Birinci Dünya Savaşı sonrasında hem bölgenin hem de inancın değişimi üzerinde bir değerlendirmede bulunulmuştur.

Araştırma sürecinde objektif olmaya gayret gösterilerek, ortaya atılan her iddianın gerçeklik boyutu değerlendirilmiştir. Başvurulan kaynakların güvenilir ve Nusayrîlerin kendi kaynakları olması, gözetilen bir yöntem olmuştur. Bütün bunların sonucunda ileri sürülen fikirler ve iddialar değerlendirilerek bir araya getirilmiştir.

Elde edilen bilgiler ışığında takıyye üzerinde durularak bir mukayese yapılmıştır. Nitekim ortaya atılan “İslam dininden önce de var olan bir inançtı” söylemiyle, “Nusayrîlik üzerinde nasıl bir tanımlama yapılmalıdır?” tartışmasına yer verdiğimiz çalışmamız gerek Nusayrîlerin kendi zeminlerini bilmeleri gerek Nusayrî olmayanların onlara karşı önyargı ve kin beslememeleri adına özenle ele alınan konu olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşanan toprak kayıplarıyla birlikte, Suriye Bölgesi İngiltere ve Fransa gibi devletlerin mandası altına girmiştir. Bu bölgede yaşayan azınlıklar ve çeşitli etnik ve dinî gruplar devletlerin siyasi politikaları için bir araç olarak görülmüştür. Nusayrîler de bu azınlıklar içinde yer almaktadır. Bu süreçte, bölgede görev ve saha araştırması yapan elçilerin

aktardıkları ve Nusayrîler üzerinde yapılan derin incelemeler de inancı toplum ve devlet nezdinde daha görünür hale getirmiştir. Nusayrîliğin, sır cemaati olarak görülmesi araştırmamız açısından zor bir çıkmaz gibi görülse de küreselleşen dünya siyaseti ile birlikte, 1970 yıllarından sonra Suriye’de iktidara yürüyen Nusayrîlerin “kimlik tanımlamalarında” yaşanan değişimin etkisiyle daha görünür olmaları, yapılan araştırmaları çeşitlendirmiştir. Nusayrîliğin; din, fırka, mezhep gibi kavramlardan hangisiyle tanımlanması gerektiği meselesi araştırmamızın konuları içerisinde yer almaktadır. Nihayetinde Nusayrîlik, müntesipleri bulunan ve toplum nezdinde net bir tanımının yapılması gerekli olan bir inançtır. Araştırmamızda değinilen meseleler, Nusayrîliğin daha iyi anlaşılması ve zeminini oluşturmayı amaçlamaktadır. Tevfik Allahtan’dır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SURİYE NUSAYRÎLERİ (ARAP ALEVÎLERİ)'NİN ORTAYA ÇIKIŞI VE AKİDELERİ

1.1 Nusayrîliğin Teşekkülü

İslam dininin neşet edip tebliğ olunmasından sonraki dönemlerde, İslam dünyasında siyasi anlamda iç karışıklıklar meydana gelmiştir. Bu iç karışıklıkların ekserisi Hz. Osman ve Hz. Ali'nin hilafet dönemlerinde ortaya çıkmıştır. Bu dönemlerde cereyan eden karışıklıklar ve iç savaşların neticesinde müslümanlar arasında farklı fikirler ortaya çıkmıştır. Bu fikirlerin etrafında toplanan müslümanlar arasında farklı fırka ve mezhep oluşumları baş göstermiştir. O dönemlerde fikir ayrılıklarına düşen Müslümanlar, tarafgirlik içine girmiş ve her topluluk kendi düşüncesinin doğru olduğunu düşünerek, kendinden olmayanı ötekileştirmiş ve dışlamıştır. Bu dönemlerde ortaya çıkmış olan gruplardan biri kendilerini Hz. Ali'nin taraftarı olarak tanımlayan Şia'dır. Şia mezhebi, ortaya çıkışı itibariyle fırka özelliği göstermekte ve Hz. Ali taraftarlığıyla siyasi nedenlerle ortaya çıkmıştır. Nitekim siyasetin etkisiyle birlikte kendilerine özgü inanç sistemlerini de oluşturmaya başlamışlardır.

Günümüzde Şia, sadece bir fırka olarak değil siyasetin inanca etkisiyle, akidevî bakımdan fikirlerini oluşturmalarıyla "itikadî mezhepler" içerisinde yer almaktadır. Muteber İslam anlayışının dışında değerlendirilen Şia mezhebi, İslam dininin çoğunluğunu oluşturan ve Ehl-i Sünnet olarak adlandırılan çatı oluşumun, akide bakımından dışında görülmektedir. Şia'nın en mühim ve belirleyici unsuru imamet anlayışıdır. Şia mezhebi doğrultusunda Nusayrîliğe bakılacak olunursa; Nusayrîlik, Şia akidesinde yer alan imamet inancına dayanan on iki imam silsilesinden onuncu ve on birinci imamların döneminde ortaya çıkmıştır. İsmini mezhep kurucusu olarak bilinen, Ebû Şuayb Muhammed bin Nusayr en-Nemîrî'den aldığı düşünülmektedir. Muhammed bin Nusayr, Şia'nın inanç sisteminde bulunan imamlardan onuncu imam Ali el-Hâdi en-Nâkî ile on birinci imam olan Hasan el-Askerî zamanlarında yaşamıştır. Bu görüşün yanında, Nusayrî ilim adamlarının bir kısmı Alevîliğin, İbn Nusayr'dan da önce var olduğunu ve şimdi Caferî mezhebine

bağlı bir inanç olduğunu ileri sürmektedir.¹ Nusayrîlik, müntesiplerince Arap Alevîliği olarak adlandırılmaktadır.

Bu konuyla ilgili şu görüş önemlidir. “Abbasi halifesi Mutasım, Türkleri çok seviyordu (anası Tüktü). Onlar için Sâmarrâ’yı yeniden yaptırdı. Her mahallesine bir Türk boyu yerleştirdi. Sâmarrâ’nın kuruluşundan yirmi bir sene sonra Mutasım’ın torunu Mütevekkil 857 (243) Alevîlerin onuncu imamı Ali Nâkî Hâdi’yi Medine’den nefyederek Sâmarrâ’da ikamete mecbur etti. İmam Nakî Sâmarrâ’da Ömer bin Firat el Kâtip ile buluştu ve inandırma kabiliyeti fazla olan bu zatı kendine (Bab) yaptı. Bu suretle Alevilik Sâmarrâ’da süratle yayıldı.”² Bu görüş, inancın nerede başladığını ve kimler tarafından benimsendiğine dair ileriye sürülen önemli bilgileri aktarmaktadır.

Nusayrîliğin isimlendirilmesiyle ilgili farklı iddialar mevcuttur. Bu görüşlerden biri; bu ismin Hz. Ali’nin hizmetçisi Nusayr’a dayandığı yönündedir. Diğer bir görüş ise; inananlarının yoğun olarak yaşamış olduğu yer olan, Suriye’nin Lazkiye bölgesinde bulunan, Nusayr dağlarına nispetle bu isimle anıldıklarıdır. Fakat bu ilk görüş isabetli görülmemektedir. Zira Hz. Ali’nin Nusayr adında bir hizmetçisi bulunmamaktadır. Suriye bölgesinde bulunan o dağların da o dönemlerde böyle bir isimle anılması meselesi ise, üzerinde durulması gereken bir konudur. Tankurt; isimlendirme konusunda, Nusayr Dağları’nın önceden beri bu adla anıldığını hatta ve hatta isim olarak bu adın Muhammed bin Nusayr’dan daha önce var olduğunu ileri sürer ve bu ismin Müslümanlıktan, Hristiyanlıktan ve Yahudilikten daha önce var olmuş bir dinî inanca uyan topluluğun adı olduğunu iddia eder. Bu bilgiyi aydın bir Nusayrî ile paylaştığında Nusayrînin reddetmediğini söyler.³ Tozlu ve Ürkmez’in Nusayrîler ile ilgili yaptıkları çalışmalarında yer alan; “Nusayrîler Romalılar zamanında dahi mevcut idi. Yunan müverrihlerinden İstrabon, miladi birinci asırda Nusayrîlerin Fenikelilere karşı adeta müstakil bir halde mevcudiyetlerini muhafaza ettiklerini haber veriyor.”⁴ ifadeler Tankurt’un görüşlerini doğrular niteliktedir.

¹ Ergin Sertel, *Dinî ve Etnik Kimlikleriyle Nusayrîler (Arap Alevileri)* (Ankara: Ütopya Yayınevi, 2005), 14.

² Hasan R. Tankurt, *Nusayrîler ve Nusayrîlik Hakkında* (Ankara: Ulus Basımevi, 1938), 23.

³ Hasan R. Tankurt, *Nusayrîler ve Nusayrîlik Hakkında*, 25.

⁴ Selahattin Tozlu- Naim Ürkmez, *Nusayrîler Tarih, İnanç, Edebiyat ve Kaynakça* (İstanbul: Kitapevi Yayınları, 2017), 32.

Tavîl, Nusayrî tarihi ile ilgili kaleme aldığı *Arap Alevîlerinin Tarihi Nusayrîler* kitabının başında, Alevî ismini Arap olan Alevîler, yani Nusayrîler için kullanacağını, diğer Şii fırkalar içinse onları kendi isimleriyle, Zeydîler, İsmâîlîler gibi adlarla anacağını belirtmiştir.⁵ Tavîl'e göre, Nusayrî ismi, Arap Alevîlerine verilen isimdir. Bunun yanı sıra Nusayrîliğe Şia üzerinden bakılacak olursa; Şia'nın onuncu imamı olan Ali Hâdi'den sonra kendisi gibi imam olacak olan Hasan el-Askerî de Samarrâ'da kalmıştır. Hasan el-Askerî kendisine Bab⁶ olarak Muhammed bin Nusayr'ı seçmiştir.⁷ Bab seçilen Muhammed bin Nusayr imamların ölmesinin ardından insanları kendi fikirleri etrafında toplamaya başlamıştır. İnsanların İbn Nusayr'ın çevresinde toplanmaya başlamasıyla ortaya çıkan bu grup, daha sonra Nusayrîlik olarak adlandırılmıştır. Bu minvalde, mezhebin ismi ve çıkış menbâna dair kabul gören görüş, bu zatın ismi etrafında toplanan görüşleri oluşturmaktadır. Nusayrîlik; Muhammed bin Nusayr'dan sonra gelen kişiler tarafından sistemleştirilerek bir inanç yapısı haline gelmiştir. Fakat inanç yapısı oluşurken, İslam inanç esaslarından epeyce uzaklaşmıştır. Nusayrîliğin sistemleştirilmesine geçmeden önce şu bilgileri belirtmekte fayda vardır. Tankurt'a göre; Nusayrîlik oluşumu coğrafya itibarıyla Türkler arasında ortaya çıkmış bir mezheptir. Tankurt, bu mezhebin Sâmarra şehrinde Deylem'li Türklerden kurulduğunu ileri sürer, aslında ise bu halkın zaten Şia olduğunu belirtir.⁸ Fakat diğer bir görüşe göre ise, Nusayrî mezhebi Basra'da kurulmuştur. Kurucusu yine Basralı İbn Nusayr olarak görülmektedir, İbn Nusayr'ın Kûfe ve Sâmarra'da yaşadığı da bilgiler arasında mevcuttur.⁹ Bu bilgiler nezdinde meseleye bakılırsa, mezhebin Sâmarra'da ortaya çıktığı tarih takriben hicrî 243/miladî 857'den sonrasına tekabül etmektedir. Bu tarih itibarıyla, Hasan el-Askerî'nin gaybeti hicrî 254/ miladî 868 tarihlerini göstermektedir. Bu bilgidен hareketle, aradaki kısa zaman diliminde İbn Nusayr'ın Sâmarra'da kalmış, daha sonra Basra'ya geçerek mezhebe dair görüşlerini yaymış olabileceği muhtemeldir.

⁵ Muhammed Emîn Gâlip et-Tavîl, *Arap Alevîlerinin Tarihi Nusayrîler*, çev. İsmail Özdemir (İstanbul: Çivi Yazıları, 2000), 19. (Bu kitap Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransızlar tarafından Alevî olan Gâlip et-Tavîl'e Nusayrîlik tarihi ile ilgili yazdırılmış, rapor mahiyetinde bir eserdir.)

⁶ Bab: Kelime anlamı itibarıyla kapı manasındadır. A-M-S terkinde yer alan üçüncü harfe S harfine, Selman-ı Fârisî'ye tekabül eder. Mezhebin giriş kapısı anlamına gelmektedir. Yol ve kapı anlamındadır. Mezhebin önemli kişilerine verilen bir unvan niteliğindedir.

⁷ Hasan R. Tankurt, *Nusayrîler ve Nusayrîlik Hakkında*, 23.

⁸ Hasan R. Tankurt, *Nusayrîler ve Nusayrîlik Hakkında*, 24.

⁹ Mustafa Öz, *Ana Hatlarıyla İslam Mezhepler Tarihi* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2014), 369.

Muhammed bin Nusayr'ın, kendisi hakkında ortaya attığı iki görüş önemlidir. Bu görüşlerden biri; Ali el -Nâkî'nin ilah olduğunu kendisinin de onun peygamberi olduğu görüşüdür. Diğerisi ise; Ali el-Nâkî'nin oğlu olan on birinci imam Hasan el-Askerî'nin Bab'ı, on ikinci imam Muhammed Mehdî el-Muntazar'ın gaybeti sırasında ise onun sefiri olduğu görüşüdür. Burada önemli görülen konu, ortaya atılan iki iddianın da İbn Nusayr'ın kendisi tarafından ileri sürülmüş olmasıdır. İmamların belirlediği veya vasiyet ettiği bir durum söz konusu değildir. Bu durum dikkatleri celbetmektedir. Bu görüşlere göre, İbn Nusayr, kendi liderliğini ilan ederek, ortaya çıkmış bir zat olarak görülmektedir. İbn Nusayr, imamların ardından Samarrâ'da kendini ilan ettikten sonra, çevresindeki insanları etkileyerek onları kendi fikirleri etrafında toplamaya başlamıştır. İbn Nusayr'ın ölümünden sonra başa Muhammed b. Cündeb (ö.III. y.y. son çeyreği), onun ardından Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Cenân el-Cünbülânî (ö.287/900) geçmiştir. Cünbülânî, mezhebe tasavvufi bir boyut kazandırmıştır. Fikirlerini yaymak için seyahat eden, Cünbülânî, Mısır'da bulunduğu sırada Ebû Abdullah Hüseyin b. Hamdân el-Hasîbî'yi etkileyerek mezhebe girmesini sağlamıştır. Hasîbî'nin inancı kabul ederek, Nusayrîliğe dair görüşleri yaymaya çalışması ve yaptığı çalışmalar, O'nu, oluşumun en önemli ismi haline getirmiş ve Şeyhüddin olarak anılmasını sağlamıştır. Nitekim imamet inancına dayanarak ortaya çıkmış olan bu inanç, Şii'ler tarafından kötü ithamlara mülhak olmuştur. Şii kaynaklar Hasîbî'yi “yalancı, lanete uğramış, itikadı bozuk, fikirlerine itibar edilmemesi gereken kimse” gibi ifadelerle eleştirmiştir.¹⁰ Nusayrîliğin kutsal kabul edilen kitabı *Kitabu'l-Mecmû* Hasîbî'ye izafe edilmektedir. Şii kaynaklı ortaya çıkmış görünen bu inanç, ilk başlarda Şia tarafından kabul görmemiş yorumu yapılabilir. Günümüze gelindiğinde ise, Nusayrîlik, Şia'ya müntesip bazı kişiler tarafından kabul görmeye başlamıştır. Hasîbî'nin Halep'te ölümünden sonra (346/957 veya 358/969), yerine gelen iki temsilcisi olmuştur. Bunlardan biri Bağdat'ta Seyyid Ali el-Cisrî, diğeri ise Halep'te Muhammed b. Ali el-Cillî'dir. Hasîbî'den sonra Nusayrîliğin iki temsilcisinden, Bağdat'ta ortaya çıkmış olan grup Moğol Hülagu Han'ın saldırı sırasında yıkılmış, diğeri ise Cillî'den sonra başa gelmiş olan Ebû Saîd Meymûn b. Kâsım et-Taberânî döneminde Lazkiye'ye

¹⁰ İlyas Üzümlü, “Nusayrîler”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/ 271. Bu konuda bk. A' yânü's-Şî'a, V, 490-491.

taşınmıştır.¹¹ Lazkiye olarak anılan bölge, bugün Suriye toprakları içerisinde yer almaktadır. Bu ikinci kol Lazkiye'ye gelerek, günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir.

Nusayrîlikte üzerinde durulması gereken konu şu ki, inancın batınî formundan ötürü kendi içinde ve inananları arasında varlığını sürdürmesi ve sır inanışına sahip olması özelliği ile yayılımcı bir inanç özelliğinin bulunmamasıdır. Taberânî'den sonra bu bölgede varlığını devam ettiren inanç, ilerleyen zamanlarda kendi içinde de görüş ayrılığından ötürü belirli kollara ayrılmıştır. Taberânî'den (ö.426/1034) sonra başa Emir Hasan el-Mekzûn es-Sincârî, Muhammed b. Hasan Müntecibüddin, Ebü'l-Feth Muhammed b. İsmetüddeve (ö.700/1300), Ahmet b. Câbir el-Gassânî ve Hasan el-Acrûd el-Aynî (ö.836/1432) gibi isimler gelmiştir. Bunlardan en mühimi Emir Mekzûn'dur. Zira kendisi, tasavvufi yorumlarla bir takım sembol, şifreleme ve şiirlerle Nusayrîlik'te değişim ve dönüşüme yol açmıştır.¹² Muhammed b. Yûnus el-Kilâzî zamanında (ö.1011/1602) Hz. Muhammed ve Hz. Ali'den bahseden *Kitâbü'l-Mecmû'*daki bazı ibarelerin yorumu hakkında ikiye ayrılmışlardır. Ana grup IX. yüzyıldaki temsilcileri Ali el-Haydarî'ye nispetle Haydarîyye (Şemsiyye) olarak anılmış, daha az olan diğer grup ise İbn Yûnus el-Kilâzî'ye nispetle Kilâzîyye (Kameriyye) adını almıştır. Nusayrîler çok fazla kola ayrılmış olmakla birlikte kendi ifadelerine göre bu kollar, aşiretler hem farklı inanç ve etnik gruplarla savaşırken hem de kendi içlerinde savaşmışlardır. Bu konu ile ilgili Tavîl "Alevîler yalnızca Türklerle değil, birbirleriyle de savaşıyorlardı, çünkü bölge dar nüfus kalabalıktı. Türklerin saldırıları da yaşam sorunları konusunda rekabete kapı açtı, öyle ki elindekini almak için kardeş kardeşi öldürür oldu." ifadelerine yer vermektedir.¹³ Tavîl'in bu ifadelerini değerlendirme konusunda, kendisinin şifahi bir tarih yazımı yaptığını dikkatlerden kaçırmamak gerektiğini belirtmekte fayda vardır. Bu ayrılıkların, yaşadıkları zulümlere baş kaldırma ve bir savunma olarak adlandırıldığını söyleyen Tavîl "... çünkü bu tarz gruplaşma, savunmaya ve özellikle kendilerine zulmedenlerden intikam almaya yarayacak tek çareydi."¹⁴ ifadelerine yer vermektedir fakat bu ifadelerde de görüldüğü üzere Nusayrîler kendi içlerinde de

¹¹ et-Tavîl, *Arap Alevîlerinin Tarihi Nusayrîler*, 152-153.

¹² Hanefi Palabıyık, "Dini İnançları ve Özellikleri Bakımından Nusayrîlik", *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* /54 (Ocak 2013): 25.

¹³ et - Tavîl, *Nusayrîler*, 266.

¹⁴ et -Tavîl, *Nusayrîler*, 259.

savaşmışlardır. Bu durum akla bu ayrılıkların sadece dış güçlere değil kendi içlerinde de iktidar kavgası verdiklerini göstermektedir. Nusayrîliğin teşekkül sürecine bakıldığında; Şia kaynaklı, içe kapanık bir inanç ve bu sebeple yayılım göstermeyen bir oluşum olduğu ileri sürülebilir.

1.2 Nusayrîliğin İnanç Yapısı

Nusayrîlik, İslam'ın genel kaide ve akidesinden epey bir farklılık göstermektedir. Bu farklılık, sadece ibadetleri uygulama alanında değildir. Akidevî anlamda amentülerinin dahi farklı bir terkibe dayanması, İslam'ın özünden uzak düşüklerini göstermektedir. Nitekim onların uluhiyyet inançlarına ve ardından ibadet anlayışlarındaki farklılıklara göz atmak gerekmektedir.

1.2.1 Bâtınîlik ve Takıyye

Bâtınîyye; terim anlamı itibariyle “gizli olanı ve bir şeyin iç yüzünü bilmek, bir kişinin sırlarına vakıf olmak” anlamına gelen bir kavramdır. Bâtınîlik ise; nasların zâhîri manalarını kabul etmeyen, nasların gerçek anlamının ancak Tanrı ile ilişki kurabilen masum imamların bilebileceğini savunan kişilerin oluşturduğu cemaatin adlandırmasıdır.¹⁵ Takıyye; “kendini korumak ve sakınmak” anlamına gelmektedir. Kavram olarak; bir kişinin canına veya malına yönelik bir tehlike ile karşılaşması sonucunda doğru olanı, inancını gizleyip gerekirse aksini söylemesi şeklinde tanımlanır.¹⁶

Uluçay, Bâtınîliği her insanda var olan, kişinin mesleki, ailevî ve ticarî gibi işlerinde de sırları olduğunu, sadece bilinmesi gerekenlerin açıklandığını, bazılarının ise saklanması gerektiğini ileri sürer. Nusayrîler, Bâtınîlik anlayışlarını Kur'ân'dan belirli ayetlere dayandırır. Nitekim tarihlerinde bu mezhep baskı ve zulüm görerek katliama maruz kalmıştır. Bu sebeple Nusayrîler, inançlarını ve kendilerini korumak için bazı şeyleri gizli tutmanın gerekliliğini normal görürler.¹⁷ Bu bilgilerin nezdinde, Bâtınîlik ve Takıyye'nin iç içe geçtiği düşünülebilir. Bu iki kavramın da Nusayrîleri karşıladığı muteberdir. Zira Nusayrî inancına göre nasların zahîrî manasını Nusayrî olmayanlar bilemezler. Kur'ân-ı Kerîm'de bazı ayetlerin

¹⁵ Bekir Topaloğlu-İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü* (Ankara: İSAM Yayınları, 2019), “Bâtınîyye”, 49-50.

¹⁶ Bekir Topaloğlu -İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü* (Ankara: İSAM Yayınları, 2019), “Takıyye”, 325-326.

¹⁷ Ömer Uluçay, *Nusayrîlik İnanç Esasları-Tenasüh (Reenkarnasyon)* (Adana: Karahan Yayınları, 2003), 13.

bâtınî anlamlara sahip olduğunu ve herkes tarafından bilinemeyeceğini, bu anlamları sadece belirli kişilerin bilebileceğini ve belirli kişilere bildirileceğine inanırlar. Bu duruma göre, bir Nusayrî'nin bâtinî formda olan inancının fikirlerini gizlemek için takıyye yapması gerekmektedir. Bâtınîlik, birçok kişinin bilmemesi, bildiğinde kaldıramayacağı düşünülen sırlardan oluşan bir inanç sistemidir. Nitekim Nusayrîlik bâtinî bir formda olması hasebiyle “sır cemaati” olarak görülmektedir. Bu sebeple bu mezhep hakkında fazla bilgilere ya da net hükümlere varılamamıştır.

Bir Nusayrî, kendi cemaati içinde te'vîl, dışarıya karşı ise takıyye yapar. Böylece dışarıdan bakıldığı zaman Sünnilerin içinde bir Sünni, Şiilerin içinde bir Şii gibi görünmesi mümkündür.¹⁸ Bu konuyla ilgili olarak, 1973 yılında Suriye Alevîlerinden seksen din görevlisinin yaptığı ortak açıklamada, kutsal kitaplarının Kur'ân-ı Kerîm olduğunu, Müslüman olduklarını ve Şiiliğin çoğunluğu olan on iki imam temelli Şiileri takip ettiklerini ve bunların dışındaki ithamların onlar hakkında İslam düşmanları tarafından uydurulmuş olduğunu beyan etmişlerdir. Diğer taraftan kendilerinden, Suriye'deki diğer grupların şüphelerinin devam etmemesi için gizli kitaplarını yayınlamaları istenince, bunu reddetmişlerdir.¹⁹

Bâtınîlik ve Takıyye birbiri ile bağlantılı iki kavram olup, inancın kendini dışarıya karşı korumasını sağlamıştır. Yıllarca değişmeden, inanışlarının devam etmesini bu iki mesele üzerinden sağladıkları yorumunda bulunulabilir. Nitekim Nusayrî Şeyhlerin'den birine yöneltilen bir soruya verilen cevaptan hareketle, bâtinîlik savunuculuğu yaptıkları ifade edilebilir. Şeyh Efendi kendisine yöneltilen, “Kur'ân-ı Kerîm'de Alevî/Nusayrîliğin dinî felsefesini teyit ettiğine dair delil olabilecek ayetler var mıdır?” sorusuna şu cevabı vermektedir. Alevî Nusayrîliğinde, İslam dininin bâtinî felsefesine delil olacak rumuzları, Kur'ân-ı Kerîm'deki Hurûf-u Mukattaa hariç, Arapça bilen her okuyucu, kendi idrakine göre bir şeyler çözebilir. Fakat Hurûf-u Mukattaa'yı cebir hesabı ile Alevî Nusayrîlerden başka hiçbir milletin bilgininin çözemeyeceğini, Zümer sûresinin 9. âyet-i kerîmesinden ²⁰ hareketle bilenlerin bilmeyenlerle kıyas edilemeyeceğini

¹⁸ T. Olsson (ed.)-E. Özdalga (ed.) C. Raudvere(ed.), *Alevî Kimliği*, trc. Bilge Kurt Torun- Hayati Torun (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999), 232.

¹⁹ Olsson- Özdalga- Raudvere, *Alevî Kimliği*, 232. Bu konuda bk. Hanna Batuta, “Some observations on the social for its dominance”, Middle East Journal, Yaz- Sonbahar 1981.

²⁰... “De ki: “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu!” Doğrusu ancak akıl iz'an sahipleri bunu anlar.”

söylemiştir. Daha kapsamlı ifade edilişi ise; Allah'ın derin irfanına erişmiş olan âlim, Allah'ı bilmeyerek ibadet eden âbiddendir. Diğer bir örnek ise; Hac sûresinin 11. âyetini ²¹ insanlardan Allah'ı tek yönden ibadet eden herhangi tatminkar hayıra nail olursa memnun kalır. Ayetin delilinden Allah'ı zahir ve batın yönüyle bilip ibadet eden daha haklı ibadete sahip olur. ²² Soruya verilmiş olan cevapta iki âyet delil olarak verilmektedir. Bu cevaplarında, âyetleri yorumlamalarının bâtinî bir usûlle olduğu ve bunu ne denli önemsedikleri görülmektedir.

1.2.2 Allah İnancı

Nusayrîlerde ilah, cisimleşebilen, belirli zamanlarda belirli kişilere hulûl edebilen bir yaratıcıdır. Bu yönden bakıldığında, onlar son olarak Tanrı'nın hulûl ettiği, cism-i vücudun Hz. Ali olduğunu kabul ederler. Buna binaen inançlarında A-M-S; A-Ayn, M-Mim, S-Sin harfleriyle sembolleştirdikleri bir terkip bilinmektedir. Bu terkipte var olan sıralamaya göre; Ayn, göz manasına gelen A harfi Hz. Ali'dir. İlah olarak görülen Ali'nin gözü manasındadır. Muaviye'den sonra İslamiyeti Hz. Ali'nin gözüyle görmek ve savunmak anlamındadır. ²³ Kutsal kabul ettikleri kitapları *Kitab'ül Mecmû*'da Hz. Ali ile ilgili şu ifadeler geçmektedir. “Ali bin Ebi Talib, “vahid” ve “lâ-yefna” olduğu gibi, “her zaman hazır ve her yere nazır”dır. Kendisi, ziyaretin ziyası olub, bütün kevakib ve seyyerat, nurlarını işbu fevvere-i la-yefnadan iktibas etmektedir. Kayalın tecezzisi, denizlerin ve hatta bilcümle mesainin tekevvünü, onun iradesine tabidir. Bütün memleketleri yok eden Ali, maddi bir örtü ile mestur değil, belki zerrat-ı ilahiyye ve fakat suret-i hafiyyede Allah'tır.”²⁴ Bu ibarelerden anlaşılacağı üzere kutsal kitaplarında, Hz. Ali'den bir ilah gibi bahsetmektedirler. *Kitab'ül Mecmû*'da A-M-S sembolleri için “İşbu eşhas-ı selasenin birincisine “manâ” ikincisine “isim” üçüncüsüne “bâb” derler. “Manâ” dan gayb-mutlakı kastederler; “isim”, “manâ”nın bir tezahür-i haricisi ve “bâb” ise o gayb-ı mutlaka doğru isal eden bir tariktir” ²⁵ ibarelerine yer vermektedirler.

²¹ “Yine insanlar içinde kimileri vardır ki, Allah'a şartlı olarak kulluk eder; öyle ki kendisine bir iyilik denk gelirse bundan pek memnun olur, ama başına bir imtihan sıkıntısı gelse hemen yüz çevirir. Böyleleri dünyasını da âhiretini de yitirmiştir ve apaçık hüsrân işte budur.”

²² Uluçay, *Nusayrîlik İnanç Esasları-Tenasüh (Reenkarnasyon)*, 95.

(Bu sorular ve cevaplar Ömer Uluçay'ın Nusayrîler ile ilgili kalem aldığı 22. dipnotta adı geçen eserde yer almaktadır. Eserde yapılan açıklamaya göre Nusayrî Şeyhlerinden Şerafettin Serin'e bu sorular yöneltilmiş kendisi de cevaplar vermiştir.)

²³ Ömer Uluçay, *Arap Aleviliği Nusayrîlik* (Adana: Hakan Ofset Yayınları, 1996), 28.

²⁴ Tozlu- Ürkmez, *Nusayrîler Tarih, İnanç, Edebiyat ve Kaynakça*, 38.

²⁵ Tozlu- Ürkmez, *Nusayrîler Tarih, İnanç, Edebiyat ve Kaynakça*, 34.

Burada verilen bilgilerden hareketle, Muhammed-Mim “isim” olup, Tanrı olan Ali’nin tezahürüdür. Selman-Farisî-Sin ise “bâb”tır. Bu üçlü sembol, Nusayrîlikte önemli kişilerden biri olarak görülen, Şeyhüddin lakaplı Hasibî tarafından ortaya konmuştur. Nusayrîlerin belirli ceza ve takibatlara maruz kalmalarından ötürü, kendi aralarında birbirlerini tanımaları için böyle bir formül geliştirmişlerdir.²⁶ Bu üçlü terkipte manâ, Ali yani İlah, isim, Muhammed yani manâ’nın tezahürü olarak görülür. “Muhammed, Kur’ân ve İslamiyet demektir. Define hazine burasıdır. Kapıya, bekçiye, gözcüye emanettir. O da Ali’dir.”²⁷ Bâb olan Sin, Selman-ı Farisî ise yoldur. Sin, Ali’ye ulaşmanın yolu ve Ali’ye açılan kapıdır. Buradan İbn Nusayr’ın Bâb olarak seçilmesinden “Tanrıya ulaştırıcı yol olduğu” anlaşılmaktadır. Bu bağlamda O’nu Bâb olarak seçen kişinin konumu tartışmalı olmaktadır. Zira Hasan el-Askerî kendisini tanrı olarak mı görmüştür yoksa hicab olarak mı? Tanrı olmadan hicab olmayacağına göre Hasan el-Askerî’nin kendisini tanrının kendisine hulûl eden beden olarak görmesi, hulûl etmenin de daha bitmediğini göstermez mi? Bu soru zihinlerde kör bir nokta olarak kalacaktır.

A-M-S terkibine bakıldığında, Nusayrîlerin üçlü bir inanç yapılarının olduğu görülmektedir. Fakat bu silsile dışarıdan bakıldığında, her ne kadar Hristiyanların teslis inancına benziyor gibi görünsede, Nusayrîlikte ki üçlemenin farkı şudur; onlar Hz.Ali’nin ilah olduğuna değil, tanrının Hz.Ali’nin bedenine girerek bedenleştiğine inanmaktadırlar. Hz. Muhammed’i ise; beşeri kalıba giren İlah’ın peygamberi olarak görmektedirler. Teslis inancında üç ayrı tanrı üç ayrı öz anlayışı mevcut olmakla birlikte, Nusayrîlerin üçlemeleri tesliden farklıdır. Fakat özü itibarıyla farklı olan bu durum, benzerlik olmadığı anlamına da gelmemektedir. Benzeşen bu üçleme terkipte, Hristiyanlık inancının etki etmiş olması muteberdir. Nusayrîlerin bu üçlü formüllerinde, tek tanrıları Ali’dir, fakat bu sadece Hz.Ali’ye mahsus değildir. Bundan önceki dönemlerde de tanrının bir bedene hulûl ettiğine inanmaktadırlar. Hasan Reşit Tankurt’a göre, Nusayrîlik Muhammed bin Nusayr’a dayanmamaktadır. İbn Nusayr’ın öncesinde de Nusayr adı mevcuttur. Tankurt, Nusayrî adıyla anılan dağların daha önceden de var olduğu nun bilinmesiyle birlikte bunun yanında konuyla ilgili şunları bildirmektedir “...*bence hakikat olan bir şey*

²⁶ Muhammed R. Batur, “Nusayrîliğin Teşekkülü ve İnanç Esasları”, *İnsan ve Toplum* 3/5 (Haziran 2013):69.

²⁷ Ömer Uluçay, *Alevi Nusayrîlik İtikad-Folklor Selman-ı Farisi* (İstanbul: Gözde Yayınları, 2013), 28.

*varsa o da Nusayri adının Şeyh Muhammed Nusayr'dan başlamadığıdır. Bu ad çok eski, Müslümanlıktan, Hristiyanlıktan, hatta Yahudilikten daha çok evvele ait bir dinin ve dine uymuş insan zümresinin adı idi. Bugün ki Nusayri dini o zamanki orijinalitesini elbette ki tamamen muhafaza edemedi.”*²⁸

“Beyrut mülga Yesûiye Mektebi muallimlerinden müsteşrik Per Lamns, Nusayrîlerin İslamiyetten evvela Nasreniyyete salik olduklarını iddia etmektedir. Ve işbu iddiasını isbat etmek için, Nusayrîye Dağlarının müteaddid yerinde harap bir halde kilise asarına tesadüf ettiğini ileri sürmektedir.” Müsteşrik Per Lamns’ın verdiği bilgilere ihtiyatla yaklaşmak gerektiğinin altını çizmekte fayda vardır. Zira kendisi birçok kişi hakkında Hristiyan demektedir. Bu konuda ise, alemi Hristiyan olarak göstermeye çalışmakla eleştirilmiştir.²⁹ Nusayrîlerin inanışlarına göre; Tanrı, Hz.Ali’den önce de hulûl etmiştir. Bu hulûl on dört defa takrarlanmış, yedi defa Habil’den önce yedi defa ise Habil’den sonra olmuştur. Nusayrîler, “Tanrının beşer olarak tezahürünü” devir olarak adlandırmaktadırlar. Tanrının Hz.Ali’ye hulûl edişini ise, yedinci devir olarak görmektedirler. Bu devirlerin ilki, Hz.Adem’in döneminde Habil’de tezahür etmiştir. Bu devirler sırasıyla Habil, Şit, Yusuf, Yuşa, Asaf, Şem’un’dur. Sonuncusu da, Hz.Muhammed döneminde Hz.Ali’dir. Habil’den önceki yedi devirde ise; El-Hannu, El-Yennu- Ezdeşir-Ahnuh- Durettüd, El-Berru er-Rahim, Yusuf el-Hakim(Aristoteles) gibi isimlerde hulûl gerçekleşmiştir. Nusayrîlere göre; Tanrının özü aynıdır sadece isimleri ve bedenleri farklıdır.³⁰

Bu görüşlerin ışığında, mezhep olarak görülen Nusayrîliğin, önceki peygamberler döneminde de özsel olarak var olduğu ileri sürülebilir. Sır cemaati olmaları hasebiyle ortaya konan bilgiler ancak onların bahsettikleri kadardır. Bu sebeple bu bilgilerden hareketle ortaya konan bazı düşünceler de fikir olmaktan öteye geçememektedir. Nusayrîliğin önceden var olup olmadığını kesin olarak bilememekle birlikte Tankurt’a göre; Nusayrîlik adı Şeyh Muhammed Nusayr’dan başlamamaktadır. Nitekim bu isim, Müslümanlıktan, Hristiyanlıktan, Yahudilikten çok daha eski bir zamana ait olan bir dinin ve dine uymuş insan zümresinin adıdır. Tankurt, Bu fikrinin ardından aydın olarak vasıflandırdığı bir Nusayrî’ye bu konuyu sorduğunda, Nusayrî’nin bu görüşünü reddetmediğini ve şu açıklamayı yaptığını

²⁸ Hasan R. Tankurt, *Nusayrîler ve Nusayrîlik Hakkında*, 25.

²⁹ Tozlu- Ürkmez, *Nusayrîler Tarih, İnanç, Edebiyat ve Kaynakça*, 35.

³⁰ İnan Keser, *Nusayrîler/ Arap Aleviliği* (İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi, 2001), 38-39.

söyler. “Evet, Nusayrîler tamamen Şia’dandır. Fakat eski dinlerini Şialıkla mezcederek kendilerine mahsus mündemiç akide yaratmışlardır.”³¹ Bütün bu bilgilerin yanında emin olduğumuz bir şey var ise; o da günümüzde de inançlarını sır olarak devam ettirdikleridir. Nusayrîlerin tanrı anlayışları beşere hulûl edebilen bir tanrıdır. Onlara göre Tanrı İslam dininin halifesi Hz. Ali’ye hulûl etmiştir.

1.2.3 Peygamber İnancı

Nusayrîlikte peygamber, Tanrı’nın girdiği beşeri kalıbı haber veren ve bu bedenlerin içindekilerin ilah olduğunu insanlara bildiren kişi olarak görülmektedir.³² Nitekim, Tanrı inançlarında var olan hulûl dünya üzerinde gerçekleştiğinde, Tanrı ile birlikte var olan “İsim”, peygamber de yeryüzüne zuhur etmiş olur. Bu hulûl toplamda on dört defa gerçekleşmiştir. Bunun yedisi Habil’den önce, yedisi Habil’den sonradır. Habilden önce zuhur eden Peygamberler; Şid, Hermes el Herami, Dükna, Hendeme, Zedenev, Yusuf ibn Mekan ve Eflatun’dur. Habilden sonra ise; Adem, Nuh, Yakup, Musa, Süleyman, İsa ve Muhammed’dır.³³ Kabul ettikleri inanç kitapları *Kitabü’l Mecmû*’da şu ibareler geçmektedir ve 5. sûre olan Feth sûresinin ilk kısmında A ve M sembolleri şu şekilde açıklanmaktadır. “Şehadet ediyorum ki Mevlam Arılar Emiri Ali, S. Muhammed’i kendi zatının nurundan yarattı ve onu ‘İsim’ olarak adlandırdı. Nefsi, Arşı, Kürsisi, sıfatları Ali ile muttasıl olup, ondan ayrı değildir. Ancak hakiki bir birleşme ile de onunla birleşmiş değildir. Aynı şekilde çok uzaklaştırıcı bir ayırma ile de ondan ayrılmış değildir. Nuruyla ona birleşmiş, zuhurunun şehadetiyle ondan ayrılmıştır.” Nusayrîlere göre Ali ile Muhammed geceleri birleşir gündüzleri ayrılırlar.³⁴ Bu ifadeler onların ilah ve peygamber anlayışları hakkında bilgi vermektedir. Diğer bir ifadeye göre; “Mim” Hz. Muhammed, Kur’ân ve İslamiyet demektir. Gövde burasıdır. Define hazine burasıdır. Kapıya, bekçiye, gözcüye emanettir. O da Ali’dır.³⁵ Peygamber olarak gördükleri hicâb olan kişiler, aslında nurdan olup semadan cesetsiz inip daha sonrasında bedene bürünen, yemeyip, içmeyen eşleriyle fiziksel anlamda birliktelik yaşamayan kişilerdir ve Hz. Adem’den Hz.

³¹ Hasan R. Tankurt, *Nusayrîler ve Nusayrîlik Hakkında*, 25.

³² Öz, *Ana Hatları ile İslam Mezhepleri Tarihi*, 381. Bu konuda bk. Süleyman Efendî el-Azenî, el-*Bâkûretü*’- *Süleymaniyye*, s.24-25.

³³ İnan, *Nusayrîler/Arap Aleviliği*, 44.

³⁴ Abdulhamit Sinanoğlu, *Nusayrîlerin İnanç Dünyası ve Kutsal Kitabı (Çağımızda Batınlık Örneği)* (İstanbul: Esra Yayınları, 1997), 43.

³⁵ Uluçay, *Arap Aleviliği Nusayrîlik*, 28.

Muhammed'e kadar 100 bin peygamber gelmiş olup Hz. Muhammed bunların hepsinin temsilcisi olarak görülür.³⁶ Nusayrîleri inancının başlangıç boyutundan meseleye bakıldığında, Peygamber inançları; Ali'den, ilah olarak görülen Ali'den, farklı bir bağlamda değildir. Peygamber vahiy getiren biri olarak değil, ilahın gizlendiği ve konuşmacı olarak seçilen kişiler olarak görülmektedir. Bu kısım da ise, bir çelişki varmış gibi algılanmaktadır. Zira Peygamber olan "isim" "mana" ile mi vardır, yoksa bizatihî de var olabilir mi? Peygamberin varlığı, peygamberle birlikte var olan beşer kalıbına girmiş bir ilah gerektirmekte midir? Hz. Adem'de Hz. Muhammed'e kadar 100 bin Peygamber'in gelmiş olduğunu iddia etmeleri, bu sorulara cevap gibi görünmektedir. Fakat "mana" ile "isim" arasındaki fark, Muhammed konuşan "nâtık" Ali ise, susan "sâmit"tir, şeklinde açıklanmaktadır.³⁷ Bu açıklamaya göre; konuşmacının/ nâtık var olabilmesi için, susan/sâmit olması gerekmez midir? Nusayrîlerin peygamber inançları, Ehl-i Sünnet'in peygamber inancı ile aynı şekilde değildir. Zira temelde ilah anlayışları farklılık göstermektedir.

1.2.4 Melek İnancı

İslam inancında melekler nurdan yaratılmış latîf varlıklar olup bir cisme sahip değildirler. Melekler bir iradeye de sahip olmadıkları için onların itaatsizlik etmeleri söz konusu değildir. Nusayrîlik'te bu cism-i latîflerin özel olarak görev ve isimleri vardır. Dört büyük melek olarak bilinen Cebrâil; Yüce Allah'ın peygamber olarak seçtiği kullarına vahiy getirmekle sorumlu melek, Azrâil; ruhları teslim almakla görevli melek, Mikâil; tabiat olaylarını düzenlemekle sorumlu melek, İsrâfil ise; kıyamet günü sûr borusunu üflemekle sorumlu melektir. Bu melekler dört büyük görevle görevlendirilmiş meleklerdir. Buna ilaveten her insanın yanında var olan, yazıcı melek olarak bilinen Kirâmen Kâtibîn melekleri, kabirde insanı sorguya çeken Münker ve Nekir melekleri, Cennetteki meleklerin başı olan Rıdvan, cehennemde görevli meleklerin başı olan Mâlik ve arşı taşıyan Hamele-i Arş melekleri gibi özel olarak görevlendirildiğine inandıkları melekler bunlardır.

Nusayrîlikte melekler, Ehl-i Sünnet inancında olduğu gibi maddi bir varlık değildir. Meleklerde zaman kavramı yoktur. Onlar, yemezler, içmezler ve onların

³⁶ Öz, *Ana Hatlarıyla İslam Mezhepleri Tarihi*, 381. Bu konuda ayrıca bk. Süleyman Efendî el-Azenî, *el-Bâkûretü' - Süleymaniyye*, s.24-25.

³⁷ İnan, *Nusayrîler/Arap Aleviliği*, 45.

iradeleri de yoktur³⁸ Latîf varlıklar olarak görülürler. Nusayrîlerin melek tasavvurları, Ehl-i Sünnet'in melek tasavvurundan tamamen farklı değildir. Fakat onların melek tasavvurları da ilah inançlarında olduğu gibi cisimleşebilmektedir. Nitekim Nusayrîlerde, “Beş Eytam” denilen beş yetim vardır. Bu yetimler meleklerin eşhası olarak görülür.

Uluçay'a göre gökteki, gaybdaki melekler bâtından zahire çıkmış olurlar ve bu şahıslarla birlikte görünür olurlar. Uluçay şunu da eklemektedir; “Şahıslaştırma kadîm inanışlarda eski bir gelenektir. Nitekim hemen her kültürde bu vardır. Anlaşmak, tanımlamak için de zorunludur.” Bu bilgilerden hareketle, melekleri de şahıslaştırdıklarını söylemek mümkün görünmektedir. Uluçay bu konuyla ilgili kişilerin kutsandığını değil bu kişilerin yâd edildiğini ileri sürer.³⁹

Kitabü'l Mecmu' da ise bu konu şu şekilde geçmektedir. “Seyit Selman'ın eytam-ı hamse-i kiramı yarattığına dahi şehadet ederim. Bunların birincisi yetim-i ekber ve necm-i münevver, kokulu misk ve kırmızı yakut ve yeşil zümrüd Mikdad bin Esved el-Kindî ve Ebu'z-Zer el-Gıfarî ve Abdullah bin Revaha el-Ensarî ve Osman bin Maz'ûn en-Necaşî ve Kanber bin Keldân ed-Dûsî yâd-ı şerifi celal ve tazim ile müterafık emirü'l müminin efendimizin köleleri olan bunlar şarktan garba kadar bu dünyayı kiblesiyle, şimaliyle, kara ve denizleriyle, ovasıyla, beraber semayı taşıyan ve arz-ı Cablık'dan Cabir Sâ'ya ve Ahkâf rasathanelerine ve Kaf Dağına ve dönen felek kubbesinin ihata ettiği cihetlere ve Seyyid Muhammed'in beldesine Semarra'ya kadar arz-ı ihata eden dağıyla halk ettiğine şehadet ederim.”⁴⁰

Nusayrîlerin inanışına göre bu beş melek İslam inancındaki dört büyük melek ile aynı görevlere sahiptirler. Bu “beş yetim” isminin verilme sebebi ise, günahlardan tamamen arınmış olarak görülmeleridir.⁴¹ İnançlarında yer alan bâtinî formun melek inançlarına da yansıdığı görülmektedir.

1.2.5 Kutsal Kitap Anlayışları

Nusayrîler, Yüce Allah'ın peygamberler aracılığı ile kitaplar gönderdiğine ve dört büyük kitabın indirilmiş olduğuna iman ederler. Kur'ân-ı Kerîm'in, Hz. Muhammed'e indirildiğine inanırlar ve Kur'ân'a büyük saygı duyarlar. Diğer taraftan, Kur'an-ı Kerim'in bâtinî anlamları olduğunu ve bu manalara kendilerinin

³⁸ Uluçay, *Alevi Nusayrîlik İtikad-Folklor Selman-ı Farisi*, 27.

³⁹ Uluçay, *Alevi Nusayrîlik İtikad-Folklor Selman-ı Farisi*, 27.

⁴⁰ Tozlu- Ürkmez, *Nusayrîler Tarih, İnanç, Edebiyat ve Kaynakça*, 60.

⁴¹ İnan, *Nusayrîler/Arap Aleviliği*, 51.

vâkıf olduğunu ileri sürerler.⁴² Nusayrîlerin ibadetlerini ele alan ve kutsal saydıkları kitapları *Kitabü'l Mecmu*'dur. Bu kitap on altı sureden oluşmakta olup, dinî akidelerinden ve namazlarından bahsetmektedir. Kitabın müellifi ise Abdullah bin Hamdan el-Hasibî'dir. Bu kitabın yazımı ile ilgili muhtelif fikirler de mevcuttur. *Kitabü'l Mecmu*'yu Hz. Muhammed'in Mina'da yazdığını ileri süren görüşler de vardır. Fakat genel kabul Hasibî'nin yazdığı yönündedir.⁴³

Nusayrîler; Kur'ân'da yer alan Yâsîn sûresinin 12. ayetini “Biz her şeyi apaçık bir imamla derledik” olarak, tefsir ederler ve ayetlerin tam olarak kimse tarafından anlaşılamadığını, yalnızca Ehl-i Beyt imamlarının bilebildiğini ileriye sürerler.⁴⁴ Nusayrîlerin, Kur'ân'a bakışları Ehl-i Sünnet'e göre farklı olmakla birlikte, ibadet ve akide konusunda esas aldıkları kitap *Kitabü'l-Mecmu*'dur.

1.2.6 Tenâsüh ve Ahiret

Tenâsüh inancı, İslam'ın özünde olmayan bir inanıştır. Tenâsüh terim anlamı olarak “ölüm münasebetiyle bir bedenden ayrılan ruhun insan, hayvan ve bitki türünden başka bir bedene geçtiğini, kabul eden inanış”⁴⁵ olarak tanımlanır. Nusayrîlerin tenasüh inançlarının olduğunu Uluçay kabul etmekte ve bu konu hakkında; Hintte olduğu gibi dünyanın her yerinde böyle bir inancın olduğunu, bilindiği üzere bu inancın İslam inancında olmadığını⁴⁶ ifade etmektedir.

İslam'da ise, bu dünya hayatı sadece bir defa yaşanan bir süreçtir ve daha sonrasında ahiret hayatı başlar. Bu durum, Ankebût suresinin 64. ayetinde geçmektedir.⁴⁷ Fakat Nusayrîlerin, Kur'ân-ı Kerîm'i algılayışları, bâtınî anlamda olduğu için bu yoruma ulaşmaları normaldir.

Tenâsüh inancı, Nusayrîlikte akide gibi görülmektedir. Onlara göre; Tanrı insanı günahlarından arındırmak ve cezalandırmak için öldükten sonra birçok defa başka başka bedenlerle tekrar dünyaya getirir. İnsanın eğer günahları fazla ise “düşme” yaşayarak, bu dünyaya beden değiştirmek suretiyle tekrar gelir. Bu beden değiştirme cansız varlıklar üzerinde olmaz. Örneğin, insan köpek şeklinde dünyaya tekrar gelir. Kişi fazla sevap işlediyse bu defa yeryüzüne “seçilmiş” insan olarak

⁴² Öz, *Ana Hatlarıyla İslam Mezhepleri Tarihi*, 381.

⁴³ Tozlu- Ürkmez, *Nusayrîler Tarih, İnanç, Edebiyat ve Kaynakça*, 29.

⁴⁴ et -Tavîl, *Arap Alevilerinin Tarihi Nusayrîler*, 147.

⁴⁵ Bekir Topaloğlu -İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü* (Ankara: İSAM Yayınları, 2019), “Tenâsüh”, 338.

⁴⁶ Uluçay, *Nusayrîlik İnanç Esasları-Tenasüh (Reenkarnasyon)*, 138.

⁴⁷ “(Oysa onların tek gerçek kabul ettikleri) bu dünya hayatı hakikatte sadece bir oyun ve eğlenceden ibarettir; âhiret yurduna gelince işte asıl hayat odur; keşke bunu bilselerdi!”

gelir. Nusayrîlere göre; Tanrı insanlara nurlar aleminde yer edinme şansı vermektedir.⁴⁸ Bu inançları aslında bir ahiret inançlarının da olmadığını göstermektedir.

Nusayrî inancına sahip biri, mezhebin sırlarına vâkıf bir şekilde yaşar ve ölürse yedi beden değişimi geçirerek yıldızlar arasında yerini alır. Fakat tam aksi bir şekilde hayat sürer ve kötülüğü seçerse fitratına göre; köpek, deve, katır, koyun şeklinde doğar ya da daha kötü ise, haşere olarak dünyaya gelir. Kâfirlerin durumu ise; devamlı olarak hayvan şeklinde dünyaya gelmedir. Mehdi el-Muntazar ortaya çıkınca bu hayvanları insan şekline döndürüp öldürecektir.⁴⁹ Nusayrîlerin ahiret inancı tenâsüh inancı ile birlikte düşünüldüğünde; hesabın, cezanın ve mûkaafatın bu dünyada gerçekleşeceğini kabul ediyorlarmış gibi görünseler de, onlar tenâsüh inancını insanın tekamül süreci olarak görüp, kıyamet gününde haşrin, hesabın var olduğunu ileri sürmektedirler.⁵⁰ Bunun için de bazı âyetleri delil getirirler: “Ey rabbimiz!” diyecekler, “Bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin. Şimdi günahımızı itiraf etmiş bulunuyoruz, bir çıkış yolu yok mu?” (40/11) De ki: “Allah katında cezası bundan daha kötü olanı size haber vereyim mi? Onlar, Allah’ın lânetlediği ve gazap ettiği, bir kısmını maymunlara ve domuzlara çevirdiği, tâguta tapan kimselerdir. İşte bunlar, yeri daha kötü olanlar ve doğru yoldan daha fazla sapmış bulunanlardır.” (5/60)

Bu âyetler sadece delil getirdikleri âyetlerden ikisidir. Bu âyetler bağlamında şu meseleye de dikkat çekmek gerekmektedir. Nusayrîler ve Batınîlik denilen oluşumlar usulsüzlükten mi yola çıkmaktadır, yoksa art niyetle mi ortaya çıkmışlardır? Ortaya çıkışları hakkında kabul gören görüşlerin ekseninde ve inançları hakkında ortaya atılan iddiaların sonucunda, Nusayrîliğin daha çok usulsüzlükten ortaya çıktığı söylenebilir. Nitekim hem ibadetlerinde hem de kendi ifadelerinde önceki dinlerden izler taşıdıkları gözlemlenmiştir. Onların eklektik yapıları inançlarının böyle bir mahiyete bürünmesine sebep olmuştur.

1.2.7 Hızır İnancı

Nusayrîlerde türbe ziyaretleri ve Hızır inancı oldukça önemlidir. Sır cemaati olma özellikleri hasebiyle Hızır inançlarının içeriği hakkındaki bilgilerde bir kesinlik söz konusu değildir. Öncelikle Hızır kimdir ve Hızır’a yükledikleri dinî

⁴⁸ İnan, *Nusayrîler/Arap Aleviliği*, 56-57.

⁴⁹ Öz, *Ana Hatlarıyla İslam Mezhepleri Tarihi*, 382.

⁵⁰ Uluçay, *Nusayrîlik İnanç Esasları-Tenasüh (Reenkarnasyon)*, 138-139.

konum nedir? Bu konu üzerinde durmak önemlidir. Nitekim günümüzde Suriye bölgesinde Hızır'a atfedilen fazlaca türbe bulunmaktadır. Nusayrîlere ait 283 türbeden 51 tanesini Hızır adına yapılmış olması önem teşkil etmektedir.⁵¹

Hızır kelimesi, bir isim değil bir lakap olarak söylenegelmiştir. El-Hadr kelimesi; Arapçada Ahdar, yeşil renkten türemiştir. Hızır; “yeşil dal veya yeşilliği çok yer” anlamlarına gelmektedir. Neden böyle bir lakab verildiğine dair ise; en dikkatleri celbeden bilgi, Hızır'a dair, “kuru yer üzerine oturduğunda altında otlar yeşerip dalgalanırdı” şeklinde hadis olduğunun ileri sürülmesidir. Yeşil renk ise, hem İslam dininin rengi olarak hem de Şiilik'te mukaddes renk olarak önemli görülmektedir.⁵²

Nusayrî şeyhlerinden Nasreddin Eskiocak, Hızır ile ilgili sorulan soruya “Hızır, çeşitli bedenlerde farklı zamanlarda yeryüzüne gelir. Kimliği bilinmez. Soru işaretleriyle bırakmak daha akıllıca” demiş ve sırrı faş etmeme⁵³ konusunda titiz davranarak sır cemaati olduklarını kanıtlamıştır.⁵⁴ Hızır için genel olarak şu söylenebilir ki, Hz. Adem (a.s) zamanında beri var olan ölümsüz, belirli zamanlarda farklı bedenlerde ortaya çıkan, darda kalanlara ve yardıma muhtaçlara yardım eden bir zat olduğuna inanılır.⁵⁵

Bu minvalde Hızır'ın kimliği Nusayrîlere göre farklı tanımlara sahiptir. Nusayrî olan kişiler, Hızır hakkında sorulan sorulara dört ayrı cevap vermiştir. “Birincisi: Hızır bir velidir. Peygambere yardım eden, yol gösteren, peygamberlere vasî olan kutsal kişidir. Yahudi olduğu ve esas adının İlya olduğu bilinir. İkincisi: Hızır Cebrail aleyhisselamdır. Hızır, nurdur. Yani Allah'ın kendisinin yansımasıdır. Üçüncüsü: Hızır Hz.Muhammed'dir. Hızır'ın nuru Hz. Muhammed'den aldığı ilk nurdur. Hızır, Allah'ın yarattığı ilk nurdandır. Dördüncüsü: Hızır Hz.Ali'dir. O, danışman olarak bütün peygamberlerin yanında bulunmuş ve onları yönlendirmiştir.”⁵⁶ Bu dört ayrı bilgi dört ayrı kişiden alınmıştır. Bir inancın müridlerinin bu denli farklı cevaplar veriyor olması aslında inancın gizli bir yanının olduğunun delillerindendir zira görüldüğü üzere kimseye tam bir bilgi

⁵¹ Hüseyin Türk, *Anadolu'nun Gizli İnancı Nusayrîlik* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2005), 211.

⁵² Ahmet Yaşar Ocak, *İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü* (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1985), 60-61.

⁵³ Faş etmek: Açığa çıkarmak, meydana getirmek gibi anlamlara gelen kelime, sırrı ortaya çıkartmak gibi manalara gelmektedir.

⁵⁴ Hüseyin Türk, *Nusayrîlik (Arap Aleviliği) ve Nusayrîlerde Hızır İnancı* (Ankara: Ütopya Yayınları, 2002), 65.

⁵⁵ Türk, *Nusayrîlik (Arap Aleviliği) ve Nusayrîlerde Hızır İnancı*, 65.

⁵⁶ Türk, *Nusayrîlik (Arap Aleviliği) ve Nusayrîlerde Hızır İnancı*, 66.

verilmemekte neyin ne olduğu tam olarak gün yüzüne çıkarılmamaktadır. Hızır'ın kim olduğunun yanında çok fazla türbesinin bulunuyor olması da aslında bunun sebebidir yorumunda bulunulabilir. Hızır'a yüklenen anlamlarla birlikte, var olan Hızır sayısı da haliyle artmaktadır ve yine gizlilik esasına göre bilginin net olamaması da bu durumu açıklamaktadır. Nusayrîlerin Hızır'ın kim olduğunun yanında yaptıklarına yükledikleri mana ise yine çokluk arz etmektedir. “Birincisi: Darda kalanların başı sıkışanların imdadına yetişir. Kalbi temiz ve iyiliksever insanlara yardım eder. İkincisi: Bereket, bolluk, zenginlik bağışlar. Mucize ve keramet sahibidir. Üçüncüsü: Bitki ve hayvanların üremesine, insanların kuvvet ve zindelik kazanmalarına yardımcı olur. Dördüncüsü: İnsanların şanslarının açılmasını sağlar. Uğur ve kısmet dağıtır.”⁵⁷

Hızır'ın kimliğine ve yaptıklarına bakıldığında farklı görüşler mevcuttur. Bu görüşler birbirinden çok farklı değildir. Nitekim, Hızır'a yüklenen anlamların aslında Hz. Ali'yi karşıladığı görülmektedir. Hz. Ali, Hz. Muhammed ve Hızır aynı kişi gibi görülmektedir. Buradan Hızır'ın Hz. Ali gibi görüldüğü düşünülmektedir.⁵⁸ Nusayrîlerde Hızır'ın ilahi bir boyut kazandığı ve bu ilahi boyutta Hz. Ali ile özdeşleştirildiği söylenebilir.

Türk'e göre türbe ziyaretleri, Nusayrîlerin çok sık uyguladığı ve neredeyse bir ibadet olarak adlandırılabilir bir ritüeldir. Türbe ziyaretleri ibadet sıralamalarında birinci sırada yer almaktadır. Türbe ziyaretlerinden sonra ise; namaz ve zekat ibadetleri gelmektedir. Türbe ziyaretlerini çok sık yapmaları, türbeleri camiye alternatif mekan olarak görmelerinden kaynaklandığı yorumu yapılabilir. Diğer ibadetlerden hac ibadetinin de Nusayrîlerde en az uygulanan ibadet olduğu görülmektedir.⁵⁹

Nusayrî inancında var olan mistik formun, onların ibadetlerine de ne denli yansıdığı Hızır'a yükledikleri anlamdan anlaşılmaktadır.

1.2.8 İbadet Ritüelleri

Nusayrîlerin ibadet ritüelleri, İslam'ın genel ibadet anlayışıyla, isim olarak benzerlik gösterse de İslam dini ile pek uyuşmamaktadır. Dini emirleri bâtinî olarak yorumlamaları, ibadet anlayışlarında da bu minvalde farklılıklara sebebiyet vermiştir. Nusayrîler ile ilgili önemli görülen konu, imamet inançlarının olduğudur.

⁵⁷ Türk, *Anadolu'nun Gizli İnancı Nusayrîlik*, 204.

⁵⁸ Türk, *Nusayrîlik (Arap Aleviliği) ve Nusayrîlerde Hızır İnancı*, 67.

⁵⁹ Türk, *Anadolu'nun Gizli İnancı Nusayrîlik*, 68.

Akidelerinin temelinde seçilmiş insan, imam anlayışı mevcuttur. Bu açık bir şekilde şahadetlerinde görülmektedir. Nusayrîlere göre şahadet “Lâ ilâhe illâllah. Muhammeden resûlullah, Aliyyün veliyullah” şeklindedir.⁶⁰ Diğer meselelerde olduğu gibi ibadetlerinde de şahıslaştırma söz konusudur.

Nusayrîler’de; namaz, oruç, zekat, hac gibi ibadetler, Ehl-i Sünnet’in uyguladığı şekilde değildir. Nusayrîlerin namaz ibadeti, öncesinde abdest alınarak yapılan ve secde edilerek uygulanan bir ibadet değildir. Onlarda abdestin uygulaması kolay olan yöntemiyle boy abdesti şeklindedir. Namazları ise; Şeyhler tarafından topluca yerine getirilen bir ibadettir. Namazlarında Kur’ân-ı Kerîm’den sûreler okurlar. Topluca yapılan namaz ibadetinde belirli egzersizler yaparlar. Ferdî yaptıkları namaz ibadetinde böyle bir durum söz konusu değildir. Nusayrîlerin ibadet dili ise Arapçadır.⁶¹ Namaz ibadeti bireysel olarak yapılan ibadet türlerinden olup bâtinî namaz olarak geçmektedir. Nusayrîler’de namaz Sünnîlerin yaptığı gibi değil daha çok hissi/manevi şekilde gerçekleştirilir. Onlar için namaz; “Gönlün kapısını Ali’ye açmak anlamına gelir.” Bir mekana bağlı olmayan ibadette kibleye yönelme şartı yoktur. Beş vakit namaz aslında beş kişi/şahıs ismiyle adlandırılır. Bu isimler; Muhammed, Fatîma-Fâtır, Hasan, Hüseyin ve Muhassin’dır. Nusayrîler’e göre namaz ibadetinde; bu beş ismi bilmek, onları düşünmek, dua esnasında ise saygı çerçevesinde konuşmamak, gülmemek ve Abbasi rengi olduğu için siyah renkleri giymemek gerekmektedir. Bu ibadet onlarda gizliliği esas tutarak yapılan bir ibadettir. Namaz bitiminde Hz. Ali’ye dua edilir. Namaz içinde, Kur’ân-ı Kerîm’den Fâtîha ve İhlâs sûrelerini, bunun yanında kutsal kitapları *el-Mecmû*’dan dualar okunarak, namaz bitirilir.⁶² Namaz ibadetinin adı “Eşhas-ül Salât olarak geçmektedir. Zira namaz ibadeti kişilerle şahıslaştırılmıştır.⁶³ Namaz ibadetlerini belirli ve özel günlerde şeyhlerinin önderliğinde toplu olarak yerine getirmektedirler. Namazı; bayramlarda, adaklarda, cenazelerde, amcalık geleneği gibi bazı belirli günlerde şeyhleriyle birlikte uygulurlar ve bu namaza cem adını vermektedirler. Cem ibadetinde de gizlilik katı bir kuraldır.⁶⁴ Gizliliğin katı bir kural olduğu ve özel günlerde yerine getirilen namaz ibadetlerine bazı Nusayrîlerin

⁶⁰ Türk, *Nusayrîlik (Arap Aleviliği) ve Nusayrîlerde Hızır İnancı*, 65.

⁶¹ İnan, *Nusayrîler/Arap Aleviliği*, 116-123.

⁶² Öz, *Ana Hatlarıyla İslam Mezhepleri Tarihi*, 383.

⁶³ Uluçay, *Alevi Nusayrîlik İtikad-Folklor Selman-ı Farisi*, 27.

⁶⁴ Türk, *Anadolu’nun Gizli İnancı Nusayrîlik*, 66.

aracılığı ile gizlice katılmış olan araştırmacı Cahit Aslan, bu namaz hakkında bizlere bazı önemli bilgiler vermektedir.

1999 yılının Aralık ayı idi. Arap alevilerine göre oldukça kutsal sayılan bir gün için Adana'nın Akkapı semtinde oturan bir Arap Alevi ailesinde namaz düzenleneceği bilgisine ulaşmıştım. Toplumun her kesiminden birçok Nusayri tanıyor olmam beni harekete geçirdi. Biliyordum Arap alevileri namazlarını gizli yerine getirmek isterler. Yabancıları aralarına kabul etmedikleri gibi namazı davet usulüne göre düzenler. Fakat Arap Aleviler -Fellahlar hakkında bir araştırma yapmaya karar vermiş biri olarak bu benim için bulunmaz bir fırsat olabilirdi. Mademki onları araştırıyordum onlar hakkında söylenecek hiçbir konuya ilgisiz kalamazdım. Hele ki bu, incelenen etnik grubun kimlik kaynaklarından biri, belki de en önemlisi olur ise böyle bir konuyu atlayamazdım.

Üniversite eğitimi almış ve Nusayriliğide bilen fakat artık kapalı olmak istemeyen, bilakis dışı açılmakla ve kültürel farklılığını sürdüreceklerini inanan kişilerle temasa geçtim, durumu anlattım ve bir teklif götürdüm. Onlar da kabul etti ve hemen bir plan yaptılar. Beni o namaza sokacaklardı. Kendilerinin de tanıdıkları, görüşlerine güvenlikleri namaza davetli kişilerle temasa geçtiler. Durumu anlatıp onlara da planı kabul ettirdiler.

Plana göre ben de bir Arap Alevi ailesinden geliyordum ve İskenderunlu idim. Fakat uzun süredir yurt dışında olduğum için akideyi tam bilmiyor, öğrenmeye çalışıyordum. Yanıma verdikleri semtten birinin aracılığıyla böyle namazlara katılıyorum ve onlar da akideyi bana öğretiyorlardı.

Namaz akşam 18.30 da başlayacaktı. Bu işi planlayan ve bana refakat edecek olan bir kişi ile çarşıda bir yerde saat 18.00'de buluştuk ve doğru refakatçinin evine gittik. Evde refakatçinin ailesi karşıladı. Daha içeri girer girmez aile beni bir yabancı olarak görüp oğullarına Arapça sordular. "Hed minine?" (Bizden mi?), el Turki? Oğul yanıt verdi: La, bizden, dedi ve hemen biz başka odaya geçtik. Her ikisi bana namazda nelere dikkat edeceğimi, sırası geldikçe ne yapıp ne söyleyeceğimi tekrar tekrar anlattılar. Plana göre namaz başlamadan

hemen önce namaz evine gidecektik. Böylece, beni deşifre edebilecek ortamlardan sıyrılmış olacaktık. Böyle yaptık 18. 25'te namaz evine vardık. Herkes önceden düzenlenmiş sandalyelere oturmuş namazın başlama vaktini bekliyorlardı.

Cemaat, Sünnilerde olduğu gibi kıble takip etmeden, içerde oval bir şekilde imam ve yardımcıları karşılarında durur vaziyette oturmuşlardı. O sırada biz içeri girdik. Bizim için ayrılmış üç sandalyeye, ortasında ben bulunacağım bir şekilde oturduk. Bütün meraklı gözler bana çevrilmiş bakıyor fakat bir şey de yapamıyorlardı. Daha namaz başlamadan namazı düzenleyen aileden biri dayanamadı ve refakatçıyı dışarı çağırdı. Birkaç dakika sonra refakatçı geri içeri döndü. Sonradan öğrendiğime göre, namaz sahibi bizleri sormuş. Refakatçide ilk önce plancıyı söylemiş. Falancanın oğlu ve şunlardan. O aile de bölgede iyi bilinen aile olduğu için hemen hatırlamış. Bu sefer beni sormuş. Yine daha önce planladığımız şekilde yanıt vermiş. Gerçi daha sonraki algılarına göre namazı düzenleyen bu işe pek memnun olmuş.

İmam namazın açılışını yapmadan önce bir kişi Ortodoks vaftizlerinde olduğu gibi dumanları tüter bir şekilde, odada yanmış buhur dolaştırmaya başladı. Önünden geçtiği kişiler avuçlarıyla bu dumandan bir nefes içlerine çektiler. Sıra bana geldiğinde ben de öyle yaptım. Bir başkası, daha sonra üzüm suyu olduğunu öğrendiğim bir kase sıvı dolaştırdı. Bu sefer herkes bu sıvıdan biraz eline alıp yüzünü ve ellerini sildiler. Yine sıra bana geldiğinde ben de yaptım. Buhurun anlamı insanın içini kötülüklerden ve günahlarından arınmasını sağlamak, üzüm suyunun anlamı ise insanın görünen yüzünü pak yapmaktır.

...

Nihayet İmam ayağa kalktı son duasını cemaatin de tasdiki ile yaptıktan sonra adet gereği cemaate aralarında fakir ve yardıma muhtaç olup olmadığını sordu. Bu tür namazlardan sonra cemaat tarafından yardıma muhtaç olanlara yardım yapılmış. Sonunda namaz bitmişti ve herkes dışarı çıkmaya başlayınca biz de çıktık. Dışarıda, namazı düzenleyen ailenin diğer bayan aile efradı önceden

namaz için kesilmiş bir kurban etinden yapılmış kuru fasulye ve pilavdan oluşan yemekler hazırlamıştı. Namazdan sonra bu yemekten yemek namazın bir parçası ve yemeğin yenmesi sevap kabul ediliyormuş. Namaza katılanlar, bir taraftan da kendilerine ayrılan tabaklardan yemekleri yerken diğer taraftan namazı düzenleyenlere hayır duaları yapıyorlardı. Aile efradı da hizmette kusur etmemeye çalışıyordu. Doğal olarak bizlerde yemekleri kaşıklarken namazı düzenleyen aileden biri bize doğru yaklaştı ve merakını giderici sorular sormaya başladı. Ben de bu soruları kısa ve özlü bir şekilde daha önce planladığımız gibi geçiştirmeye çalışıyordum. Orada biraz daha kalsak durumun sarpa saracağı belli olmaya başladı. Bunu fark eden refakatçi yanıma yaklaştı diğerlerinin de duyacağı şekilde, ‘Eğer acele etmez isek otobüsü kaçıracığımızı çabuk terminale yetişmemiz gerektiğini’ söyledi ve beni o ortamdan çekti aldı. Hızla o semti terk ettik ve beni çarşıda aldıkları yere bıraktılar. Ben de onlara gösterdiği ilgiden dolayı teşekkür ettim ve ayrıldık. Daha sonraki bilgilerime göre böyle namazlara çağrılan imam ve yardımcılara namazı düzenleyenin gücüne göre paralar verilmiş. Hatta birçok imamın geçimini bu şekilde sağladığı söylenmektedir. Ayrıca böyle namazlarda, namaz öncesi ve sonrasındaki yemekte kendilerinin özel olarak hazırladıkları tını denen ve incirden yapılmış ya da üzümü denilen üzümden yapılmış alkollü bir içecek ikram edildiği söylenmesine rağmen bu namazla böyle bir şeye şahit olmadım.⁶⁵

Namaz ibadetinin genel olarak bilinen namaz ibadetinden farklı bir boyutta olduğu ve gizliliğe ne denli önem verildiği bu örnekle görülmektedir.

Oruç ibadeti; Hz. Muhammed’in babası Abdullah’ın sessizliğini temsil eder ve “sırları gizlemek” anlamına gelir. Oruç ibadeti bu mezhebe göre, sır tutmayı ifade eder.⁶⁶ Nusayrîler, Ramazan ayında tıpkı sünîler gibi oruç tutarlar. Sahur ve iftarları da sünîlerle aynı şekildedir. Orucu bozan durumlardan uzak kalırlar. Yemek-içmek ve cinsel ilişkide bulunmak, orucu bozan durumlardandır. Fakat

⁶⁵ Cahit Aslan, *Fellahlar’ın Sosyolojisi* (Adana: Karahan Yayınevi, 2005), 65-68.

⁶⁶ Öz, *Ana Hatlarıyla İslam Mezhepleri Tarihi*, 383.

farklı olan kısım şurasıdır ki, Nusayrîler, oruca belirlenen tarihten iki gün önce başlarlar. Buna göre, Kur'ân ayetlerinin indirildiğine inandıkları belirli günlerde bayram yaparlar. Ramazan ayı içerisinde 1.,13.,17.,19.,21.,23.,27. günler bayram olarak kutladıkları günlerdir. Ramazan ayı Nusayrîler için de Ramazan bayramı ve Fatır bayramı itibariyle son bulur.⁶⁷

Zekat ibadetlerinde de bir şahıslaştırma söz konusudur ve bu ibadet onlar için Selmân-ı Farisî'yi temsil eder. Zekat, “dini öğrenip başkalarına nakletme” manasındadır.⁶⁸ Bunun yanında zekat, İslam dininin emrettiği şekle yakındır. Fakat miktar olarak bir 1/40 gibi bir oran yoktur. Bu oran, daha az da olabilir daha çok da olabilir. Ayrıca din adamlarına verilen “hımıs zekatı” vardır. Bunun oranı ise 1/5 kadardır.⁶⁹

Nusayrîlik ile ilgili inanç ve ibadet konularına değinilen bu bölümde ulaşılan en mühim sonuç; bu inanç yapısının “sır cemaati” formuna bürünmüş olmasıdır. İslam inancının genel kabulü ve bildirdiği hükümlerin dışında, kendi liderlerinin görüşleri ekseninde bir inanca sahiptirler. Bu minvalde, Kur'ân ve Sünnet'in merkezi dışında kendi kişisel tecrübeleri ve fikirleri doğrultusunda söz söylemiş kişilerin bu tecrübeleri ve fikirlerini din olarak kayda geçirmiş olması bu inancın, mezhep ve fırka gibi kavramlardan hangisi ile tanımlanması gerektiğini zorlaştırmaktadır. İslam dininde görüş farklılığından ya da konjektörün etkisiyle oluşmuş belirli fırka ya da mezhebin tuttuğu yolun dışında bir yol izledikleri görülmektedir.

Bu bölümde üzerinde durulan sır cemaati olma durumu önem arz etmektedir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Suriye bölgesinde yaşayan, gizliliği esas alan ve takıyye yapan bu insanların, hayatında ve inançlarını yaşama alanında nelerin değiştiğini ya da değişmediğini anlamamız için inançlarını tam anlamıyla bilmek elzem görülmektedir.

1.3 İnancın Akidevî Anlamda Tenâkuzları

Nusayrî inancında kendi din adamlarının ileriye sürdüğü bazı meselelerde tenâkuzların olduğu söylenebilir. Bu tenâkuzlar; Kur'an-ı Kerîm, mezhep, ahiret, A-M-S inançları, Hızır başlıkları altında ele alınabilir.

⁶⁷ Türk, *Anadolu'nun Gizli İnancı Nusayrîlik*, 66.

⁶⁸ Öz, *Ana Hatlarıyla İslam Mezhepleri Tarihi*, 384.

⁶⁹ Uluçay, *Nusayrîlik İnanç Esasları-Tenasüh (Reenkarnasyon)*, 125.

Kur'ân-ı Kerîm'e dair, Nusayrîler akideleri gereği tüm kitaplara ve son kitap Kur'ân-ı Kerîm'e de iman ettiklerini söylemektedirler. İnançlarında var olan bazı görüşleri ise, Kur'ân-ı Kerîm'e dayandırmaktadırlar. Buna örnek olarak; Nusayrîler, Zümer sûresinde yer alan 9. âyetten hareketle, Kur'ân-ı Kerîm'in bir bâtın bir de zahir anlamı olduğunu ileri sürerler. Âyetlerin bâtînî anlamları ile amel ettikleri de muteberdir. Onların Kur'ân-ı Kerîm'in yanında kaynak olarak esas aldıkları kitap, *Kitab'ül Mecmu'*dur. Üzerinde durulması gereken mesele; kabul ettikleri fakat İslam'ın özüne aykırı olan inanç sistemlerinde bazı meselelere Kur'ân-ı Kerîm'den deliller getirdikleridir. Onlar her şeyin bâtînî anlamı olduğunu kabul etmelerine rağmen reenkarnasyon gibi bir meselede Kur'ân-ı Kerîm'de geçen belirli âyetlerin zahir anlamlarıyla delil getirirler. Örneğin; Mü'min sûresi 11. âyet,⁷⁰ Maide sûresi 60. âyet,⁷¹ Araf sûresi 166. âyet,⁷² gibi âyetlerden hareketle reenkarnasyonun Kur'ân-ı Kerîm'de de olduğunu ileri sürerler.⁷³ Fakat âyetler mucibince onların ileri sürdüğü anlamların bu âyetlerde olmamasının yanında kendilerince savundukları bâtînîlik inancını da göz ardı etmektedirler. Âyetler gerçekten reenkarnasyondan mı bahsetmektedir? Bu durum, Tefsir usûlüne dair bilgisizliklerinin yanında onların Kur'ân-ı Kerîm'e dair olan inançları hakkında bize bilgi vermektedir. Tefsir hakkındaki görüşleri ise şu şekildedir: “Ehl-i beyt imamlarının yapmış olduğu Kur'an yorumları ve tefsirleri bizim için esastır. Başkaları tarafından yapılmış tefsirlerin, imamlarımızın tefsirleri ile uyuşmaması halinde onu reddederiz.”⁷⁴ Bütün bunların yanında Kur'ân-ı Kerîm varken, inanç ve ibadet kitabı olarak *Kitabü'l Mecmu'*nun kutsal ve ilk kaynak gibi görülmesi de bu konuda çelişki yaşadıklarını göstermektedir.

Mezhep görüşleri; Nusayrîler ile ilgili araştırmalarda bulunmuş ve kitaplar kaleme almış olana Ömer Uluçay'ın Nusayrîleri konu edindiği bir kitabında,⁷⁵ Uluçay, ele aldığı Münazaralı İslam Tarihi ve Yorum bölümünde Nusayrî Şeyhi Şeyh Edip Maruf el-Antakî'nin (Rahbay) anılarına yer vermiştir. Suriye'nin Halep

⁷⁰ “Ey rabbimiz!” diyecekler, “Bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin. Şimdi günahımızı itiraf etmiş bulunuyoruz, bir çıkış yolu yok mu?”

⁷¹ “De ki: “Allah katında cezası bundan daha kötü olanı size haber vereyim mi? Onlar, Allah'ın lânetlediği ve gazap ettiği, bir kısmını maymunlara ve domuzlara çevirdiği, tâguta tapan kimselerdir. İşte bunlar, yeri daha kötü olanlar ve doğru yoldan daha fazla sapmış bulunanlardır.”

⁷² “Kendilerine yasak edilen şeyler karşısında küstahça diretince onlara, ‘Aşağılık maymunlar olun!’ dedik.”

⁷³ Uluçay, *Nusayrîlik İnanç Esasları-Tenasüh (Reenkarnasyon)*, 139.

⁷⁴ Uluçay, *Nusayrîlik İnanç Esasları-Tenasüh (Reenkarnasyon)*, 136.

⁷⁵ “Bu görüş ile ilgili bk.” Uluçay, *Alevi Nusayrîlik İtikad-Folklor Selman-ı Farisi*.

şehrine giden Şeyh Edip, orada uğradığı bazı mekanlarda insanlarla sohbet etmek için fırsat kollayarak, onlarla belirli meseleler üzerinde konuşmalarda bulunmuştur. Bu meselelerden biri de, Ehl-i Sünnetin ameli anlamda dayanmış olduğu iki önemli mezhep, Hanefî mezhebi ile Şafî mezhebidir. Şeyhe göre; Hanefî mezhebi Abbasiler döneminde ortaya çıkmıştır. Ehl-i Beyt'e zulmeden Abbasiler bu mezhebi benimsemişlerdir. O'na göre, Hanefilik uydurma bir mezheptir. Yine Hz. Peygamber'den sonra ortaya çıkmış olan; Ebu Hanîfe, Malik, Şafî ve Ahmed bin Hanbel'den Hz. Peygamber'in haberi yok muydu ki? Peygamber dinin kemale erdiğini vahiy yoluyla bildirmiş ve mezheplere gerek kalmadığını tebliğ etmiştir. Bu görüşlerin ışığında Şehy Edip; mezhepleri kabul etmeyerek Hz. Peygamberin, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin mezhepsiz gittiğini ileri sürmektedir. Bunun yanında mezhep imamlarını bilhassa Ebu Hanîfe ve İmam Şafî'yi heva ve heveslerine uymakla itham etmiştir. Fakat kendisine namaz kılma usûlü sorulduğunda ise, Caferî mezhebine müntesip olduğunu ileri sürmektedir. Bu açıklamasını ise şu şekilde temellendirmektedir; Hz. Peygamberin; “Benden sonra imamlar (halifeler) on ikidir. Sonuncusu zamanın sahibi Mehdidir.” Şey Efendi, bu bilgiyi İmam Şafî'nin'de bildiğini fakat yine de imam olduğunu ima etmektedir.⁷⁶ Bu bilgilerden hareketle, mezhep inançlarının da İmamlara dayandığı görülmektedir Burada ince bir nüans var ki; Caferî Sadık, Caferî mezhebinin kurucusu iken, diğer mezhep imamları da kendi bölgelerinde peşlerinden gidilen imamlar olmuşlardır. Fakat onlar mezhep kurucusu olarak ortaya çıkmış değil ilimleriyle önder olmuş kişilerdir. Bu kişileri ağır suçlarla itham etmek hem mevcut ilimlerini itham etmek hem de kendinden olmayanı yok saymak anlamına gelmektedir. Ayrıca Şeyh Efendi'nin, Hz. Peygamber'in, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin mezhepsiz vefat ettiği görüşünü ileri sürdükten sonra, “seçilmiş imamları” mezhep önderi olarak değerlendirmiş olması üzerine düşünülmesi gereken bir konudur.

Tenâsüh ve Ahiret inançları; Nusayrîlerin ileri sürdüğü tenâsüh/reenkarnasyon inancı, İslam akidesi içinde yeri olmayan bir inançtır. Bu mesele ahiret inancı üzerinde düşünüldüğünde, reenkarnasyonun, sürekli beden değiştirme olması, ahirette verilecek olan hesabı inkar etmek anlamına gelmez mi? Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'den delil getirdikleri âyet-i kerîme; De ki: “Allah katında

⁷⁶ Uluçay, *Alevi Nusayrîlik İtikad-Folklor Selman-ı Farisi*, 47-50.

cezası bundan daha kötü olanı size haber vereyim mi? Onlar, Allah'ın lânetlediği ve gazap ettiği, bir kısmını maymunlara ve domuzlara çevirdiği, tâguta tapan kimselerdir. İşte bunlar, yeri daha kötü olanlar ve doğru yoldan daha fazla sapmış bulunanlardır.” (5/60) Burada geçen; “tağuta tapan kimseler” ibaresi “Allah’tan başka şeylere tapanlar” anlamındadır. Diğer bir ifade olan; “Aşağılık maymunlar” ifadesi ise, müfessirlerce iki şekilde yorumlanmıştır. Anlamlardan biri; mecaz olarak, diğeri ise, Bakara sûresinin 65. âyetinde geçen ve İsrailoğullarına lanetleme olarak yorumlanmıştır. Burada mühim konu şu ki; Nusayrîler bâtinî anlamı esas aldıklarını kabul etmekte ve kendilerince bâtinî bir yorumda bulunmaktadır. Fakat tenâsühü, kabul edip, ahirette bir hesaba tabî tutulmak nasıl açıklanmaktadır. Tenâsühün var olduğu kabul edilse ve insanlar günahları sebebiyle başka varlıklar olarak tekrar bedenlenmiş olsalar. Bu durumda hayvan olarak bedenlenen insanın insan-ı kamil olabilmesi için sahip olması gereken akıl ve iradenin hayvanlarda olmaması ve bunun yanında hayvan olarak tekrar bedenlenen insanın günahına bu dünyada karşılık buluyor olması, tartışmaya açık bir mesele olarak durmaktadır.

Ams inançları; Nusayrîlerde A-M-S formülü Allah- Muhammed-Selman-ı Farisî anlamına gelmektedir. Bu üçlü isim kendi içinde tanımlaması yapılarak formüle edilmiştir. Bu formüle göre; Allah mana, Muhammed isim, Selman-ı Farisî bab’tır. Nusayrîlere göre; Allah, Hz. Ali’nin bedenine hulûl etmiştir. Bu üçleme sebebiyle Nusayrîlerin, Hrsitiyanlar gibi inandığı ileri sürülmüştür. Nusayrîler’de var olan bu inancın, Hristiyanlıktaki teslis gibi olduğu ilere sürülemez. Nitekim teslis, Baba-Oğul-Kutsal Ruh olarak ortaya çıkışından sonra anlam değişikliği yaşamış ve daha sonrasında Hristiyan mezheplerince de farklı şekilde tanımlamaları yapılmıştır. Teslis inancında, üç unsurun da farklı yorumlandığını ve yüzyıllar içerisinde bu yorumların değiştiği görülmektedir. Teslis inancında, yaratma ve dünyayı meydana getirme bu üçleme üzerinden ilişkilendirilmiştir. Bu yaradılış sürecinde Tanrı hem yarattıklarıyla bir sevgi bağı hem de teslisi oluşturan unsurlar arasında karşılıklı bir sevgi bağı olarak yorumlanmıştır.⁷⁷ Buna binaen, A-M-S formülünü birebir olarak Hristiyanlıktaki teslis inancına benzetememekle birlikte onun etkisi altında kalmadığı da iddia edilemez. Hz.İsa’yı Tanrı olarak gören görüşün yanında, Hz. Ali’nin bedenine hulûl eden Tanrı anlayışı benzerlik göstermektedir. Uluçay’ın ifadeleri ise bu konuyu destekler niteliktedir. “Eğer bir

⁷⁷ Jacques Waardenburg, “Teslîs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011)40/548-549.

halıyı kaldırırsan altından başka renkler, desenler çıkar. Bir tarlaya bir ürün ekersen, önceki üründen de yeşerenler olur. Yani her inanç, kendisinden önceki halıyı kaldırmak yok etmek istememiştir.”⁷⁸ Bu ibareler A-M-S inancında Hrsitiyanlığın izlerinin olduğu konusundaki yorumu desteklemektedir.

Hızır inancı; Nusayrîlerde Hızır’a olan inanç önem arzemektedir. Yaklaşık 51 adet Hızır türbesi bulunduğu bilinmektedir. Hızır’ın farklı farklı tanımlamalarının olduğunu fakat her tanımlamanın Hz. Ali’ye çıktığını, Hızır’ın ilahî bir yönünün olduğu belirtilmişti. Bütün bu bilgilere binaen, akıllara şu soru gelmektedir. Hızır, dünyada hala daha var olan ve insanlara yardım eden bir kişilikken, mezarının olmuş olması nasıl açıklanmaktadır? Hızır ölü ise dünyaya nasıl gelebilmektedir. Nitekim tenâsüh inançları gereği bu konu zor açıklanmasa gerek fakat bu durum tenâsüh ile aynı şey değildir. Tenasühte bir kemale erme durumu söz konusu iken, burada; kemale ermiş birinin, muhtaç insanlara yardımda bulunması söz konusudur. Hızır’ın ilahi bir yönü bulunuyorsa o halde birden fazla türbesinin olmuş olması tartışmaya açık değil midir? İlahi bir varlık olan yahut bizâtihi bir varlık olan Hızır, birden çok kişi mi olmuş olmaktadır?

⁷⁸ Uluçay, *Alevi Nusayrîlik İtikad-Folklor Selman-ı Farisi*, 17.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SURİYE BÖLGESİ'NİN GEÇİRDİĞİ TARİHÎ-SİYASÎ SÜRECİN NUSAYRİLİĞE ETKİSİ

2.1 Şam Bölgesi'nin Tarihsel Süreci

Günümüzde hala daha Suriye'de yaşayan Nusayrîler tarihsel süreçte bölgeye hâkim olan devletlerin değişmesiyle farklı inançlar ve farklı İslam mezhepleri tarafından yönetilmiştir. Bu durum, sır cemaati olmaları hasebiyle onlara zor zamanlar yaşatmıştır. Nusayrîler, mevcut yönetimleri tedirgin ettiği için belirli zamanlarda takibe alınmışlardır. Bölgeye Bizans, Selçuklular, Fatımî, Memlûk ve Osmanlı Devleti gibi devletler hükmetmiştir. Bu devletlerin hem inançlarının hem ırklarının, kültürlerinin ve yönetme anlayışlarının farklı olması hasebiyle Nusayrîler farklı dönemlerden geçmişlerdir. Mevcut bilgilere göre oluşumun merkezi, miladî 13/14. hicrî 6/7. yüzyılları arasında Lazkiye'ye taşınmıştır. Bu tarihten itibaren ise, varlığını o bölgede sürdürmektedir. Günümüzde Suriye toprakları içinde yer alan Lazkiye bölgesi de devletlerin mücadele meydanı konumunda olmuştur. Burada mühim olan mesele; Nusayrîlik özelinde, bölgenin hâkimiyetinde olan devletlerin nasıl bir politika izlediği ve hangi inancın müntesipleri tarafından yönetildiğidir.

Dımeşk olarak isimlendirilen Suriye Bölgesi'ne ilk olarak Bizans Devleti hâkim olmuştur. Hristiyan olan Bizans bölgenin yönetimindeyken o sürede İslam henüz nevş-ü nema bulmamış ve bölge halkı İslam ile tanışmamıştır. Nitekim etnik kökenlerinin ortak olması hasebiyle, Arap Yarımadasındaki halk ile Bilâdüşşam olarak adlandırılan o bölge halkı arasında ticari ilişkiler gelişmiştir. İslam'ın ilk yayılmaya başladığı dönemde, Hz.Ebu Bekir'in hilafeti zamanında, bölgeye gönderilen orduların Ecnadeyn Savaş'ında zafer kazanmasıyla, bölgenin kapıları (634/13) Müslümanlara açıldı. Hz. Ömer zamanına gelindiğinde ise; Fihl ve Mercüssufer Savaşları'nın zaferi ardından Dımeşk'ın fethine engel kalmamıştır. Fakat Bizans kralı Herakleios'un bölgeye gönderdiği büyük ordu İslam birliklerinin

Yermük'e çekilmesine sebep olmuştur. Bölgeye çekilen birlikler (636/15) Bizans birliklerini hezimete uğratarak Dimeşk'ı ikinci defa fethetmiştir.⁷⁹ Bölge artık Müslümanlar ve İslam yönetimiyle tanışmıştır. Hristiyan olan Arap halkı, bölgeyi terk etmemiş ve Müslümanlar tarafından yönetilmişlerdir. Müslümanların yerleşmesiyle, Hristiyan halktan ihtida edenler olurken, bölgeye (639/18) Muaviye b. Ebu Süfyan vali olarak atanmıştır. İslam tarihinde önemli şahsiyetlerinden biri olan Muaviye'nin, bu bölgede vali olması, bölgenin siyasal anlamda nasıl şekillendiğinin ipuçlarını da vermektedir. Suriye valisi Muaviye bu süreçte Medine'de Hz. Osman'dan sonra halife seçilen Hz. Ali'ye karşı iktidar mücadelesi başlatmıştır. Muaviye'nin böyle bir mücadeleye girişmesi, o bölge halkının Muaviye'yi desteklemesi anlamına gelmektedir. Suriye'de bulunduğu süre zarfında kurduğu güçlü orduyla (661/46) verdiği mücadeleyi kazanmıştır. Kurucusu olduğu, Emevi Devleti'ne başşehir olarak Dimeşk'ı seçmiştir. Bu durum bölgenin siyasi ve ticari anlamda kaderini değiştirmiştir. Emeviler döneminde, Dimeşk başta olmak üzere bölgedeki Müslümanların oranı artmıştır. Şehir kültür ve sanat anlamında gelişim göstermiştir. Emeviler'in Abbasilerle girdiği savaşta mağlup olmasının ardından bölgeye (750/132) Abbasiler hükümdar olmuş ve Bağdat'ı başşehir yapmışlardır.⁸⁰ Bu durum şunu somut olarak göstermektedir ki; bir bölgeyi yönetimi altında tutan iktidar, o bölgede kendi teşkilatlanmasını kurarak, merkezi idaresinin emniyetini koruma altına almaktadır. Abbasi Devleti'nin Emevilerin başşehri olan Dimeşk'i başşehir olarak kullanmaması da bunun bir göstergesidir. Günümüzde de bu duruma örnek olarak; Suriye Devleti'nin Nusayrîler tarafından yönetilmesinin arkasındaki nedeni, ordu teşkilatlanmasında ve yönetim alanında Nusayrî nüfusun daha fazla olduğu söylenebilir.⁸¹

Bilâdüşşam olarak adlandırılan bölgenin İslamlaşmasıyla birlikte bölge artık Müslüman yöneticilerin iktidar alanı haline gelmiştir. Hristiyan Bizans'tan sonra bölge Emevi ve Abbasi idarecileri tarafından yönetilmiştir. Daha sonrasında bölgeye Türk hanedanlığı olan, Tolunoğulları ve İhşidiler hâkim olmuştur. Hicrî 372/ miladî 982-83 yılları arasında Fatımi yönetimine geçen bölge, eski ihtişamını kaybederek tahıl deposu ve Bizans'a karşı askeri üs konumunda kullanılmıştır.

⁷⁹ Cengiz Tomar, "Şam", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2010) 38/311.

⁸⁰ Tomar, "Şam", 38/311.

⁸¹ Mehmet Ali Duran, "Baas Partisi'nin Düşünsel Temelleri Ve Suriye Siyasetinde Baas Partisi" *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi* 5 (2021):237.

Nitekim nüfus azalmıştır ve bilhassa ilmi sınıf bu dönemde Bağdat şehrine taşınmıştır. Nitekim Selçuklu beylerinden Atsız Bey bölgeyi ele geçirmiş ve Abbasi halifesi olan Sultan Melikşah adına hutbe okutmuştur. Bu zaferle birlikte bölgede Türk hâkimiyeti başlamıştır. Suriye Selçuklu Devleti'nde (1079/471) sünnî oranın fazla olmasıyla bölge hızlıca sünnileşmeye başlamıştır.⁸²

Şii-Fatimî Devleti'nin bölgede uzun süre tutunamama sebepleri arasında, halkın Sünni kesiminin fazla olması, bir neden olarak görülebilir. Fatımîler, Suriye'yi ele geçirmeyi diğer ülkeleri ele geçirmenin garantisi olarak görmekteydiler. Bilhassa Bağdat'a ulaşmayı amaçlıyorlardı. Çünkü Bağdat Sünni İslam'ın merkezi konumundaydı.⁸³

Bölge daha sonra Haçlıların hedefi haline gelmiştir. I. ve II. Haçlı seferleri ile bölgede taşlar yeniden yer değiştirmiştir. Kudüs'e saldıran Haçlıların etkisiyle Kudüs'te bulunan müslüman tebaa Dımeşk tarafına göç etmeye başlamıştır. I. Haçlı Savaşıyla birlikte Suriye limanları Haçlıların eline geçmiştir. Nitekim Şii İsmâîliler'in bölgede artan nüfusu İsmâîli- Sünnî çatışmasına sebep olmuş ve çok sayıda İsmâîli öldürülmüştür. Bu sıralarda tarih sahnesine çıkan Nureddin Zengi, II. Haçlı Savaşından sonra Suriye bölgesini hâkimiyeti altına almıştır. Bölge Emeviler döneminde olduğu gibi eski ihtişamına yeniden kavuşmuştur. Askerî, siyasî, ticarî ve ilmî açıdan ilerleme katetmiştir. Bilâdüşşam Bölgesi Haçlıların limanlara sahip olmasıyla ekonomik açıdan ilerlerken, aynı zamanda Haçlı-Müslüman çekişmesinin önemli stratejik merkezi haline gelmiştir.⁸⁴

Bölgeye Zengîler'den sonra Zengîlerin devamı sayılabilecek Eyyubîler hâkim olmuştur. Eyyubîler de; Zengîler, Abbasîler ve Emevîler gibi sünnî Müslümanlardan sayılmaktadır. Bilâdüşşam'da Türk hanedanı Memlûklerin tarih sahnesine çıktığı ve Eyyubîlerle iktidar mücadelesi verdiği sırada Moğollar Bağdatı istila etmiştir. Memlûk hükümdarı Kutuz'un Aynî Calut mevkinde Moğolları yenilgiye uğratmasıyla (1260/658), Suriye'nin büyük bir kısmı Memlûklerin eline

⁸² Tomar, "Şam", 38/312.

⁸³ Eymen Fûad Seyyid, "Fâtımîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/228-237.

⁸⁴ Tomar, "Şam", 38/313.

geçmiştir. Memlûkler, Osmanlı Devleti'nin Mercidabık seferine kadar bu bölgenin ve İslam aleminin en büyük devleti olmuşlardır.⁸⁵

Gelinen bu tarihsel sürece kadar Suriye Bölgesi'nin, sünnî devletler tarafından yönetildiği söylenebilir. Nitekim Sünnî Müslümanlar tarafından yönetilmiş olsa da bölgenin dini ve etnik yapısı hakkında Bizans'ın yönetiminden beri karma bir yapıya sahip olduğunu söylemek mümkündür. Memlûk Devleti ile Osmanlı Devleti arasında cereyan eden, Mercidabık Savaşı'nı, Osmanoğulları'nın kazanması üzerine bölge Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir.

Osmanlı Devleti sultanlarından Yavuz Sultan Selim'in kazanmış olduğu Mercidabık Savaşıyla (1516/922) birlikte bu bölge Birinci Dünya Savaşı'na kadar Sünni-Müslüman olan Osmanoğulları tarafından yönetilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın meydana geldiği yıllarda, Suriye Bölgesi Osmanlı Devleti için askeri anlamda önemli bir bölge konumunda olmuştur. Osmanlı merkezi idaresi tarafından Bölgeye Cemal Paşa atanmıştır. Bu süreçte Cemal Paşa oldukça sert bir politika izlemiştir. Bunun sebebi ise, Paşa'nın bazı Arap liderlerinin İngiliz ve Fransızlarla iş birliği yaptığı kanaatinde olmasıdır. Nitekim bu kanaatinde haklı çıktığı Şerif Hüseyin'in İngilizlerle yaptığı anlaşma gereği 27 Haziran 1916'da ayaklanmasıyla görülmektedir.⁸⁶

Dünyada baş gösteren Milliyetçilik akımı ve Şerif Hüseyin'in de liderliğini yaptığı isyan, bölgede Türklere karşı bir ön yargı ve nefret söylemlerinin oluşmasına sebep olmuştur. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin Suriye'de tutunmasını zorlaştırmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti, güney cephesinde yaşanan olumsuzluklar neticesinde yenilgiye uğrayarak toprak kaybetmeye başlamıştır. Bu olumsuzluklarla birlikte İttifak Devletlerinin bloğunda yer alan Osmanlı Devleti Güney'deki siyasi gücünü kaybetmeye başladı. Şerif Hüseyin ve oğlu Faysal'ın da isyan hareketleriyle bölgeyi idare altına almak, mevcut siyasal düzlemde Osmanlı Devleti için zor hale geldi. Nitekim tarihler 3 Ekim 1918 yılını gösterdiğinde Şam bölgesi İtilaf Devletleri bloğunda yer alan Avustralya birlikleri tarafından işgal edildi. İşgalin ardından Faysal bölgeye büyük bir gösteriyle geldi. Bu gösteriyle Şam'ın gerçekte Araplar tarafından ele geçirildiği izlenimi verilmeye

⁸⁵ İsmail Yiğit, "Memlûkler", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2004) 29/90.

⁸⁶Duran, "Baas Partisi'nin Düşünsel Temelleri Ve Suriye Siyasetinde Baas Partisi", 222.

çalışıldı. Faysal bağımsız bir yönetim kurma hayalleriyle Mayıs 1919 yılında seçimlere katıldı. Aralık ayında hükümet kuruldu ve Mayıs 1920’de Faysal yönetime geçti ve Başşehri Şam olan, Suriye Devletini bağımsız bir şekilde kurdu. Fakat bunlar sadece bir prosedür ve hayalden öteye geçemedi. Tüm bunlar olurken, Nisan 1920’de Fransa ve İngiltere San Remo konferansında Şam’ı Fransızların manda etmesi konusunda karar aldı. Bunun üzerine, Fransa’nın bölgeye girmek istemesi, halk cenahında Fransa’ya karşı isyan hareketlerini başlattı. Tarihler 25 Temmuz 1920’yi gösterdiğinde, Fransa Faysal hükümetini ele geçirerek, Suriye’nin bağımsızlığına son verdi. Halkın başkaldırısını Fransa kanlı bir şekilde bastırmaya çalıştı. Bu süreçte pek çok insan yaşamını yitirirken şehirde birçok yapı da tahribata uğradı. Fransa’nın bu tutumuna İngiltere müdahale etti ve 1946 yılında Fransa’nın manda himayesine son verdi.⁸⁷ 1943 yılında İngilizlerin desteklediği bir Ulusal Blok hükümeti oluşturulmuş ve seçim yapılmıştır. Seçimin sonucunda, Şükrü el-Kuvvetli Suriye Devlet Başkanı seçilmiştir. Fransızların karşıtı olan Ulusal Blok hükümetinin iktidara gelmiş olması, bağımsızlık düşüncesi konusunda Suriye’yi cesaretlendirmiştir.⁸⁸ Böylece Şam bölgesinden, mandacı Fransa geri çekilmiştir. 1958-1961 yılları arasında Mısır ve Suriye’nin birleşmesiyle, Birleşik Arap Cumhuriyeti yönetimi içine giren Suriye, 1970 yılında Hafız Esed’in iktidarı ele geçirmesine kadar istikrarsız bir yönetim süreci geçirmiştir.

2.2 Devletlerin İnançlarının Suriye Bölgesinde Bulunan Nusayrîlere Etkisi

Günümüzde Suriye olarak adlandırılan Şam bölgesi (Suriye, Filistin, Lübnan, Ürdün), tarihsel süreçte pek çok devlet tarafından yönetilmiş ve iktidar mücadelelerinin sahası olmuştur. Bu süreçlerde muktedir olan devletlerin, inanç ve yaşayış farklılıklarından ötürü, çok çeşitliliğe sahip olan bölgede yönetim farklılığının tezahürleri bazı kesimlerce şiddetli hissedilmiştir. Şam bölgesinde, halkın etnik ve inanç bakımından farklı olmasının nedenleri arasında, bölgeye hükmetmiş devletlerin farkı ve her yönetimin kendi iskân siyesetini uyguladığı yorumunda bulunulabilir. Kronolojik olarak bakıldığında, Suriye Bölgesi’ne Bizans Devleti hâkim olmuştur. Bizans dönemi ile ilgili, Arabistan halkıyla Suriye

⁸⁷ Ş. Tufan Buzpınar, “Şam (Osmanlı Dönemi)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/ 318-319.

⁸⁸ Duran, “Baas Partisi’nin Düşünsel Temelleri Ve Suriye Siyasetinde Baas Partisi”, 224.

Bölgesinde yaşayan halkın, aynı etnik kökene sahip olduğunu ve ticari ilişkiler içinde olduğu bilinmektedir. Etnik anlamda çok bir farkın olmadığı, inanç bakımından çeşitlilik olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Nitekim Nusayrîler de kendilerini Arap Alevileri olarak tanımlamaktadırlar. Bölge halkı Arap, yönetimi ise Hristiyan Bizans'ın elindedir. Hz. Ebu Bekir döneminde, İslam orduları bölgeye seferler düzenlemiştir. Hz. Ömer dönemine gelindiğinde ise, Dimeşk şehri fethedilmiştir. “Arap olmaları sebebiyle Müslümanlarla ortak yönleri Bizanslılar’dan daha fazla olan Dimeşk halkının büyük bölümü şehri terk etmedi”⁸⁹ bilgisi mevcuttur. Bu bilgilerin sonucunda; bölgede hem bir müslümanlaşma hem de hali hazırda bir Hristiyan tebaanın olduğu görülmektedir.

Bundan sonraki süreç dikkatleri celbetmektedir. Zira bu bölge İslam devletleri tarafından yönetilmeye devam etmiştir. Fakat bu yıllar İslam dininin farklı topraklarda neşet etmesiyle birlikte farklı dinlerden insanların İslam diniyle tanıştığı yıllardır. Bunun yanı sıra, Hz. Osman ve Hz. Ali dönemlerinin debdebeli geçmesi ve yine bu dönemde meydana gelen olayların farklı bakış açılarıyla ele alınmasının getirdiği görüş ayrılıkları, İslam dininde yeni mezheplerin ortaya çıkmasına ve siyasal anlamda da yeni ayrılıkların baş göstermesine sebep olmuştur. Bu olaylara en somut örnek ise, Hz. Osman’ın şehit edilmesinin ardından O’nun yerine halife seçilen, Hz. Ali’ye karşı Hz. Osman’ın kanının davasını güden Dimeşk valisi Muaviye bin Ebu Süfyan’ın, halife Hz. Ali’ye isyanı Müslümanlar içinde iç karışıklıklara sebebiyet vermiştir. Bu durum Müslümanları savaşa kadar götürmüştür. İslam tarihinde Sıffin Savaşı olarak geçen bu savaş sonucunda Müslümanlar; Hz. Ali taraftarları, Hz. Osman taraftarları ve tarafsız olarak gruplara ayrılmaya başlamışlardır. Bu gruplar arasında Hz. Ali tarafında olanlar sonraki dönemlerde Şia olarak adlandırılmıştır. Şia grubu Hz. Ali taraftarı iken, Muaviye’nin Dimeşk valisi olup da Hz. Osman tarafında yer alan Hz. Ali ile savaşılmış olması akıllarda belirli soru işaretleri oluşturmaktadır. Hz. Ali’nin ilah sıfatıyla inançlarının merkezinde olduğu Nusayrîler’in, Suriye’de yer alan Nusayra dağlarında yaşadığı bilinmektedir. Peki o süreçte Nusayrîlik ve Nusayrîler var mıydı? Kısaca hatırlamak gerekirse; Abbasi halifesi Mu’tasım’ın Türkler için (221/836) kurdurduğu Samarra şehrine, halife Mütevekkil’in Şia’nın onuncu imamı Ali Nâki’yi sürgüne göndermesiyle birlikte Samarra şehrinde bu inanç

⁸⁹ Tomar, “Şam”, 38/311.

oluşmaya başlamıştı. Bu bilgiler nezdinde Muaviye ve Hz. Ali arasındaki savaşta Suriye’de Nusayrî diye bir inançtan bahsetmek mümkün görünmemektedir. Fakat Tankurt; adını Nusayra dağlarından veya İbn Nusayr’dan aldığı iddia edilen Nusayrîlerin, İslam dininin öğretileriyle ortaya çıkan Nusayrîlikten de önce var olduğunu düşünmekle birlikte bu düşüncesini bir Nusayrîye yönelttiğinde Nusayrî’nin şu cevabı verdiğini nakletmektedir. “Evet Nusayrîler tamamen Şiadan’dır. Fakat eski dinlerini Şiilikle mezcederek kendilerine mahsus mümtaziç bir akide yaratmışlardır.”⁹⁰ Buradan hareketle Nusayrîlerin bölgedeki varlığından Abbasiler döneminden sonraki dönemler içinde bahsetmek daha güvenilir olmaktadır. Hamdan el-Hasibî dönemiyle birlikte belirli bölgelere daîler aracılığı ile inanç yayılmaya başlamış ve Halep, Musul, Diyarbakır, Hatay, Lazkiye gibi bölgelere daîler gönderilmiştir.⁹¹ Bu bölgelerde; Hasibî ve onun ardından gelen, Bağdat’ta Seyyid Ali el-Cisrî ile Halep’te Muhammed b. Ali el-Cillî’nin yürüttüğü faaliyetler ile Nusayrîlik yayılmaya başlamıştır. Hasibî’den, inancın merkezini Lazkiye’ye taşıyan Ebû Said Meymun b. Kasım et-Taberî zamanına kadar olan süreci ele aldığımızda hicrî 287 miladî 900’den, hicrî 426 miladî 1034 tarihleri arasında, Nusayrîlik Lazkiye merkez olacak şekilde Samarra’dan bu bölgelere doğru hareketini gerçekleştirmiştir.

Günümüzde Suriye olarak adlandırılan bölgede bulunan Nusayr dağlarında yaşamını sürdüren Nusayrîlerle ilgili olarak şu soru dikkatleri celbetmektedir. Tankurt’un da ifade ettiği gibi; Nusayrîlik inancı İslam’dan önce de vardı ve mezhep kendini Şia ile mezcetmişti. Nusayra dağları, bölgeye Nusayrîler gelmeden evvel de Nusayra olarak adlandırılmaktaydı. Nusayrîlik ismi aslında biliniyordu.⁹² Bölgeye İslam devletlerinden önce hükmetmiş olan Bizans Devleti zamanında da Nusayrîlerin varlığından söz etmek mümkün müdür? Bunu tespit etmek pek mümkün görünmemekle birlikte, Nusayrîlik akidesi için yapılan birçok yorumda, Nusayrîliğin içinde Hrsitiyan akidesiyle benzerliklerin olduğu ileri sürülmektedir. Bu konu ile ilgili olarak; Nusayrîler ile ilgili bir risale kaleme almış olan el-Kayserî; Nusayrî olan Süleyman el-Adenî’nin daha sonraları inancını bırakarak Hristiyanlığa geçtiğini belirtip, bunun sebebi olarak da Nusayrîliğin akide olarak Hristiyanlık ile benzediğini ve yapılan misyonerlik faaliyetlerinden etkilendiğini

⁹⁰ Hasan R. Tankurt, *Nusayrîler ve Nusayrîlik Hakkında*, 25.

⁹¹ Hasan R. Tankurt, *Nusayrîler ve Nusayrîlik Hakkında*, 24.

⁹² Hasan R. Tankurt, *Nusayrîler ve Nusayrîlik Hakkında*, 25.

belirttiği bilgisini vermektedir.⁹³ Bunun yanında Uluçay Nusayrîlik ile ilgili şu ibarelere yer vermektedir. “Eğer bir halıyı kaldırırsan altından başka renkler, desenler çıkar. Bir tarlaya bir ürün ekersen, önceki üründen de yeşerenler olur. Yani her inanç, kendisinden önceki halıyı kaldırmak yok etmek istememiştir. Çünkü o zaman başka bir desen çıkacaktır. Bu harfiyatın, tahribarın sonu gelmeyecektir. Burayı ekmek, artık mümkün olmayacaktır. Bunun yerine her kültür; her din/inanç, mevcut meydana, kültür ortamına, kendi renk ve desenleriyle halılarını serecek ve ürünlerini ekecektir. Bunlar; bir süre birlikte yaşarlar, sonra biri galip gelir. Bunu en güzel şekilde şu hadis açıklamıştır. Ben dininizi değiştirmeye iptal etmeye değil, onu tamamlamaya geldim.”⁹⁴ Uluçay’ın söylemleriyle Nusayrîlerin eklektik bir yapıda olduğu görüşüne ulaşılabilir.

2.3 Osmanlı Devleti Özelinde Nusayrîlere Bakış

Osmanlı Devleti’nin Mercidabık ve Ridaniye Savaşları’nın ardından Suriye Bölgesiyle tanışmış olması, etnik ve dini açıdan karma yapıda olan tebaasına Arap tebaanın da katılmasını da sağlamıştır. Osmanlı Devleti yönetim anlayışında şu ideolojiyi benimsemiştir: “Osmanlı vatandaşı olan göçebe veya yerleşik, zanaatkâr veya köylü, çeşitli dinî ve etnik kimliğe sahip İsevî veya Musevî ya da Arnavut, Türkmen, Rum, Yörük, Boşnak, Ermeni, Arap, Acem, Kıpçak, Bulgar, vs. zümre, cemaat veya millete karşı bakışını, ilişkilerini, hukukunu, sorumluluklarını belirler. Komşu devletler Avusturya İmparatorluğu, Mısır Memluk Sultanlığı, Venedik ve Ceneviz Cumhuriyetleri, Fransa, İspanya, İngiltere vs. devlet ve imparatorluklara bakışını biçimlendirir, ilişkilerinin temelini ve seyrini belirler.”⁹⁵ Bu ideolojiye bakarak Osmanlı Devleti’nin karşılaştığı her bir zümre, cemaat, din ve devlet ile olan ilişkisinde karşı tarafa saygıyı ve bunun yanında temelde kendi değerlerini esas aldığı söylenebilir. Buna binaen iki görüş değerlendirilecek olunursa; et-Tavîl’in Yavuz Sultan Selim ile ilgili sadece Alevî olduklarından ötürü insanları sorgusuz sualsiz kazıklara oturtarak işkence ettiğine dair ileri sürdüğü argümanına⁹⁶ karşı

⁹³ Serkan Kuzu, *Risale-i Dâmigu’n-Nusayriye Transkripsiyon Ve Değerlendirme* (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 8. (Risale-i Dâmigu’n- Nusayriye; Osmanlı alimlerinden Mustafa b. Ebu Bekir el- Kayserî’nin kaleme aldığı bir eserdir. Bu risalenin kaynağını Antakyalı Süleyman el-Adenî Efendi’nin eserleri oluşturmaktadır.)

⁹⁴ Uluçay, *Alevi Nusayrîlik İtikad-Folklor Selman-ı Farisi*, 17.

⁹⁵ Firdevs Çetin, “Osmanlı-Safevi Rekabetinin Osmanlı Resmî İdeolojisine Etkisi”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/1 (Aralık 2011): 13.

⁹⁶ et-Tavîl, *Arap Alevîlerinin Tarihi Nusayrîler*, 258.

Fırlalı, Nusayrîlerin hicrî 6. miladî 12. yüzyıldan itibaren Haçlılar, İsmaililer ve Moğolların hâkimiyetleri altındaki varlıklarını Sultan Yavuz'un Mercidabık zaferiyle Suriye bölgesini idaresi altına aldıkları yıllardan sonra da sürdürdüğünü bu dönemler içinde Nusayrîlere Osmanlı Devleti'nin islam kardeşliğini en muslihane tezahürlerinin gösterildiğini ifade eder.⁹⁷ Nitekim bu durumla ilgili Uluçay; Ortodoks olarak adlandırdığı Sünnî'lerin Alevî, Dürzî, Şii ve İsmailileri aykırı ve sapkın olarak gördüklerini ve bu sebeple onları yok etmeye çalıştıklarından fakat bu dağ topluluklarının coğrafi konumlarından ötürü avantajlı olmalarıyla Sünnîlerin amaçlarına ulaşamadıklarından bahseder. Osmanlı Devleti'nin ise Suriye'nin 400 yıllık idare döneminde Alevilere dini nedenden ötürü zulmetmediğini⁹⁸ söyler. Tavîl'in Osmanlı Devleti ve Yavuz Sultan Selim ile ilgili ileri sürmüş olduğu iddia bir gerçekliği ifade etmiş olsaydı bugün Nusayrî adından bahsedilemezdi. Uluçay'ın ifadeleri ise, Nusayrîler ile ilgili Osmanlı vesikalarında geçen arşiv belgelerindeki bilgileri doğrular niteliktedir.

Tavîl'in, Osmanlı Devleti'nin sultanı olan Yavuz Sultan Selim ile ilgili ileri sürdüğü argümanlar sadece bununla kalmamaktadır. Tavîl'in belirttiğine göre; Osmanlı Türklerinin bölgeye gelişi ile birlikte, Alevîlerin obalara ve aşiretlere ayrılmasına neden olan bir baskı oluşmuştur. Bunun yanında Osmanlı Devleti'nin Nusayra Dağına Türkleri iskân ettiğini ve hem kendi devlet amacını hem de o bölgedeki Türkleri unuttuğunu ileri sürmektedir.⁹⁹ Yavuz Sultan Selim ile ilgili ileri sürülen iddiaların kaynaklarını görememekle birlikte bunların, Osmanlı Devlet ideolojisiyle bağdaşmayan şeyler olduğu söylenebilir. Bunun yanında Tavîl'in Alevî isminden bahisle ileri sürdüğü katliamlar ve Yavuz'un siyasi döneminde, Şii propagandası yapan Safevî devleti ile olan mücadelelerini karıştırmamak gerektiğinin altını çizmekte fayda vardır. Zira Safevî Devleti'nin Osmanlı topraklarında uyguladığı Şiileştirme politikasına karşı Osmanlı Devleti'nin bu durumda merkezi yönetim adına yapması gereken önlenmeleri aldığı söylenebilir. Osmanlı-Safevî Savaşı pek çok Alevî'nin ve diğer savaşların neticelerinde olduğu gibi birçok insanın ölümüne sebebiyet vermiştir. Burada dikkat edilmesi gereken konu, Yavuz Sultan Selim'in izlediği siyasetin nedenlerine vakıf olabilmektir.

⁹⁷ Uluçay, *Arap Aleviliği "Nusayrîlik"*, 144.

⁹⁸ Ömer Uluçay, *Tarihte Nusayrîlik* (Adana: Gözde Yayınevi, 2001), 114. Buradan bk. Asad-The Sphinx of Damascus-A political Biography. Türkçesi: Hakan Gündüz. Esad-Şam'ın Sfenksi Akademi Yayınları. Marmara mat. İstanbul 1991.

⁹⁹ et-Tavîl, *Arap Alevîlerinin Tarihi Nusayrîler*, 258.

Böyle propagandalara karşı devlet, hem Sünnileşme yolunda politika izlerken, hem de toplumda meydana gelen dini tahribata sebebiyet verdikleri için, Kalender, Hurûfilik ve Melâmîlik gibi Sünnilik dışı oluşumları baskı altına almakla kalmayarak ileri gelenlerini idam ettirmiştir.¹⁰⁰

Osmanlı Devleti için aslolan devletin bekası ve halkın huzuru olmuştur. Halkın içinde devlet otoritesini bozacak unsurların ortaya çıkması ve toplum içinde huzursuzluğa sebebiyet vermesi, bu unsurların ortadan kalkmasını gerekli görmüştür. Bununla birlikte Osmanlı Devletine başkaldıran yahut devlet emirlerine karşı gelen Nusayrîlerin var olduğu Osmanlı Arşiv belgelerinde görülmektedir. Bu belgelerden birkaçını inceleyecek olursak;

Belge 2: Eşkîyalık yapan Nusayrîlerin cezalandırıldığına dair Sayda valisi Süleyman Paşa'nın tahriratı ve hattı-ı hümayunun transkripsiyonu

Tarih: 27 Zilkade 1231 (19 Ekim 18116)

Özet: Cibâl-i Nusayriyye'de eşkıyalık yapan ve düzeni bozan 11 Nusayrî reisinin cezalandırıldığına ve başlarının kesilerek İstanbul'a gönderildiğine dair Sayda valisi Süleyman Paşa'nın tahriratı üzerine hatt-ı hümayundur.

Belge 8/3: Kardaha ve Beytü'ş-şelef Nusayrîleri üzerine asker sevk edilmedikçe verginin tahsil edilemeyeceğine ilişkin belgenin transkripsiyonu

Tarih: 10 Ramazan 1272 (15 Mayıs 1856)

Özet: Vergisini vermeyen, çevre köy ve kazalara saldıran Kardaha ve Beytü'ş şelef Nusayrîleri üzerine asker sevk edilmedikçe verginin tahsil edilemeyeceğine ilişkin Lazkiye kaymakamının yazısıdır.

Belge 11: Saderet'in Cebel-i Lazkiyetü'l- Arab Nusayrîlerinin layık oldukları şekilde cezalandırılması gerektiğine ilişkin yazının transkripsiyonu.

¹⁰⁰ Recep Önal, "Osmanlı Coğrafyasında Sünnî Düşüncenin Resmî İdeoloji Olarak Benimsenmesi Üzerine Sosyo-Jeopo-Teolojik Analizler", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 10/4 (Aralık 2018):1267.

Tarih: 19 Recep 1276 (11 Şubat 1860)

Özet: Lazkiye Sancağı'na bağlı Cebel-i Lazkiyetü'l-'Arab denilen yerde oturan Nusayrîlerin vergilerini vermediği gibi her türlü uygunsuzluğu da yaptığı, artan faaliyetleri nedeniyle üzerlerine asker gönderildiği ve bir kısmının itaat altına alındığı fakat bunun yeterli olmadığı, bunların layık oldukları şekilde cezalandırılarak gerekli olan ıslahatın yapılmasına ilişkin Sadaret'ten Sayda Valisi ve Serasker' e gönderilen yazı.

Belge 4: Bir devlet görevlisinin Halep'ten, bölgenin ahvali hakkında yazdığı yazının transkripsiyonu.

Tarih: 3 Şaban 1250 (5 Aralık 1834)

Özet: Halep ve Ayıntab (Gaziantep) ahalisinin İbrahim Paşa ve askerinin zulüm ve düşmanlığından bizar olduklarına, İbrahim Paşa'nın nerede olduğu bilinmediğine, Dürzilerin ve Nusayrîlerin cümlesinin bir olduklarına dair Halep tarafından imzasız olarak gönderilen yazıdır.¹⁰¹

Bu belgeler sadece örnek teşkil etmesi hasebiyle verilmiş olup, örnekleri çoğaltmak mümkündür. Burada üzerinde durulması gereken konu, Nusayrîlerin ileri sürdükleri zulüm iddialarının tek taraflı değil de merkezi otoriteye ve devlete karşı isyan hareketlerini bastırmak amacıyla bir cezalandırma olduğu söylenebilir. Son belgede yer alan İbrahim Paşa ile ilgili Tavîl'in iddiaları ise şöyledir; İbrahim Paşa Dürzileri ve Marunîleri kendi tarafına çekerek onları kendi amaçları doğrultusunda kullanmıştır. Bu sürede Nusayrîleri kendi tarafına çekmeye çalışan İbrahim Paşa'yla birlik olmayan Nusayrîler, Osmanlı Devleti'ne ihanet etmemişlerdir. 1248 yıllarına gelindiğinde ise, Türkleri yenilgiye uğrattığı süreçte Nusayra dağı askeri kuvvetlerinden biri haline gelmiştir. İbrahim Paşa ile ilgili iki türlü rivayetten bahsedilir. Çok iyi, adaletli, halka eşit davranmasını, dinler arasında ayırım gözetmemesini överlerken diğer tarafta ise çok zalim ve insanların en kötüsü olarak görülür. Bu iki düşüncenin de doğru olduğunu herkesin kendi açısından

¹⁰¹ Ali Sinan Bilgili (ed.), vd. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler ve Nusayrîlik (1745-1920)* (Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Müdürü, 2010). 35-45-59-37.

olaya baktığını söyleyen Tavîl,¹⁰² aslında burada kendi tarih perspektifini de göstermiş olmaktadır.

Osmanlı Paşalarından olan Kavalalı lakabıyla bildiğimiz İbrahim Paşa, Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğludur ve kendisi yirmi sekiz yaşlarıdayken Mısır defterdarlığına getirilmiştir. Memlûk beylerinin bastırılmasında payı olan İbrahim Paşa, yukarı Mısır olarak geçen Sâid idarecesi olarak tayin edilmiştir. Siyaset dünyasına giren İbrahim Paşa bölgede olduğu dönemlerde bağlı olduğu merkezi otorite olan Osmanlı Devleti ile anlaşmazlıklar yaşamış ve karşılıklı savaflara girilmiştir. Bu anlaşmazlıkları fitilleyen şey ise İbrahim Paşa'nın 1832 yıllarında Suriye'ye saldırması olmuştur. Bu sebeple Osmanlı Devleti İbrahim Paşa'yı ve babası Mehmet Ali Paşa'yı devlete karşı asi ilan etmiştir. Osmanlı devleti ile girilen savaflarda İbrahim Paşa üstünlük sağlamış; Suriye, Akka, Şam, Humus, Halep şehirlerinde Osmanlı ordularını mağlup ederek Konya'ya kadar ilerlemiştir. Diğer taraftan Osmanlı Devlet'nin merkezi otoritesini sarsacak hamlelerden babasının da telkiniyle geri durmuştur. Bu zaman diliminde ve bölgede İbrahim Paşa, ele geçirdiği yerler ile birlikte Kütahya'ya kadar gelmiştir. Burada Osmanlı Devleti ile aralarında Kütahya anlaşmasını imzalamışlardır. Bu anlaşmanın resmî belge olarak tanınması Avrupalı tarihçiler dışında Türk Tarih vesikalarında kayda değer değildir. Bütün bunların yanında Kavalalı İbrahim Paşa bölgeyi ele geçirdiği sırada bölgede yaşayan azınlık ve gayr-i müslim tebaaya karşı imtiyazlar sağlamıştır. Hatta bu imtiyazlar sadece halka değil Avrupalı devletlere de sağlanarak bölgede misyonerlik faaliyetlerine fırsat doğmuştur. Daha sonra İbrahim Paşa bölgede otoriter bir düzene geçerek olası ayaklanmaları önlemek adına sıkıyönetime geçmiştir. Fakat yine de bu durum ayaklanmaları önlememiş ve 1834 yılında Nablus ve Hebron'da meydana gelen ayaklanmaları kanlı bir şekilde bastırmıştır. 1838 yılında ise, Havran'da Dürzilerin ayaklanması bastırılmıştır.¹⁰³

Osmanlı arşiv belgelerinde 4. Belge olarak verilen vesikada bahsi geçen İbrahim Paşa'nın Kavalalı İbrahim Paşa olduğu ve belgenin de içeriğinden hareketle halkın zulüm altında olduğu anlatılmaktadır. Resmî evrakı yazanın ise bir başka devlet görevlisi olduğu ibarelerde geçmektedir. Bu durumda bölgede yapılan

¹⁰² et-Tavîl, *Arap Alevîlerinin Tarihi Nusayriler*, 284.

¹⁰³ Muhammed Hanefî Kutluoğlu, "İbrahim Paşa, Kavalalı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/ 330-331.

zulmün yahut kargaşanın merkezi otoritenin istediği bir durum değil de oraya görevlendirilen paşaların ihtiyarları olduğu, görüldüğü üzere devlete de asi geldikleri gözlemlenmektedir.

Bölgedeki göreviyle adından bahsettiren bir diğer Osmanlı Paşası'da Mithat Paşa olmuştur. 1878 yılında Suriye valiliğine tayin edilen Paşa, bölgede birçok alanda iyileştirmeler ve gelişmelerde bulunmuştur. Bu dönemde; adlî, idarî, maarif ve güvenlik alanlarında önemli adımlar atılmıştır. İlk yıllarda yaptığı hizmetler içinde Cebelinusayrîyye kazasının kurulması, zaptiyye teşkilatının yenilenmesi gibi hizmetlerde bulunmuştur.¹⁰⁴ Mithat Paşa, o yıllarda bölgedeki Alevî şeyhlerini toplayarak onlarla bir toplantı gerçekleştirmiştir. Toplantının içeriğindeki meseleler şu şekildedir:

Emirler, mukaddemler ve şeyhler! Niçin hükümete karşı asi konumda kalıyor, devletin size yüklediği hükümleri yerine getirmemek, askerlik hizmetini yapmamakta ısrar ediyor, yasal hükümleri kabul etmiyor ve hükümete muhalefette diretiyorsunuz?

Mithat Paşa kendi sorusunu yine kendi yanıtladı:

Evlatlarım yerinize ben cevap vereyim. Sizler hükümetin adaletini kabul etmiyorsunuz, çünkü size olan davranışlarında iyi niyet belirten bir şey görmediniz, sizinle ilgili adalet ilkelerine uygun bir kararına rastlamadınız.

Hükümetinin emirlerine uymuyorsunuz çünkü size gelen memurlar değerli şahsiyetlerinizi aşağılamaktan başka bir şey yapmıyor; onların gözünde yenilecek bir lokmadan başka bir şey değilsiniz. Hükümet katında şikayet iniltinizi dinleyecek bir kulak bulamıyor, feryadınız boşa gidiyordu. Siz hükümetin bu olduğuna inanıyorsunuz.

Suriyeliler ise, size ebediyen düşman olmayı gerektirecek bir ahlaka sahip olduğunuza inanıyor, hükümeti de bu hususta iknaya çalışıyorlar.

¹⁰⁴ Gökhan Çetinsaya- Ş. Tufan Buzpınar, “Midhat Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/9.

Hükümete karşı asi konumda kaldınız, çünkü dağınızda size ödevlerinizi öğretecek okullarınız, kentin merkezine götürecek yollarınız, bayındırlık ve refahı gösterecek eserleriniz yok. Ve sizi muhalif olmaya, mizaç sertliğini iten zulüm ve saldırıdan başka bir şey görmediniz; bu yüzden daima asi kaldınız, inatçılığı ve muhalefeti sürdürdünüz, bu doğaldır, kınanacak bir tarafınız yok!

Evlatlarım! Sizi temin ederim ki, bu sağlıksız koşullardan sizi kurtaracağım ve Lübnan dağında olduğu gibi, kendi kendinizi yönetmenizi sağlayacağım. Yükselmenize yardım edecek, size ödevlerinizi öğretecek okullar açacağım, sizi herkesin yaşadığı hayata ulaştıracak yollar inşa edeceğim; kendi kendinizin efendisi olacaksınız ve o zaman kendinizi şefkatli ananız Osmanlı hükümetinin kucağında bulacaksınız.¹⁰⁵

Tavîl'in aktardığı pasajda Mithat Paşa'nın bölgedeki azınlıkları ve haklarını koruma altına almaya çalışarak Osmanlı devletinin gerçek yüzüyle karşılaştırmak istediğinden bahsedilmektedir. Bunun yanında pasajda geçen Mithat Paşa'nın söylemleri yukarıda verilen 2/ 8/ 11. belgeleri doğrular niteliktedir. Mithat Paşa'nın görev süresi sırasında, Osmanlı merkez idaresinin, mahkemelerin mülki idareden bağımsız olacağına dair verdiği karar Paşa'nın hoşuna gitmemiş ve bu karar karşı bir tavır göstermiştir. Bunun akabinde merkezi otorite ile arası giderek bozulmuş ve vilayet yönetiminde dikkatsizlik ve işine önem vermemesi gibi durumların da neticesiyle bölgeden alınarak başka yere tayini gerçekleşmiştir.¹⁰⁶ Tavîl'e göre; Mithat Paşa, yukarıdaki pasajda da geçtiği üzere Nusayrîlere müstakil bir livâ¹⁰⁷ sözü vererek bu konu üzerine çalışmalara başlamıştır. Fakat bu durum Şam ve Hama eşrafının hoşuna gitmemiş, Mithat Paşa hakkında bazı söylentileri II. Abdulhamit'e iletmış olduklarından, Mithat Paşa başka bir yere vali olarak nakledilmiştir.¹⁰⁸

Osmanlı Devleti'nde Nusayrî halka hiçbir zaman farklı bir millet statüsü verilmemiştir. Fakat mevcut durum itibarıyla de Müslümanlar arasında tamamen

¹⁰⁵ et-Tavîl, *Arap Alevîlerinin Tarihi Nusayrîler*, 286-287.

¹⁰⁶ Çetinsaya- Buzpınar, "Midhat Paşa", 30/9.

¹⁰⁷ Livâ: Bayrak ve sancak anlamlarına gelen livâ; Osmanlı Devleti mülkî teşkilatında mutasarrıflar tarafından yönetilen vilayet ve kaza arasında kalan idari bir bölümdür.

¹⁰⁸ et-Tavîl, *Arap Alevîlerinin Tarihi Nusayrîler*, 287.

farklı bir grup olarak tanıtılmıştır.¹⁰⁹ Osmanlı ulemalarından Nusayrîlik üzerine ilk defa çalışma yapan kişi Mustafa b. Ebu Bekr el- Kayserî'dir. Bu konuya dair Kayserî, Süleyman el-Adenî'nin eseri etrafında ve sahada yaptığı gözlemler sonucunda Dâmigu'n-Nusayrîye risalesini kaleme almıştır.¹¹⁰ Osmanlı Devletinde Nusayrîler, belirli bir döneme kadar vesikalarda “garipler cemaati” olarak geçmektedir.¹¹¹ II. Abdülhamit dönemine gelindiğinde Nusayrîler'e karşı çok daha farklı politikalar izlenmiştir. Öncesinde valilerin bölgede yapmış olduğu siyasi hamleler Nusayrîler ile merkezi otoritenin arasını açmaya kadar gitmiştir. II. Abdulhamit döneminde ise, bölgede doğru tabirle İslamlaştırma çabası güdülmüştür. Toplum içinde var olan böyle gruplara karşı sapkınların veya dalalete düşmüş olanların “inançlarının düzeltilmesi” maksadıyla çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.¹¹²

Misyonerlik faaliyetlerinin artması ile birlikte ilerleyen zamanlarda Osmanlı Devletinden okul sayılarının arttırılması istenmiştir. Yabancı okullarla rekabet edemediği, Maarif Nezareti'nin hicrî 1321 tarihli salnamesine göre Beyrutta 123, Haleb'te 9, Suriye'de 41 yabancı okul faaliyetlerini sürdüremektedir. Bu okullar; İngiliz, Fransız ve Amerikan okullarıydı ve bu okulların açılmasındaki amaç insanlara hizmet değil, bölgede üzerindeki emellerin gerçekleştirilmesiydi. Nitekim bu amaçların gerçekleştirilmesinde Fransa'nın etkisi büyük olmuştur.¹¹³

Her ne kadar Osmanlı devleti, okullar açarak Nusayrîlerin yaşadığı yerleri imar etmeye ve merkezi otoriteyle Nusayrîlerin arasını yakın ve sıcak tutmaya çalışmışsa da ortaya çıkan belirli fikri akımlar ve bilhassa Fransa'nın bölge de aktif rol oynaması işleri zorlaştırmıştır. Bununla birlikte tarihler 16 Mayıs 1916'yı gösterdiğinde, imzalanan Sykes- Picot anlaşmasıyla, Suriye Fransa'nın manda yönetimine bırakılmıştır. Bölge artık Osmanlı devleti ile olan tarihsel bağlamının dışında ve değişimiyle yeni bir dönem içine girmiştir. Bölgenin içine düştüğü yeni

¹⁰⁹ Kuzu, *Risale-i Dâmigu'n-Nusayriye Transkripsiyon Ve Değerlendirme*. 14. Buradan bk. İlber Ortaylı, “19. Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnâ Üzerinde Bazı Notlar” *Osmanlı Araştırmaları* 4/4 (Aralık 1984), 101. (İlber Ortaylı notlarında bu bilgiyi Sünni- Şii ayrımı olarak vermektedir.)

¹¹⁰ Bu konuda bk. Kuzu, *Risale-i Dâmigu'n-Nusayriye Transkripsiyon Ve Değerlendirme*.

¹¹¹ Kuzu, *Risale-i Dâmigu'n-Nusayriye Transkripsiyon Ve Değerlendirme*, 13. Ayrıca Bk. Bilgili, vd. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler ve Nusayrîlik* (1745-1920).

¹¹² Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, çev. Gül Çağalı Güven (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002), 58.

¹¹³ Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)* (Ankara: Can Reklamevi, 2004), s. 26.

durumla birlikte halkta da değişimler meydana gelmeye başlamıştır. Bu durum en çok siyasî alanda gözlemlenmektedir. Osmanlı özelinde bölgenin durumu ele alındığında; Osmanlı Devleti'nin bölgeyi geliştirme çalışmaları Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemi göstermektedir. Batılı devletlerin bölgeyle olan etkileşimi neticesinde, II. Abdülhamit de bölgenin dinî ve ilmî gelişimine önem vermiştir. Fakat öncesinde Nusayrîlik gibi topluluklar Osmanlı Devleti nazarında ve bilhassa inanç konusunda görmezden gelinmekteydi. Her ne kadar bölgeye valiler ve paşalar atanmış olsa da o gruplar üzerinde medenîleşme çalışmalarının yapılmamış olması, bölge halkını hem kültürel anlamda hem de inanç anlamında toplumun dışına itmiştir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerde yapmış olduğu okullar açmak, camiiler inşa etmek ve akaid kitapları hazırlama çalışmaları geç kalınmış ve zamanında yapılması gerekirken yapılmamış çalışmalardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 1918 SONRASI NUSAYRÎLİK İNANCINDA İÇ VE DIŞ BAĞLAMDA DEĞİŞİM

3.1. Fransız Mandası ve Sonrasında Suriye Bölgesi Siyasî Süreci

1789 yılında gerçekleşen ve Fransız ihtilali ile ortaya çıkan Milliyetçilik, gelişen sanayi sistemleri ve bulunan yeni ticaret yollarıyla birlikte dünya milletlerine ihraç edilen bir kavram olmuştur. Milliyetçilik; ulus olgusuna dayanan devlet idaresi fikrini temelinde taşıyan ve mevcut düzende var olan dinî, burjuvazi ve imparatorluk gibi düzenlere karşı ortaya çıkmış bir kavramdır.¹¹⁴ Bu kavramın ortaya çıkmasının ardından dünya siyaseti farklı bir seyir haline girmiştir. Milliyetçilik; hanedanlık sistemlerini, teokratik devletleri ve halkında çeşitli etnik, dinî unsurlar barındıran, farklı coğrafyalarda hüküm süren Osmanlı Devleti gibi devletleri de etkilemiştir. Duraklama dönemi içinde olan Osmanlı Devleti değişen dünya ekonomisi ve siyaseti ile birlikte zayıflamaya başlamıştır. Yeni kurulan devletlerin toprak kazanma ve ittifak arayışları, dünya üzerinde çok fazla kıtada söz sahibi olan Osmanlı Devleti'ne karşı bir politika izlemelerini sağlamıştır. Bu nedenle siyasi arenada politik savaş sürerken, halk içinde ise kültürel anlamda bir savaş cereyan etmiştir. Bu kültürel savaş; misyonerlik faaliyetleri şeklinde yürütülen fikrî bir savaş olmuştur. Bu faaliyetlerin ilki, Osmanlı Devleti'nin toprakları üzerinde olmuştur ve 1815 yılında Mısır'a gelen İngiliz Church of Missionary Society'e bağlı papaz tarafından gerçekleştirilmiştir. Daha sonra bunu, 1820'nin Ocak ayında İzmir'e gelen Pliny Fisk ve Levi Parsons isimli Amerikan misyonerler takip etmiştir.¹¹⁵ Pliny Fisk ve Levi Parsons Nusayrîlerin yaşadığı sahalari bilhassa seçmişlerdir. Bu misyonerler; her türlü dinî ve ilmî bilginin yanında gayr-i müslimleri de merkezi otoriteye karşı kışkırtmayı amaç edinmiş kişilerdir. Nusayrîler gibi toplulukları seçme sebepleri ise; İslamın ana akımı olan Sünnî İslam'ın dışında kalmaları onları daha yüksek potansiyel haline

¹¹⁴ Azmi Özcan, "Milliyetçilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/84.

¹¹⁵ Uygur Kocabaşoğlu, *Kendi Belgeleriyle Anadoluda'ki Amerika 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları* (İstanbul: Gümüş Basımevi, 1989), 16.

getirmesidir.¹¹⁶ Osmanlı Devleti'nin Sünnî bir devlet olması, yapılan çalışmaları daha iyi bir zemine yerleştirmektedir.

Misyonerlik faaliyetlerinin bu şekilde devam etmesi sadece dinî hayatı ilgilendiren bir faaliyet olarak kalmamıştır. Bu faaliyetler bölgede var olan azınlıklar içinde milliyetçilik ve ulus devlet anlayışının yayılmasını, Osmanlı Devleti'ne karşı halk içinde bir barutun fitillenmesini sağlamıştır. Nitekim bu dönemde Arap ırkçılığı ile ortaya çıkmış olan Şerif Hüseyin, kendi kişisel çıkarlarının yabancı devletler tarafından desteklenmesiyle, Osmanlı toprakları olan Suriye, Mısır, Lübnan gibi bölgelerde iç karışıklıkların baş göstermesine sebep olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrasında, bölgeye siyasi açıdan egemenlik sağlamış olan Fransa ve İngiltere gibi ülkeler, orada bulunan etnik ve dinî yapıyı kendi içinde ayırıştırarak, bölgeyi kaosa sürüklemiştir. Arap ırkçılığı üzerinden yapılan propagandalarla Şerif Hüseyin'i sahada temsil olarak kullanan İngiltere ve Fransa'nın, 1918 yılında bölgeyi işgal etmesiyle birlikte İngiltere'nin ele geçirdiği Şam bölgesinde Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal bağımsız bir yönetim kurma fırsatı yakalayarak çalışmalara başlamıştır. Arka planda ise; İngiltere ve Fransa bölgeyi paylaşma üzerinde anlaşmalara varmaya çalışıyordu. Nitekim 1920 yılında Faysal seçimlerle birlikte Şam'da bir hükümet kurdu ve bağımsız bir Suriye Devleti oluşturuldu. Tarihler Nisan ayını gösterdiğinde İngiltere ve Fransa arasında yapılan San Remo Antlaşmasıyla birlikte Suriye Fransa'nın manda yönetimine verildi. Bu durumda Faysal hükümetine son verildi ve halk içinde Fransa'ya karşı ayaklanmalar başladı.¹¹⁷

Osmanlı idaresinde olan o bölge topraklarının, Suriye olarak isimlendirmesi bugünkü anlamından uzaktır. Suriye; Suriye, Lübnan, Filistin, İsrail ve Ürdün'ü içeren tüm o bölgeye verilen bir isimdir ve Suriye ismi, o günlerde sadece coğrafi bir kimlik olarak atfediliyordu.¹¹⁸ Bu bölgenin sınırlarının çizilmiş olması; Osmanlı'nın bölgeden çekilerek, İtilaf Devletleri'nin bölgeyi manda etmesi ve iç meselelerde olan dinî ayrımların oluşan fikrî ayrımlarla birleşmesi bölgesel anlamda bir parçalanmayı beraberinde getirmiştir. Suriye bölgesinde; Sünni, Nusayrî Alevî, Hristiyan, Dürzi gibi grupların yanında Arap ve Türk olarak ayrılan

¹¹⁶ Tozlu- Ürkmez, *Nusayrîler Tarih, İnanç, Edebiyat ve Kaynakça*, 5.

¹¹⁷ Buzpınar, "Şam (Osmanlı Dönemi)", 38/318.

¹¹⁸ Ayşe Tekdal Fiş, "Günümüzde Suriye'de Yaşanan Sorunların Tarihsel Arka Planına Kısa Bir Bakış", *Ortadoğu Analiz* 5/52 (Nisan 2023): 55-62.

etnik yapı bu bölgede bir karışıklık oluşturmak için istenilen yapıdaydı. Bölgede yabancı okullar ve misyonerler aracılığı ile yayılan milliyetçilik fikrinin Osmanlı aleyhinde kullanılmasının ardından, Sykes-Picot anlaşmasıyla bölgeye manda sisteminin girmesiyle birlikte İtilaf Devletleri bu sefer farklı bir siyaset izlemeye başlamışlardır. Bölgede var olan isyan hareketlerini kontrol altına almak için Arap milliyetçiliğini gölgede bırakan dinî bir ayrıştırma yoluna giderek, bölgeyi bir taksimde bulundular. Bu amaca bîanen Suriye bölgesini üç kısma ayırdılar; Kuzey’de bir Nusayrî devleti, Merkez’de bir Sünnî devlet, Güneyde ise Dürzî devleti kurma düşüncesindeydiler. Fakat bu düşünceleri gerçekleştirmemiş ve onun yerine Suriye’yi beş ayrı özerk bölgeye ayırmışlardır. Bu bölgeler; Cebel-i Durûz, Halep, Lazkiye, Şam ve İskenderun’dur. Bu şekilde bir ayırım da aslında içinde dinî ve etnik ayrıştırmayı taşımaktadır.¹¹⁹

Fransa’nın manda döneminde; müslümanlar arasında mezhep anlamında, diğer dinlerle inanç bağlamında olan ayrılık, bu süreçte sınırların çizilmesiyle daha belirgin hale gelmiştir. Suriye’de bulunan halk, Fransız mandasına karşı mücadele göstermiştir. Bu süreçte hem Fransa’ya karşı hem kendi içinde ayrılık yaşayan bölge halkı arasında siyasi anlamda birlik sağlanamamıştır. Bölgeyi parçalayarak yönetmeye çalışan Fransa otonom bölgelerle emeline ulaşmıştır. Fakat aktif dünya siyasetinin de etkileriyle ortaya çıkan siyasi şahsiyetlerin Ortadoğu üzerindeki emelleri, Fransa’nın bu bölgede tutunmasını zorlaştırmaya başlamış ve bu doğrultuda Fransa’yı Lübnan ve Suriye ile anlaşma yoluna gitmeye sevk etmiştir. Lübnan ile anlaşma imzalanırken, Suriye ile yapılan Dürzi ve Alevî bölgelerin de Suriye’ye dahil edileceği yönündeki kararlar nihayete bağlanamadan İkinci Dünya Savaşı’nın (1939-1945) cereyan etmesiyle verilen sözler tutulamamış ve Suriye’nin bağımsızlık mücadelesi devam etmiştir. 1940 yılında Almanya’ya yenilen Fransa’nın, bölgedeki gücünün zayıflamasıyla birlikte Fransa 1946 tarihinde her iki ülkeden de çekilmiştir.¹²⁰ Fransa’nın manda süresince Suriye’de halk tarafında bağımsızlık mücadelesi yaşanmıştır. 1922 yıllarında Fransa’ya karşı başlatılan bağımsızlık mücadeleleri, halkı ayaklanmaya ve yürüyüşler yapmaya sevk etmiştir. İlk anlamda Şam’ın özerk bölge olması; bu bölgeye katılan Hama, Humus, Halep gibi şehirlerin Şam ile birleşerek idari bir yapı oluşturma kararının verilmesi,

¹¹⁹Ahmet Bağlıoğlu, “Suriye’de Mezhep Hareketlerinin Güncel Siyaset Üzerine Etkileri”, *Mezhep Araştırmaları* 6/2 (Güz 2023) 495-523.

¹²⁰Türel Yılmaz Şahin, “Suriye’de Baas Yönetimi” *Mülkiye Dergisi* 35/272 (Ocak 2023):103-118.

Şam'da idari bir yönetimin varlığını göstermektedir. Tarihler 1925 yılını gösterdiğinde Cebelidürûz'da çıkan isyan idari bölge olan Şam'a sıçramıştır. Bu sırada isyanı bastırmaya çalışan Fransa o süreçte halkı havadan ve karadan bombalayarak pek çok yapıya zarar vermiş ve en az 6000 kişinin ölümüne sebep olmuştur. Nitekim bu isyanlar ancak 1927 yılında bastırılmıştır. Bu bölgede Fransa'ya karşı mücadeleden hiçbir zaman vazgeçilmedi.¹²¹ Fransa her ne kadar bölgeyi kendi içinde parçalama siyaseti gütmüş olsa da, halk kendi içinde Fransa'ya karşı ayaklanmalarını sürdürdü. Bu tarihler içinde Cebelidürûz'da Dürzilerin çıkardığı ayaklanmanın Şam'a sıçramasıyla birlikte Suriye'de genel bir ayaklanma oluşmuştur.¹²² Bu durumda, Fransa'nın dinî, etnik ayrı yapılarla ayrı siyaset izlediği öne sürebilir. Hatta bu süreçte Tavîl'in hazırladığı "Arap Alevîleri Tarihi-Nusayrîler" adlı kitap Fransızların hazırlanmış olduğu bir rapordur. Fransa, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Alevîlere, Anadolu'da ise Ermenilere destek vermiştir. Fransa'nın hedefleri arasında Alevî ve Ermenileri Osmanlı Devleti'ne karşı güç birliği haline getirmektir.¹²³ Bu bilgilerin ışığında, Fransa'nın Nusayrî olarak isimlendirilen bu topluluğun Alevî ismini almalarını sağlamasını, Fransa'nın Anadolu'daki Alevîlerle Nusayrîler arasında bir bağ kurmak isteme siyaseti olarak değerlendirilebilir.

1936 yılına gelindiğinde ise, halk için bağımsızlık mücadelesi veren önderlerin tutuklanmaları halkta yeni bir isyanın fitilini ateşledi ve bu isyanlar bir ay kadar sürdü. Siyasi açıdan istenilen adımların atılmaması da yeni bir isyanı körükledi. 1939 yılında II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla isyan hareketleri hız kazandı. 1945 yılına kadar Suriye bölge halkının direniş hareketi ile Fransa'nın hâkimiyet mücadelesi devam etti. Fransa tekrardan bölgeyi bombalayarak tahribata neden oldu ve pek çok kişinin hayatını kaybetmesine sebebiyet verdi. İngiltere'nin müdahalesi sonucu Fransa bölgeden çekildi.¹²⁴ Fransa'nın Suriye'den çekilmesiyle birlikte ortada siyasi anlamda istikrarsız ve sosyal yaşamda birbirinden ayrılmış bir coğrafya kalmıştı. Mevcut Şam meclisinin seçimlerini yapmasıyla birlikte Suriye için "darbeler dönemi" başlamış oldu. Kurulan Suriye Devleti'nin seçimle gelen başkanları, askeri darbelerle görevden uzaklaştırılmıştır. İlk darbe 1949 yılında

¹²¹ Buzpınar, "Şam (Osmanlı Dönemi)", 38/318.

¹²² Armağan Örki, "Suriye İç Savaşı Üstüne" *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi* 4/1 (Ocak 2015):67-96.

¹²³ Sertel, *Dini ve Etnik Kimlikleriyle Nusayrîler (Arap Alevîleri)*, 58.

¹²⁴ Buzpınar, "Şam (Osmanlı Dönemi)", 38/318.

Sünnî lider General Hüsnü Zaim tarafından gerçekleştirilmiştir. Hüsnü Zaim'e General Sami Hınnavî'nin yaptığı karşı darbeye seçime gidilmiştir. Aynı yılın Aralık ayında Albay Edip Çiçekli, Sami Hınnavî'ye karşı darbe yaparak Suriye'nin yeni devlet başkanı olmuştur. 10 Temmuz 1953'te ise; Suriye'de referandumla cumhurbaşkanı seçilmiştir. Fakat 1954 yılında Albay Edip Çiçekli Baas Partisi'nin de etkin olduğu bir darbeye indirilmiştir.¹²⁵ Darbelere ve yapan kişilerin unvanlarına bakıldığında, yönetimde askeri gücün gizli bir gölge gibi durduğu söylenebilir.

1943 yılında kurulan Baas Partisi; Sünnî, Nusayrî, Hristiyan pek çok farklı kesimden üyeleri bulunan bir yapılanmaydı. Baas Partisi'nin kurucuları, Hristiyan Mişel Eflak ile Sünnî Müslüman Salah Bitâl'dir. Mişel Eflak'ın yegâne amacı Arap Birliği'ni kurmak ve Fransız mandası ile kendi içinde din, ırk, mezhep olarak ayrıştırılan halkı bir mefkûre (Arap Birliği) altında toplamaktı. Mişel Eflak ve Salah Bitâl bu mefkûre ile Baas Partisi'nin ilk kongresini Şam'da yaparak, parti tüzüğünü oluşturdular. Tüzük kararları içinde; Arap milliyetçiliğinin oluşmasıyla ortaya çıkan kültürel farklılıklar eriyerek ulus bilinci oluşturulacak ve ulusal bağı sağlamak gibi kararlar yer alıyordu.¹²⁶

1950'lere kadar Nusayrîler yapıları gereği çok fazla siyasete dahil olmamışlardır. Fakat Dürzilerin ayaklanmaları sonucunda Dürzilere olan güvenin sarsılması, Nusayrîleri siyasi alanda etkin kılmıştır. Baas Partisi'nden sonraki süreçlerde Nusayrîler orduya yerleşmeye başlamıştır. Bu süreçte Sünnîler ise; askerlik görevini küçük görerek, askeriyeden uzak kalmışlardır. Bunun neticesinde 1949-63 darbeleri ile Sünnî subayların görevden alınmasıyla birlikte subayların yerine Nusayrî subayların geçmesi, Baas'ı Nusayrî yapılandırması haline getirmiştir.¹²⁷ Mevcut yapısı itibariyle Baas; içerisinde Dürzi, Hristiyan, Sünnî, Nusayrî siyasileri bir arada tutan bir parti konumuna gelmiştir. Fakat Baas içerisinde de darbeler bitmemiştir. Bu süreçte kendi içinde anlaşmazlıklara düşen Baas, 1963-70 döneminde siyasi anlamda milliyetçi duruşundan, sosyalist duruşa doğru eğilim göstermiştir. Bunun yanında, Baas'ın askeri kanadı içine alımlar; Nusayrî, Dürzî ve

¹²⁵ Bağlıoğlu, "Suriye'de Mezhep Hareketlerinin Güncel Siyaset Üzerine Etkileri", 500. Geniş bilgi için bk. Sabahattin Şen, "Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım: Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi" (İstanbul: Birey Yayınları, 2004), s.184

¹²⁶ Şahin, "Suriye'de Baas Yönetim", 107.

¹²⁷ Bağlıoğlu, "Suriye'de Mezhep Hareketlerinin Güncel Siyaset Üzerine Etkileri", 500.

Hristiyan kişiler arasından seçilmeye başlanmıştır. Bu süreçte, sünî olan “Müslüman Kardeşler” örgütünün ayaklanmasının da kanlı bir şekilde bastırılmasıyla Sünnîler ile Baas’ın arası iyice açılmıştır.¹²⁸

3 Eylül 1966 tarihinde darbe yapmaya hazırlanan Fahd el-Şair’in, 25 Ağustos- 3 Eylül tarihleri arasında, birlikte darbe yapmaya hazırlandığı Ulusal Komuta’nın gizli askeri örgütü ve Askeri Büro’nun üyeleri açığa çıkmıştır. Bu durumda beraber darbe hazırlıkları yaptığı Selim Hatum ile işbirliğini kesmiştir. Hatum ise darbe yapmaktan geri durmayarak 8 Eylül’de darbe planını gerçekleştirmiş ve darbe başarısızlıkla sonuçlanmıştır.¹²⁹ Daha sonra Ürdün’e kaçan Hatum 14 Eylül 1966 yılında el-Nahar’a ¹³⁰ yaptığı açıklamada, Ürdün’e kaçma sebeplerini mücadeleyi sürdürmek olarak tanımlamış, Suriye’de var olan mezhepçilik hareketine engel olmak amacıyla çalışmalarını Ürdün’den sürdüreceğini açıklamıştır.¹³¹ Bu tarihlerden sonra Suriye’de Nusayrî olan Hafız Esed’in iktidarı başlamıştır.

Nusayrî bir ailenin çocuğu olan Hafız Esed’in asıl ismi Hafız Vahaş’tır. Ailesi onu askeri bir okula göndererek eğitim aldırılmıştır. Hafız Esed, 1946 yılında Suriye’nin bağımsızlığını elde etmesinin ardından savaş pilotu olarak eğitilmiştir ve ismini değiştirerek Vahaş’ı bırakıp Esed ismini almıştır. 16 yaşlarında Baas Partisine katılan Hafız, o dönemde Ortadoğu’da yükselen pan-arabist görüşlerden fazlasıyla etkilenmiştir. Baas’ın özgürlükçü fikirlerini özümseyen Hafız, Nusayrîler için önem teşkil eden ve iktidarı ele geçirmelerinde önemli bir adım sayılan 1966 darbesinden sonra savunma bakanı olarak atanmıştır.¹³²

Hafız Esed iktidarından önce Suriye’de yaşanan darbeler dönemi halkı ve yönetimi oldukça yıpratmıştır. Sünnî subaylar tarafından gerçekleştirilen onlarca darbe ülke içinde birlik ve istikrarın oluşmasına engel olmuştur. Yapılan darbelerin emperyalist devletler tarafından desteklenmesi ülkenin uluslararası arenada bazı meselelerde imtiyazlar vermesine sebep olmuştur. Buna örnek olarak; General

¹²⁸ Bağlıoğlu, “Suriye’de Mezhep Hareketlerinin Güncel Siyaset Üzerine Etkileri”, 501.

¹²⁹ Nikolaos Van Dam, *Suriye’de İktidar Mücadelesi*, çev. Semih İdiz-Aslı Falay Çalkıvık (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000), 98.

¹³⁰ Al- Nahar: Ürdün’de bir televizyon kanalıdır. 14 Eylül 1966 yılında Selim Hatum Ebu Asali ile birlikte Al-Nahar’a demeç vermiştir. Bu demeç 15 Eylül 1966 yılında yayınlanmıştır.

¹³¹ Dam, *Suriye’de İktidar Mücadelesi*, çev. Semih İdiz- Aslı Falay Çalkıvık, 103.

¹³² Çağrı Erhan, “Kronik: Hafız Esed’in Ölümü ve Muhtemel Gelişmeler”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 55/2 (Aralık 2015), 162.

Hüsnü Zaim'in kendisini destekleyen Amerika'nın çıkarları için, Arap-Amerikan şirketi Aramco'nun çıkardığı petrolün Suriye üzerinden Akdeniz'e pomplanmasına izin verecek Tapline anlaşmasını imzalamasıdır.¹³³

Fransa'nın Suriye'den çekilmesinden sonra oluşan bağımsızlığın ardından, Sünnî komutanlar arasında verilen iktidar mücadelesi ve hırsı askerî kanat içerisinde Sünnîlerin birbirini tüketmesine sebep oldu. Onların başarısız darbe girişimleri ile boşalan yerlerini azınlık mensubu subaylar doldurdu. Azınlığa mensup subaylar Sünnîlerin çekişmeler yaşadığı dönemlerde daha geri planda oldukları için siyasî anlamda daha güvenilir ve temiz kaldılar.¹³⁴

Darbeler dönemi Suriye için siyasî anlamda istikrarın sağlanmasını engellemiştir. Fransa'nın izlediği bölücü politikalar siyasi anlamda bir yankı bulmuştur. Suriye'de çoğunlukta olan Sünnî grup emperyalist devletlerin teşvikiyle siyasette üstün olma isteği ile kendi içlerinde de bir iktidar mücadelesine yönelmişlerdir. Bu durum hem halk nezdinde hem de Sünnîler cephesinde askeriye den uzaklaşmaya sebep olmuştur. Sünnîlerin askeriye den çekilmesiyle ortaya çıkan boşluklar azınlıklar tarafından doldurulmuştur.

1963 yılında Baas Partisi'ne destek veren subaylar bütün ayrılıklara son vermek adına bir darbe gerçekleştirmişlerdir. Bu darbenin ardından orduda 700 kadar Sünnî üst rütbeli subay ihraç edilerek yerlerine Nusayrî subaylar getirilmiştir.¹³⁵ Burada önemli bir diğer mesele ise; Baas'ın Mısır ile Suriye'nin birleşme döneminde dağılması ve 1962 yılında yeniden kurulmuş olmasıdır. Yeniden kurulan Baas Partisi fikirsel anlamda da yenilikçi bir parti haline gelince, Baas kendi içinde eski Baas ve yeni Baas olarak ayrıldı. Eski Baas kanadında; Mişel Eflak, Selehattin el-Bital ve Emin el-Hafız başı çekmekteydi. Yeni Baas kanadında ise; Hafız Esed, Salah Cedit, Muhammed Umran yer almaktaydı. Yeni Baas kanadının eski Baas kanadını kanlı bir şekilde bastırmasıyla birlikte devlet

¹³³ Salih Akdemir, "Suriye'deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü", Avrasya Dosyası Dergisi, 217.

¹³⁴ Akdemir, "Suriye'deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü", 219. bk. "Nicolas van Dam, The Struggle for Power in Syria Politics a Society under Asad: The Ba'th Party, s. 67, çev., s.63.

¹³⁵ Ramazan Aydın Çakmak, "Reform Yanlısı Halk Gösterilerinden Bitmeyen İç Savaşa Giden Süreçte Mezhep Olgusu", Uluslararası Kriz Ve Siyaset Araştırmaları Dergisi 6/1 (Mayıs 2022), 220. bk. Münif Er-Rezzaz, Et-Tecrubetu'l Murra, Dârû'l Gandura, Beyrut 1967, s. 159.

başlanlığına kendilerine yakın olan Sünnî bir ismi General Nureddin el-Atasi'yi getirdiler. Bununla birlikte Sünnîlerin ordu içindeki güçleri sona ermiş oldu.¹³⁶

Nusayrî olan Hafız Esed'in 1960 yılında gizli bir toplantıya katıldığı, şu cümlelerle ifade edilmektedir.

“Bu Nusayrî ilerleyişi 1960'ta aralarında, Hafız Esed'in de bulunduğu Nusayrî dini ve askeri liderler, Esed'in memleketi olan Kardaşa'daki toplantıyla devam etti. Bu toplantının asıl gayesi Nusayrî subayları Baas Partisi'nin basamaklarından yukarı çıkartmaktı. Daha sonra parti içinde oluşturulacak bu güç yakın bir zamanda kendi çıkarları tarafından kullanılacaktı. Üç yıl sonra, Humus'ta diğer bir Nusayrî toplantısında iktidarı ele geçirme teşebbüsünün erkene alınması görüşüldü. Ardından gelen adımlarla, Baas Partisi ve orduya daha çok sayıda Nusayrî sokuldu.”¹³⁷

Bu cümlelerden hareketle Hafız Esed'in iktidar olmak için Nusayrîler tarafından yetiştirilmiş bir asker olduğu yargısına ulaşılabilir. Nitekim Hafız Esed'in Vahaş olan soyadını Esed olarak değiştirmiş olması da belki bu düşüncesini bir sonucudur fikrini akıllara getirmektedir.

Adım adım planlanarak, Suriye Devlet Başkanlığına kadar ilerleyen Hafız Esed 1971 yılında seçimle iktidara gelmiştir. İktidarda olduğu süre boyunca, Ortadoğu'daki ülke liderlerinin yüce bir lider etrafında sosyalist ve laik bir tutumla birleşmelerini öne sürüyor diğer taraftan da sağ-sol, kavim-kabile, din ve laiklik arasındaki gidip gelmeleri meşru sayıyordu. Hafız Esed'in bu düşüncesinin temelinde, Nusayrî azınlığın Sünnîler üzerindeki hâkimiyetini güçlendirmenin yanında Lübnan, Ürdün ve Türkiye gibi ülkelerin topraklarını içine alan “Büyük Suriye” fikri yatıyordu.¹³⁸

Hafız Esed, kendine bağlı adamları ve yakınlarını görevlere getirerek oluşturduğu iktidarını sağlamlaştırmıştır. Hafız Esed Suriyesi için tamamıyla azınlıklardan yahut Nusayrîlerden oluşan bir devlet teşkilatlanması vardır

¹³⁶ Akdemir, “Suriye'deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü”, 219.

¹³⁷ Uluçay, *Tarihte Nusayrîlik*, 101.

¹³⁸ Erhan, “Kronik: Hafız Esed'in Ölümü ve Muhtemel Gelişmeler”, 162.

diyemeyiz. Ordu ve Baas içinde Hafız Esed'in düşüncelerini benimsemiş Sünnî subaylar ve devlet adamları da yer almaktadır.

1982 yıllarında Hafız Esed' karşı Sünnî olan "Müslüman Kardeşler" grubu Hama'da silahlı bir ayaklanma başlattı ve pek çok sayıda asker ve devlet adamı öldürerek Hama'yı ele geçirdi. Bu ayaklanmayı Hafız Esed kanlı bir şekilde bastırarak 30 bine yakın insanın ölümüne sebep olmuş ve sert önlemler almıştır. Bu bastırmadan sonra Hafız Esed'e karşı tekrar bir ayaklanma olması engellenmiş oldu.¹³⁹

Hafız Esed'in iktidara gelmesi Nusayrî din adamları ve azınlıkların desteği ile olmuştur yorumunda bulunulabilir. İktidarda olduğu süre boyunca sünnilere veya başka bir gruba zulmettiği görülmemekle birlikte, kendi iktidarına ayaklanmaları kanlı bir şekilde bastırmaktan çekinmediği görülmektedir. Bu durum devletletlerin ve yöneticilerinin iktidar alanlarını sağlama almayı amaç edinmeleri olarak algılanabilir.

Hafız Esed'in kendisinden sonra veliaht olarak yetiştirdiği oğlu Basil'in 1994 yılında trafik kazasında ölmesinin ardından küçük oğlu Beşar'ı siyasi anlamda yetiştirmeye başlamıştır. Orduya asker olarak giren Beşar'ın hızla ordu içinde yükselmesi, Suriye'de siyasetinde babadan oğula geçen siyasi bir durumun oluştuğunu göstermektedir.¹⁴⁰

Hafız Esed'in 2000 yılında ölmesinin ardından Suriye'de devlet başkanı koltuğuna Beşar Esed oturmuştur. Beşar Esed'de babası gibi devlet yönetiminde sıkı ve tutucu bir tavır sergilemiştir. Beşar Esed döneminde Suriye iç savaşa sürüklenmiş, Esed yanlıları ve Esed karşıtları arasında savaşlar cereyan etmeye başlamıştır. Beşar Esed kendisine karşı ayaklanan halkı tıpkı babası Hafız Esed'in Hama'da yaptığı gibi çeşitli silahlarla bastırmaya çalışmıştır.

1971 yılından günümüze kadar olan bu süreçte Nusayrîlerin Suriye'de ele ettiği iktidarlara devam etmektedir.

¹³⁹ Olsson- Özdalga- Raudvere, *Alevi Kimliği*, 211. bk. Ma'oz, Syria under Assad, s.32.

¹⁴⁰ Erhan, "Kronik: Hafız Esed'in Ölümü ve Muhtemel Gelişmeler", 160.

3.2. Arap Alevîliği İsminin Önemi

Arap Alevîliği olarak da bilinen Nusayrîlik, Alevî isimlendirmesini Fransa'nın Suriye Bölgesi'ni manda ettiği zamanda almıştır. Nusayrî olarak anılan bu mezhebin, bu isimle anılmasının farklı farklı yorumlamaları yapılmıştır. Nusayrîler Fransa'nın Suriye'ye girmesinden sonraki süreçlerde, Fransa'nın Nusayrîler ile ilgili yaptığı araştırmalarda ve çalışmalarda, Nusayrîler kendilerinin Arap Alevîleri olarak isimlendirilmek istediklerini belirtmişlerdir. Nitekim bugün bile Nusayrî ismiyle anılıyor olmaktan memnun olmadıklarını dile getirmişlerdir. Nusayrî isimlendirilmesiyle ilgili EHDAV¹⁴¹ 'ın kurucu başkanı Ali Yeral; “Nusayrî isminin bizi küçümsemek, tahkir etmek babından düşmanlarımız tarafından konulduğuna inanıyoruz”¹⁴² demiştir. Ali Yeral bu sözleriyle, Nusayrî isminden rahatsız olduklarını belirtmiştir. Nusayrîler'in Nusayrî ismi ile adlandırılmalarına dair muhtelif yorumlar yapılmıştır. “İsimlendirme” meselesinde de kapalı bir inanç olan Nusayrîler hakkında farklı yorumlar ileri sürülmüştür. Nitekim hakkında bilgi sahibi olunmayan şey için insanların yorumlarda bulunması ve bu yorumların insanlar arasında bir karşılık bulması tarihsel anlamda menkıbe dediğimiz bir türü bile ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple isimlendirmeye dair muhtelif ve birden çok yorumların olması topluluk için “tanımlamaya çalışma” şeklinde düşünülebilir. Nusayrî isminin verilme sebebi hem içsel hem dışsal faktörlerin etkisi ile oluşmuştur. Yapılan yorumlar içinde en muteber iki yorum bulunmaktadır. Bunların ilki; Nusayrîlerin Nusayra dağlarına nispetle bu ismi aldıklarıdır. İkincisi ise; inancın kurucusu ibn Nusayr'a dayandığı için Nusayrî ismiyle anıldıklarıdır. Fakat isimlendirme meselesinde içinde aşığılama amaçlı olanları da mevcuttur. Bu sebeple, Nusayrîler kendilerinin Nusayrî olarak anılmasından hoşnut olmadıklarını ileri sürmüşlerdir. Nusayrîler tarafından Osmanlı döneminde isimlendirmeye dair bir konu gündeme gelmemişken, Birinci Dünya Savaşı sonrasında manda yönetimi altında bulundukları zaman diliminde bu talepte bulunmaları hem siyasal konjonktürde hem de toplumsal anlamda yerli yerinde bir istek gibi durmaktadır. Fransızların bu isteği geri çevirmeme sebepleri arasında; mevcut düzende ortaya çıkmış olan ulusçuluk, milliyetçilik gibi belirli akımlardan ve dünya siyasetinde

¹⁴¹ Ehl-i Beyt Kültür ve Dayanışma Vakfı

¹⁴² Ayşe Yalçın, *Nusayrîlerle İlgili Fransızca Kaynaklarda Yer Alan Bilgilerle Mülakat Sonucu Elde Edilen Verilerin Mukayesesi: Hatay Nusayrîliği Örneği* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 5.

parçalanmış devletlerin, bölünen topraklarını aynı ırka mensup insanlar tarafından yönetilmesi düşüncesini gösterebiliriz. Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'da sahip olduğu toprakları kaybetmesi, bu topraklarda baş gösteren Arap ırkçılığına dayanan isyanlar sebebiyle hızlanmıştır. Böyle bir konjonktürde Fransızların bu bölgelerde yaşayan, hem etnik hem de inanç bakımından azınlık sayılabilecek toplulukları bu şekilde adlandırması siyasi arenada da işine gelebilecek bir durumdur. Nusayrîler ise, siyasi anlamda ortaya çıkmış bu durumu kendi istekleri doğrultusunda kullanarak yüzyıllardır istedikleri fakat ifade edemedikleri bu isteklerini ifade etmişlerdir. Nitekim Nusayrîleri isimlendirme açısından yeni bir dönem başlamıştır. Bu isim; Alevîlik üst çatısı içinde düşünüldüğünde hem Türkiye Cumhuriyetinde ki Alevîlerle ortak bir paydaya girilmiş, hem de siyasi açıdan İran ile bir yakınlaşmanın da kapılarını aralamıştır. Suriye'de yer alan Sünni Müslümanların Arap olmalarına rağmen Arap Alevîsi olan Nusayrîlerle ortak bir payda sağlayamaması dini açıdan bölünmenin daha kuvvetli olduğunu göstermektedir. Günümüz siyasetinde; Suriye Bölgesinde yer alan yerel yönetimin Arap Alevîsi olan Esed ailesinin elinde bulunuyor olması, mevcut düzensizliğin ve iç savaşın hüküm sürmesinin sebepleri arasında, Birinci Dünya Savaşı sırasında fıkırsel anlamda parçalanmış, birleşmemiş etnik ve dinî grupların mücadelesi olarak yorumlamak zor olmasa gerektir. Buna somut örnek olarak, Fransa'nın sonuç bazlı teşebbüsü gösterilebilir. Tüm bu sürecin sonunda Fransa; Arap milliyetçiliğini zayıflatmak ve kendi konumunu güçlendirmek için Suriye'de üç farklı devlet kurmuştur. Bu üç farklı devletin dinî ve etnik bakımdan farklı olması gözetilmiş ve Dürzi Devleti, Sünni Devleti ve Nusayrî Devleti olarak üç ayrı parçaya bölünmesi istenmiştir. Fakat bu yapılamamış ve beş ayrı otonom devletçik oluşturulmuştur. Bunlar; Cebel-i Duruz, Halep, Lazkiye, Şam ve İskenderun'dur.¹⁴³ Fransa'nın bu siyasi tavrının sonucunda, bugün hala daha Suriye Bölgesi iç karışıklık yaşamaktadır. Sonuç olarak şu söylenebilir ki; Nusayrîlerin Arap Alevîsi olarak isimlendirilmek istemeleri birnevî Fransızların siyasi anlamda işine gelmiştir. Nusayrîler 1920 yılında Fransa'nın manda yönetimiyle birlikte bu isimle anılmaya başlamışlardır.

¹⁴³ Bağlıoğlu, "Suriye'de Mezhep Hareketlerinin Güncel Siyaset Üzerine Etkileri", 498.

3.3. Nusayrîliğe Dair İbn Teymiyye'nin Fetvası ve Kudüs İmamı'nın Fetvası Üzerine Mukayeseli Bir Bakış

Hanbeli âlimlerinden Şeyhu'l- İslam İbn Teymiyye (1263/661), Bağdatta dünyaya gelmiş, Moğol istilasının ardından ailesiyle birlikte Dımeşk'e yerleşmiştir. Burada eğitimini tamamlayarak, hatırı sayılır ilim adamlarından biri olmuştur. Dımeşk bölgesinde yaşamış olması, onun hem o bölgede siyasal değişim ve gelişimlere yakından alaka duymasını hem de fikir sahibi olduğunu göstermektedir.¹⁴⁴ Konumuz olan Nusayrîlerin de o bölgede yaşamış olması, İbn Teymiyye'nin kişiliği itibariyle onlar hakkında sessiz kalmamasını sağlamıştır. İbn Teymiyye bu dönemde Nusayrîler ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara cevaplar vermiştir. Bu soru ve cevapları ele alacak olursak;

Nusayrîler; içkiyi helal görür, reenkarnasyonu iddia eder, alemin kadim olduğunu, öldükten sonra diriltilmeyi, haşri ve dünya hayatı dışında cennet ve cehennemin varlığını inkâr ederler. Nusayrîlerin, namazın beş isimden ibaret olduğunu, bu beş ismi zikretmenin cünüplüğü ortadan kaldırdığına inanmaları gibi daha pek çok Nusayrî akidesine dair meseleler, soru olarak İbn Teymiyye'ye yöneltildiğinde, İbn Teymiyye bu soruları belirli başlıklar altında cevaplandırır. Sadece bu başlıkları ele alarak İbn Teymiyye'nin Nusayrîler ile ilgili görüşüne ve fetvalarına vakıf olunabilir. Başlıklar şu şekildedir.

1. Nusayrîler, Hristiyan, Yahudi ve Müşriklerden daha kâfirdirler.
2. Nusayrîler dinleri olmayan inkârcılardır.
3. Nusayrîler din düşmanı, kâfir ve zındıktırlar.
4. Nusayrîler, Hristiyanların ve Tatarların Şam'ı işgal etmelerine neden olmuşlardır.
5. Onları nikahlamak ve onların kestiği hayvanların etini yemek caiz değildir.
6. Nusayrîler, Müslümanlara karşı haindirler ve fırsat buldukları anda Müslümanları ve ülkelerini düşmana teslim ederler.
7. Nusayrîlerin beldeleri ve malları Müslümanlara mübahtır.
8. Nusayrîlerin toplanmalarına ve silahlanmalarına müsaade edilmemesi gerekmektedir.

¹⁴⁴Ferhat Koca, "İbn Teymiyye, Takıyyüddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/391.

9. Nusayrîlilerle, Mürtetlerle savaşıldığı gibi savaşılmaması ve onlarla Müslümanlar arasında sınır tesis edilmesi en büyük vazifelerdendir.
10. Nusayrîlerin yaptıklarını ifşa etmek her Müslümana vaciptir.¹⁴⁵

Maddeler halinde yazılan bu başlıklar, İbn Teymiyye'nin Nusayrîler ile ilgili görüşlerini aktardığı meselelerin ana hatlarıyla ele alındığı başlıklardır. Bundan takriben yedi asır sonra 20. yüzyıla gelindiğinde ise, değişen siyasi konjonktür etkisiyle 1921-38 yılları arasında Kudüs baş müftülüğü yapan Muhammed Emin El-Hüseynî, Nusayrîlerin müslüman olarak tanımlanmasına dair bir fetva yayınlamıştır. Bu fetvadan yıllar sonra Şii lider Ayetullah Şirazî 1972 yılında Nusayrîleri tanıyan bir fetva yayınlamıştır.¹⁴⁶ Bu fetvaları yayınlayanların coğrafi konum olarak nerede durduklarına bakıldığında Ortadoğu sınırları içinde yer aldıkları görülmektedir. Tarihler ise, Birinci Dünya Savaşı sonrası Fransa'nın Suriye'de mandasının devam ettiği yılları göstermektedir. Böyle bir zamanda Kudüs'ten ve Irak'tan iki ayrı zamanda böyle bir fetva verilmesinin sebebi olarak, iki ayrı devletin ve kişilerin kendi siyasi emellerinin yanında, Suriye'de yer alan mevcut iktidarın da desteklenmesi olarak düşünülebilir. Bu iki fetvanın yayınlanmasına, İbn Teymiyye gibi bazı âlimlerin kendi dönemlerinde yayınladıkları tekfir fetvalarının aksini söylemek yorumunda bulunulabilir. Geçmişte sadece İbn Teymiyye değil İsmâîlîler ve Dürzîler de dahil olmak üzere Nusayrîlik gibi inanç yapıları hakkında İbn Battuta, İbn Cübeyr ve Ebu'l- Fida gibi alimlerde çeşitli yazılar kaleme almıştır.¹⁴⁷ Bu duruma tepeden bir bakılacak olursa; binli yılların içinde bu bölgelerde doğmuş yahut ziyaretlerde bulunmuş seyyahların ve ilim adamlarının Nusayrîler üzerine söylemleri genel itibariyle dağlı oldukları ve müslüman cemaatinin içinde sayılmamaları yönünde olmuştur. Bu durum Müslümanların da onlara karşı önyargılı hatta saldırgan tavırlar içinde olmalarına sebebiyet vermiştir. Bölgeye Osmanlı Devleti'nin hükmettiği yıllarda da durum değişmemiştir. Her ne kadar ayrı bir millet olma statüsü verilmediği¹⁴⁸ biliniyor olsa da bölgede vali olan paşaların da siyasi hamleleriyle inancın müntesipleri

¹⁴⁵ Bu konuda bk. İbn Teymiyye, *Suriye'nin Zorbaları Nusayrîler*, trc. Nurullah Gündüz (İstanbul: Daru'l İmera Yayınları).

¹⁴⁶ Pınar Arıkan, "Suriye'nin Nusayrî Yüzü İran", *Ortadoğu Analiz* 4/43 (Temmuz 2012):18-29.

¹⁴⁷ Tozlu- Ürkmez, *Nusayrîler Tarih, İnanç, Edebiyat ve Kaynakça*, 27.

¹⁴⁸Ortaylı, "19. Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnâ Üzerinde Bazı Notlar", 101. (İlber Ortaylı notlarında bu bilgiyi Sünnî- Şii ayrımı olarak vermektedir.)

hareketli zamanlardan geçmiştir. Osmanlı âlimlerinden Kayserî'nin Nusayrîler ile ilgili yapmış olduğu çalışma da pek birleştirici bir sonuç ortaya çıkarmamıştır. Bu çalışmanın sonucunda Nusayrîler toplum tarafından hor görülmüş ve dışlanmıştır. Halk tarafından camilere dahi alınmamışlardır. II. Abdülhamit'in izlediği Sünnileştirme politikası gereğince, camilere girmeye teşvik edilen Nusayrîler, halk tarafından camilere sokulmamakla birlikte, bu girişimi destekleyen Antakya müftüsünün görevine son verilerek, merkezi otorite tarafından bu durum izole edilmiştir. Zira bu durum Nusayrîleri misyonerlik faaliyetlerine itmekten başka bir şey olarak görülmemiştir. Bu sebeple okul ve cami yapımı gibi atılımlar gösterilmiştir.¹⁴⁹

Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesinin ardından bu iki ayrı fetva dikkatleri çekmiştir. 1938 yılında Kudüs imamının, 1972 yılında ise Şii liderin Nusayrîler ile ilgili yayınladığı fetvalar siyasi açıdan değerlendirilebilir. Hac Emin el-Hüseyn'in Müslümanları bir araya toplamayı amaç edinen bir düşüncesinin olması ve Müslümanlar arasındaki ayrımı ortadan kaldırmak için birlik ve beraberliği oluşturmak istemesi ve o dönemde başlayan Filistin topraklarına olan Yahudi istilasını izole etmek gibi çalışmalarda bulunması, siyasi açıdan hak verilebilir bir durumdur. Bu fetva ile İbn Teymiyye'nin fetvasına mukayeseli bir şekilde bakıldığında, değişen siyasi durum ve Müslümanların güçsüz bir zamanda olması içeriden de onları ayrıştırmanın Müslümanların zararına olacağı fark edilmiş yorumunda bulunulabilir. İbn Teymiyye'nin fetvası ve Kayserînin Nusayrîler ile ilgili çalışması, Nusayrîlerin toplum içinde dışlanmasına ve onların inançlarını gizli yaşamasına sebebiyet vermiştir. Her ne kadar devletler bu topluluğu görmezden gelmiş olsalar da halk kitlelerince yapılan ayrıştırma Nusayrîleri de kendi içlerine çekilmeye ve asi olmaya itmiştir.

Tarihler 1972 yıllarını gösterdiğinde Nusayrîler ile ilgili ikinci bir fetva Şii lider Ayetullah Şirazî'den gelmiştir. Şirazî'nin böyle bir fetva yayınlamasının arka planında tamamıyla siyasi emeller yer alıyor yorumu yapılabilir. Öncesinde Necef uleması (Ayetullah) ile Kerbela uleması (Ayetullah) arasında yaşanan dinî-siyasî çekişmeler ve siyasi görüş farklılıkları kendi içlerinde bir kopuşa ve ayrılığa sebebiyet vermiştir. Birnevî rekabetin başladığı bu yıllarda Kerbela'da bulunan Şirazîler, Irak Baas'ı ile mücadele içine girmişlerdir. Bütün bu çekişmelerin

¹⁴⁹ Kuzu, *Risale-i Dâmiğu'n-Nusayriye Transkripsiyon Ve Değerlendirme*, 14.

sonucunda Humeynî ile de yakınlaşan Muhammed Şirazî, Baas tarafından tehlike olarak görülünce baskı altına alınmıştır. Şirazî ise bu baskılar sonucu Irak'ı terk ederek Kuveyt'e gitmiş ve orada yaşayan Şiiler üzerinde çalışmalarına başlamıştır. Daha sonra Muhammed Şirazî'nin kardeşi olan Hasan eş-Şirazî fikrî anlamda bu hareketin lideri konumuna gelmiştir. Hasan eş-Şirazî Irak Baas'ının karşısında yer alan Suriye Baas'ının himayesi altına girerek Suriye'ye sığınmıştır. Bu durum Hafız Esed'in işine yaramış, Şiilerle ilişki kurarak Esed'in siyasi arenada İslamî kimlik oluşturma inşasında kolaylaştırıcı bir etken olmuştur. Aynı durum Hasan eş-Şirazî için de geçerli olmuştur. Bu durumu kendi fikirlerini yayma konusunda yardımcı olacak olan hem de Irak Baas'ının karşısında yer alan Caferî Nusayrîleri ve Şiileri destekleyerek göstermiştir.¹⁵⁰ Bu fetvaların zemininde siyasi nedenlerin var olduğunu söylemek zor olmasa gerektir.

Mukayeseli olarak bakılan İbn Teymiyye ve Muhammed Emin El-Hüseynî'nin fetvalarının bir sembol olduğunu vurgulamakta fayda vardır. Zira İbn Teymiyye ve Kayserî gibi alimlerin Nusayrîler hakkındaki çalışmaları ve söylemleri meselenin dini boyutunu yansıtırken, Kudüs İmamı Muhammed Emin El-Hüseynî ile Ayetullah Şirazî'nin fetvaları ise siyasi boyutu yansıtmaktadır.

Bu iki fetvanın sonucunda Nusayrî halkın yaşamında olumlu ve olumsuz etkiler olmuştur. Dinî anlayışla verilen fetvalar; Nusayrîliğin heteredoks yapısı sebebiyle onların zulme ve ayrıştırıcılığa uğramasına sebebiyet verirken, siyasî zeminde verilen fetvalar ise; Nusayrîlerin Suriye'de meşru devlet başkanı olmalarına kadar ilerlemiş ve günümüzde hala daha iktidar da kalmalarını sağlamıştır. Nitekim Suriye Baas'ı İsrail'i düşman olarak görürken günümüzde de İran ile yakınlığı gözden kaçmamaktadır. Hafız Esed'in dış politikasında ki en mühim meselesi İsrail tehdidine karşı direnmek ve Arap birliği davasıdır. İsrail ile olan meselesi ise Suriye'ye ait olan ve 1967 yılında İsrail'in işgal ettiği Golan Tepelerini geri almak istemesidir.¹⁵¹ Kudüs İmamı'nın fetvası Hafız Esed'in siyasi hayatını meşrulaştırmak için verilmiş bir fetva olarak düşünülemez fakat bu fetva Nusayrî olan Esed'in siyasi hayatını meşrulaştırmış yorumunda bulunulabilir. Nitekim bu fetvanın verilmesi ile Hafız Esed'in iktidara geldiği tarihlerde örtüşme

¹⁵⁰ Hadi Khodabandeh Loui, "Siyasal Şiilikte Otorite Çatışması: Velayet-İ Fakih'e Karşı Şiraziler", (İstanbul: İran Araştırmaları Merkezi, 2018), 7.

¹⁵¹ Şahin, "Suriye'de Baas Yönetim", 110.

bulunmamaktadır. Kudüs Müftüsü'nün fetvası kendi siyasi perspektifinden Orta Doğerta da ve Filistin çevresinde bir birlik oluşturmak olarak yorumlanabilir.

3.4. Siyasi Gücün Dini Yaşantıda Oluşturduğu Değişimler

Devletlerin ve yönetimlerin tıpkı insanlar gibi inançları vardır. Devlet, halk iradesinin tecelli ettiği yerlerdir. Aslî unsurun dışında bulunan toplulukları azınlık olarak tanımlayan devlet kuralları, bu azınlıkların inanç ve kültürel anlamda özgürlüklerini belirli yasalarla koruma altına almıştır. Bazı durumlarda ise, azınlıklar zulme uğrayan taraf olmuş ve tabaa içinde anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Bu durum her devletin ahlakî yapısına göre farklı boyutlarda şekillenebilir. Bunun örneğine tarih vesikalarında sıkça rastlanmaktadır. Nitekim bu durum sadece devletler ve inançlar arasında değil, aynı inancın müntesipleri olan farklı mezhepler arasında da ortaya çıkmış bir durumdur. Devletlerin siyasetleri topraklarında var olan bütün inanç mensuplarını olumlu veya olumsuz yönde etkilemiş ve bazen de inançları dönüştürmüştür. Bu perspektif ile bakılacak olursa; Nusayrîler her farklı yönetimde, farklı veçheyle karşılaştıklarından zaman içinde inançlarına dair bazı farklılıklar oluşmuş ve yaşayışlarını değiştirmişlerdir.

Ortaya çıkışı itibariyle Nusayrî ilim adamlarının ve kurucularının daha yayılımcı bir politika izlediği gözlemlenebilir. Samarra'da ortaya çıktığı bilinen Nusayrîliğin müntesipleri, önce Samarra'da ardından da diğer bölgelerde mezheplerini yayma faaliyetleri göstermiştir. Bu faaliyetleri ile ilgili bir kurul topladıkları: 1. Mezhebin yayılmasına, 2. Teşkilat yapılmasına, 3. Şeyhüddin seçilmesine dair kararlar aldıkları bilinmektedir. Bu kurulun sonucunda Şeyhüddin seçilen Hasibî'nin; Horasan ve Deylem civarını dolaşarak Halep'e gelmesi, burayı merkez üssü seçtiği ve bu merkezden; Musul, Diyarbakır, Hatay, Lazkiye, Kilis, Urfa, Harran ve Tarsus bölgelerinde yayılımcı faaliyet gösterdiği aktarılmaktadır.¹⁵²

Nusayrîlerin üçüncü imamı el- Cilan'ın mezhebe İran-Fars düşünce dünyasından katkılar yaptığı ifade edilmekle birlikte inanç içinde Selman-ı Farisî'nin de farklı bir değeri olduğu gözlenmektedir. Nitekim el-Cilan inancı Bağdat'ta yayma faaliyetleri göstermiştir. Fakat dönemin Abbasi hükümdarından çok sert tepkiler görmüş, daha sonra Şam ve Halep taraflarına geçmiştir. Nusayrîler

¹⁵² Hasan R. Tankurt, *Nusayrîler ve Nusayrilik Hakkında*, 24.

Moğol istilasıyla karşılaşmaları sonucunda inançlarını Suriye’de gizli yaşamaya devam etmişlerdir. Nusayrîlerin hoş karşılanmama sebepleri arasında, sahabe ve üç büyük halifeye Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman’a sert sözler söylemeleri zikredilebilir.¹⁵³ Nusayrîlik ilk ortaya çıkışından teşkilatma sürecine kadar yayılımcı bir politika izlemiştir. Mevcut yönetimlerin inanç üzerindeki dikkatleri ve Nusayrîliğin İslam’ın genel kaidelerinin dışında yer alan tenâsüh, reenkarnasyon, hulûl gibi inançları benimsemeleri hasebiyle İslam dairesinin dışında gözüyle bakılarak müntesipleri belirli takibatlara maruz kalmıştır.

Bu konuyla ilgili Tavîl; “Alevîler hasımlarının eziyet ve suçlamaları karşısında uzun süre sustuktan sonra en son Büveyhoğulları, Hamdânoğulları, Fâtımiler ve Mısır Bahri devleti dönemlerinde hasımlarına karşılık vermiş, kanıtlarını çürütmüş, iddialarının temelsizliğini göstermişlerdi. Daha sonraları suskunluğa geri dönerek huzuru yeğlemiş, unutulmuşluğu içlerine sindirerek bu güne gelmişlerdir. Çünkü siyasi uygulamalar onları özel bir türe, ayrık bir hale çevirmiş, ısrarla onları İslamiyetten çıkarmaya, onun birikimli camiasından kopuşa sürüklemeye başlamıştı”¹⁵⁴ ifadelerine yer vermektedir. Bu ayrıştırma ve baskı sadece Nusayrîlere karşı olan bir tutum değildir. Tarihi vesikalara bakıldığında her milletin her dinin belirli dönemlerde belirli baskılarla karşılaştığı görülmektedir. Bazı durumlarda inançlar yapıları sebebiyle, devletlerin iktidarlarını tehlikeye düşürmüş veya iktidarlar açısından tehlikeli görülmüşlerdir. Nusayrîlik ilk zamanlarında yayılımcı bir seyir izlerken daha sonra mevcut hükümetlerce tehlikeli addedilmiş ve baskı altın alınmışlardır. Bu anlamda savaşların, çekişmelerin ve iktidar mücadelelerinin meydana olan bu bölgede baskılara maruz kalmaları olası olmuştur. Bu sebeple Nusayrîler takıyye yapma yoluna gitmiş ve bununla da kalmayarak takıyye yapmayı akidevî bir mesele olarak görmüşlerdir. Gizlilik inançları için gerekli meselelerden biri haline gelmiştir. Nitekim bu gizliliğin getirmiş olduğu bazı ifadeler de ortaya çıkmıştır. A-M-S formülü de bunun sonuçlarından biri olmuştur. Tarihsel anlamda siyasetin inanç üzerindeki değişimin etkisine; Nusayrîler’de takıyye yapmak, A-M-S sembolü ve ibadetlerindeki gizlilik gibi meseleler üzerinden örnek gösterilebilir. Bu durum sadece Nusayrîliğin akidesi üzerinde bir etki olarak değil, müntesipleri içinde yaşanan değişim ve dönüşüm

¹⁵³ Kuzu, *Risale-i Dâmiğu’n-Nusayriye Transkripsiyon Ve Değerlendirme*, 4-5.

¹⁵⁴ et-Tavîl, *Arap Alevîlerinin Tarihi Nusayrîler*, 18.

olarak da düşünülebilir. Zira bölgede yaşanan misyonerlik faaliyetleri ve değişen dönemlerle birlikte mevcut iktidarlarda Nusayrîler'e yönelik çalışmalar başlamıştır. II. Abdülhamit döneminde, 19. y.y.'da değişen dünya siyaseti ve Fransız Devriminin etkisiyle Osmanlı Devleti de farklı bir politika izlenmesi gerektiğinin farkına varmıştır. Osmanlı Devlet adamları, II. Abdülhamid döneminde "Osmanlıcılık" fikrine dinlerüstü bir boyut kazandırmışlardır. Bu nedenle II. Abdülhamid döneminde "sapkınların" ve "dalalete düşmüş" olanların inançlarının düzeltilmesi ile çözüm arayışları başlatılmış ve Kitabü'l- Akaid yazımına başlanma hareketine geçilmiştir.¹⁵⁵ Heteredoks olarak nitelenen Nusayrîler 19. y.y.'a kadar devlet tarafından görmezden gelinirken misyonerlerin faaliyetleri ile birlikte devletin gündemine gelmiştir.¹⁵⁶ Bu faaliyetlerle birlikte Nusayrîler arasında Sünniliğe geçiş olduğuna dair bilgiler Osmanlı arşiv belgelerinde görülmektedir.

"Belge 30: Cibal-i Nusayrîyye'de ihtiyaç duyulan mektep ve mescitlere ilişkin Beyrut Vilayeti'ne gönderilen yazının transkripsiyonu

Tarih: 23 Zilkade 1307 (1 Temmuz 1890)

Özet: Merkab Kazası'nda Sünniliğe geçen 40.000 kadar Nusayrînin ardından Cibal-i Nusayriyye'de de açılan mekteplerin tesiriyle 15.000 kadar Nusayrî'nin Sünniliği kabul ettiği, sahil kesimlerinde 25 mektep ve 25 mescidin inşasına ihtiyaç duyulduğu, bu inşaatların bir kısım ihtiyaçlarının ahali tarafından karşılanabileceği, diğer masrafların hazineden karşılanması ve buralara muallimler tayin edilmesine ilişkin Beyrut Vilayeti'ne gönderilen yazıdır.

Belge 31: Sünniliğe geçen Sayhun Kazası Nusayrîleri için mektep ve mescitler inşa edilmesine ilişkin Beyrut Vilayeti'ne gönderilen yazının transkripsiyonu

Tarih: 2 Zilhicce 1307 (20 Temmuz 1890)

Özet: Merkab ve Cebele Kazalarından sonra Sayhun Kazası Nusayrîleride Hanefî mezhebine geçtiklerinden kendilerine dini

¹⁵⁵ Deringil, *İktidarın Sembolleri Ve İdeoloji*, çev. Gül Çağalı Güven, 58.

¹⁵⁶ Sacit Uğuz, "II. Abdülhamid'in kapsayıcı eğitim politikasına bir örnek: Lazkiye Nusayrileri ve Hamidiye Mektepleri" *Curr Res Soc Sci*, 5(1), 9-27.

telkin ve eğitim verilmesi için talepte bulunmuşlar, bu nedenle diğer kazalarda olduğu gibi burada da on beş mektep ve on beş mescidin inşa edilmesi hususunda Dâhiliye Nezaretin'den Beyrut Valiliği'ne gönderilen yazıdır.

Belge 32/a: Hanefî mezhebine geçen Nusayrîler için yapılması gerekenler hakkında bir arzın transkripsiyonu

Tarih: 7 Safer 1308/ 10 Eylül 1306 (22 Eylül 1890)

Özet: Hakkı isimli bir Osmanlı memurunun Hanefî mezhebine geçen Nusayrîler için yapılması gerekenler hakkında İstanbul'a gönderdiği arzıdır. Bu arza göre;

- 1.İngiltere Nusayrîlerin Protestan (Hristiyan) yapmak için uğraşmakta, bunun için misyonerler göndermektedir. Bunun engellenmesi için gereken tedbirler alınmalıdır.
- 2.Nusayrîlerin idaresi şeyhlerin elinde olduğundan bunların kazanılması için kendilerine nişan ve arazi verilmelidir.
- 3.Nusayrîler köy ve kasabalarında cami ve ibtidai ve rüştiye ve hatta askeri rüştiye gibi mektepler inşa edilmelidir. Açılan mektepler donatılmalıdır.
- 4.Nusayrîler için kurulacak yeni mekteplere Arapça ve Osmanlıca dersleri verecek ahlaklı ve ehil öğretmenler görevlendirilmelidir.

Belge 33:Lazkiye Mutasarrıfı Mehmet Ziya Bey ile Mekâtib-i İbtidaiyye Müfettişi Şeyh Ali Reşid el-Meykanî Efendî'nin birer suretle taltifi hakkındaki tahriratının transkripsiyonu

Tarih: 20 Safer 1308 (5 Ekim 1890)

Özet: Lazkiye Sancağı'nda Nusayrîlerin Hanefîliğe teşvik edilmesi hususunda hizmetleri görülen kişilerin isimlerinin yazılı olduğu defterin gönderildiği, bu çerçevede Lazkiye Mutasarrıfı Mehmet Ziya Bey ile Mekâtib-i İbtidâiyye Müfettişi Şeyh Ali Reşid el-

Meykânî Efendi'nin birer suretle taltifi hakkında Dahiliye Nezareti'nin Sadaret'e gönderdiği yazıdır.”¹⁵⁷

1890 yılında Lazkiye kazasında 15 bin, Merkab kazasında 40 bin Nusayrî'nin Hanefî itikadını benimsemesi, buralara din adamlarının tayin edilmesi ve mescit, okul inşaaı talep etmeleri devletin Nusayrîlere karşı hizmet faaliyetlerinin sonucunu göstermektedir. Bütün bunlar olurken aynı zamanda, misyonerlerin faaliyetleri ile Protestanlığa geçen Nusayrîlerin sayısında da artış haberleri ile Osmanlı Devleti misyonerlik faaliyetlerine karşı aynı tavırla hareket ederek bu bölgede çalışmalara hız vermiş, eğitimli ve devlete bağlı nesiller yetiştirmeyi amaçlamıştır.¹⁵⁸ Osmanlı Devleti'nin bu çalışmalarına geç kalınmış çalışmalar yorumu yapılabilir.

Osmanlı Döneminden sonra 1999 yılına gelindiğinde ise; araştırmacı Cahit Aslan üniversite eğitimi almış Nusayrîlerin içinde de artık dışa kapalı olmak istemeyenlerin, kültürel varlıklarını dışa açılmakla birlikte de sürdüreceklerine inanan kişilerin olduğunu dile getirmiştir.¹⁵⁹ Değişen zaman ve siyaset ile birlikte inançların da bir takım dönüşümler geçirdiği gözlemlenmektedir. Bu durum Nusayrîlerde genel olarak takıyye inancı üzerinde şekillenmiştir. Nusayrîler'de inancı gizlemek mi yaşamak mı gibi ikilemlerin zamana ve zemine göre değişime açık olduğu yorumunda bulunulabilir.

3.5. Nusayrîlerin Takıyye Anlayışlarına Çift Yönlü Bakış

Nusayrîler için takıyye, inancın mühim bir konusudur. Fakat takıyye meselesine Nusayrîler nazarından bakıldığında bu meseleyi iki boyutlu düşünmek gerekmektedir. Takıyye, literal anlamda hem inancın mahiyetini hem de kişinin inanıyor olduğunu gizlemek, korumak anlamına gelmektedir. Nusayrîlerin, Nusayrî olmayanlara karşı “onlardan biri gibi görünmek” çabalarına, kendilerini gizleme konusuna tarihsel açıdan bakılabilir. Yaşanan sürgünler ve toplum nezdinde hor görülme, tehlikeli addedilme, yaftalanma gibi yaşanan psikolojik ve sosyolojik etkenler onları böyle bir duruma itmiştir. Fakat Nusayrîlerin kendilerini gizleme -

¹⁵⁷ Bilgili, vd. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler ve Nusayrîlik* (1745-1920), 132-133-135-138.

¹⁵⁸ Uğuz, “II. Abdülhamid'in kapsayıcı eğitim politikasına bir örnek: Lazkiye Nusayrileri ve Hamidiye Mektepleri.”15.

¹⁵⁹ Aslan, *Fellahlar'ın Sosyolojisi*, 66.

takıyye- meselesi sadece inandıkları için “inanıyor kimliği” ni gizlemelerinin yanı sıra Nusayrîlik inancının akidesine dair bilgileri gizlemek veya saklamak konusunda da takıyye yapmak olarak değerlendirilebilir. Zira Nusayrîliğe dair edinilen bilgilerin birçoğu hakkında kesin yargılara hala daha ulaşamıyor oluşu dikkatleri celbetmektedir. Bunun yanında inancın yalnızca erkekleri içine alması ve kadınlara belirli sırların verilmiyor oluşu da buna örnektir.¹⁶⁰ Nusayrîlikten dönen Süleyman el- Adenî’nin vermiş olduğu bilgilerle mezhebe dair bazı bilgilere erişilmiş olsa da, bazı konular hala daha karanlık taraflarını korumaktadır. Bununla ilgili; bölgede çalışmalar yapan “misyonerler örgütünün” Nusayrîler ile ilgili yayımladıkları çalışmalardan edinilen bilgilere göre, 40 yıl boyunca bölgede yaşayan İngiliz konsolosu Mr. Barker bu süre zarfında inanca dair bilgi edinme çabalarının başarısız olduğunu beyan etmiştir. Barker çalışanlarının birçoğunun Nusayrî inancında kişiler olduğunu, nazik, dürüst, iletişime açık tavırlarına rağmen inanç konusunda ketum insanlar olduğunu bildirmiştir. Bu çalışmalarda, Lazkiye konsoloslarından bir valinin, Nusayrîlerin sırlarını öğrenmek için çaba sarfettiği bildirilmektedir. Aktarılanlara göre bu yolda bilgi edinmek üzere her yola başvuran Vali, fakir bir adamı işe almış, onu kademe kademe yükselterek onun güvenini ve sevgisini kazanmıştır. Bunların ardından adamın ağzından laf almaya çalışan vali istediğini elde edemeyince bu Nusayrîyi dövüp hapsetmiş fakat bir sonuç elde edememiştir. Bu Nusayrî Vali’ye ne yaparsa yapsın bir sonuç alamayacağını söyleyerek; ona bu konu hakkında şunu teklif etmiştir. “Senin bir kölen var; onu bana kırk günlüğüne ver. Ben onu, bizim mitlerimizi öğreneceği dağlara götüreceğim ve sonra sizin köleniz olduğu için onun ile ne isterseniz yapabilirsiniz” diyerek, kendisine verilen köleyi dağlara götürmüştür. Fakat köle de döndüğü zaman bu adam gibi inatçı bir tavırla sessiz kalarak sırlarıyla birlikte Nusayrîlere göre şehit olmuştur.¹⁶¹ Nitekim bu örnekte olduğu gibi, Nusayrîlerin sır cemaati olmasının üzerinde durarak takıyye anlayışlarının hem inançlarını hem de inananlarını gizlemek olduğu söylenebilir.

Nusayrîlik inancından vazgeçerek Hristiyan olan, Süleyman el-Adenî’nin Nusayrîlik hakkında ortaya attığı iddialardan sonra öldürülmüş olması, bu konuda ne denli radikal olduklarını da göstermektedir.¹⁶² Bütün bunların yanında belirli

¹⁶⁰ Uluçay, *Alevi Nusayrîlik İtikad-Folklor Selman-ı Farisi*, 30.

¹⁶¹ Tozlu- Ürkmez, *Nusayrîler Tarih, İnanç, Edebiyat ve Kaynakça*, 7.

¹⁶² Tozlu- Ürkmez, *Nusayrîler Tarih, İnanç, Edebiyat ve Kaynakça*, 28.

işaretler ve semboller belirlemeleri de takıyyenin boyutu hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlamaktadır. Nusayrîlerin takıyye anlayışlarını “kendi kimliğini” gizleme ve “inancın hakikatini gizleme” şeklinde ki çift boyutlu düşünme meselesine bir diğer örnek olarak; “Nusayrîlerin İbadet Ritüelleri” başlığında da ele alınan araştırmacı Cahit Aslan’ın bir Nusayrî gibi katıldığı namaz ibadetleri örnek verilebilir.

Daha namaz başlamadan namazı düzenleyen aileden biri dayanamadı ve refakatçiyi dışarı çağırdı. Birkaç dakika sonra refakatçı geri içeri döndü. Sonradan öğrendiğime göre, namaz sahibi bizleri sormuş. Refakatçide ilk önce plancıyı söylemiş. Falancanın oğlu ve şunlardan. O aile de bölgede iyi bilinen aile olduğu için hemen hatırlamış. Bu sefer beni sormuş. Yine daha önce planladığımız şekilde yanıt vermiş. Gerçi daha sonraki algılarına göre namazı düzenleyen bu işe pek memnun olmuş.

...

İmam namazın açılışını yapmadan önce bir kişi Ortodoks vaftizlerinde olduğu gibi dumanları tüter bir şekilde, odada yanmış buhur dolaştırmaya başladı. Önünden geçtiği kişiler avuçlarıyla bu dumandan bir nefes içlerine çektiler. Sıra bana geldiğinde ben de öyle yaptım. Bir başkası, daha sonra üzüm suyu olduğunu öğrendiğim bir kâse sıvı dolaştırdı.

...

Dışarıda, namazı düzenleyen ailenin diğer bayan aile efradı önceden namaz için kesilmiş bir kurban etinden yapılmış kuru fasulye ve pilavdan oluşan yemekler hazırlamıştı. Namazdan sonra bu yemekten yemek namazın bir parçası ve yemeğin yenmesi sevap kabul ediliyormuş.¹⁶³

Bu örnekler üzerinden; öncelikle ibadetlerinin gizli yapılıyor olması ve dışarıdan gelmiş kişilere bu kadar temkinli davranmaları inançlarına dair bilgi vermek istememelerinin bir göstergesidir. Bunun yanında anlatıcının ifade ettiği şeylerden bazı çıkarımlarda bulunulacak olursa; ibadetlerinin bir imam aracılığı ile yapılması, ibadete sadece erkeklerin katılıyor olması ve en mühimi namaz olarak anılmasına rağmen İslam dininde namaz ibadeti olarak adlandırılan ibadetle benzeşmemesi gibi durumlar dikkatleri celbetmektedir. Nitekim anlatıcının

¹⁶³ Aslan, *Fellahlar'ın Sosyolojisi*, 66-67-68.

ifadelerine göre; “ortodoks vaftizlerinde olduğu gibi buhur dolaştırılması” akıllara inancın Hristiyanlıkla benzeşen yönlerini getirmektedir. Bu bilgilere ek olarak; mezhebin en mühim isimlerinden biri olan Hasibî’nin Mısır’da hapsedilmesinin ardından, hapisten kaçtıktan sonra dini vazifesini tamamlamak için Hz. İsa’nın mezarına gittiği aktarılmaktadır.¹⁶⁴ Hasibî’nin Hz. İsa’nın kabrine gitmiş olması ve Uluçay’ın ifadelerinde olduğu gibi, “Eğer bir halıyı kaldırırsan altından başka renkler, desenler çıkar. Bir tarlaya bir ürün ekersen, önceki üründen de yeşerenler olur. Yani her inanç, kendisinden önceki halıyı kaldırmak yok etmek istememiştir. Çünkü o zaman başka bir desen çıkacaktır. Bu harfiyatın, tahribarın sonu gelmeyecektir. Burayı ekmek, artık mümkün olmayacaktır. Bunun yerine her kültür; her din/inanç, mevcut meydana, kültür ortamına, kendi renk ve desenleriyle halılarını serecek ve ürünlerini ekecektir. Bunlar; bir süre birlikte yaşarlar, sonra biri galip gelir. Bunu en güzel şekilde şu hadis açıklamıştır. Ben dininizi değiştirmeye iptal etmeye değî, onu tamamlamaya geldim.”¹⁶⁵ Bu ifadeler inancın neden takıyye yaptığının ve gizliliğe bu denli önem verdiğinin bir göstergesi olsa gerektir.

Nusayrîler, Birinci Dünya Savaş’ından sonra Suriye’de siyasi anlamda istikrarın adım adım Nusayrî bir aileye geçmiş olmasıyla birlikte takıyye yapmayı bırakmışlardır. Tabi bu durum Nusayrîlerin tamamıyla gizlendikleri anlamına gelmemektedir. Zira çok sayıda ibadet mekânı ve toplu yerleşim yerleri bulunan Nusayrîler toplum içerisinde belirli bir vasfa sahiptiler. Bu sebeple takıyye meselesine kendini gizlemenin yanında daha çok inancın mahiyetini gizlemeye çalışmak diyebiliriz. Bununla ilgili olarak, Nusayrîler ile ilgili yapılan çalışmaların problemli tarafı “gizlilik” adı altında kaynakları kişilere atıfta sıkıntı yaşanmasıdır. Birilerinin açıkladığı şeyi bazılarının yok sayması ve inkâr etmesi gerçeğe ulaşmayı zorlaştırmaktadır.¹⁶⁶

Değişen zaman, evrenselleşen dünya ve Suriye’nin mevcut siyasetinde Nusayrî olan Esed ailesinin iktidar olması gibi etkenlerle, Nusayrîler hem siyaseten hem de inanç olarak daha görünür olmaya başlamışlardır yorumunda bulunulabilir.

¹⁶⁴ Kuzu, *Risale-i Dâmiğu’n-Nusayriye Transkripsiyon Ve Değerlendirme*, 16.

¹⁶⁵ Uluçay, *Alevi Nusayrîlik İtikad-Folklor Selman-ı Farisi*, 17.

¹⁶⁶ Palabıyık, “Dini İnançları ve Özellikleri Bakımından Nusayrîlik”, 21.

3.6. Nusayriliğin Tanımlanması

Nusayrîleri; din, mezhep, fırka gibi tanımlardan hangisi ile isimlendirmek gerektiği önemli bir konudur. Zira Nusayriliğin; mezhep, fırka, din gibi tanımlardan hangisinin içinde görüldüğünün netleşmesi müntesiplerinin toplum içindeki kimliklerinin inşasında, onların nerede yer aldıklarını görmek konusunda bazı soru ve sorunların çözülmesini sağlayacaktır. Nusayrîlik, İslam Mezhepleri içerisinde Bâtınî olarak isimlendirilen, asıl unsurların dışına çıkmış ve sapkın olarak nitelendirilen mezhep kategorisinde yer almaktadır. Nusayrîleri kökeni itibari ile ele aldığımızda, iki görüş muteber görülmektedir. Birincisi; Türkler için kurulmuş şehir Samarra’da ortaya çıktığına dair ileri sürülen görüştür. İkinci görüş; Nusayrîlerin Şii İsmailîlerin on birinci imamının babı olan Muhammed bin Nusayr tarafından ortaya konmuş bir inanç olduğuna dair görüştür. Hasan Tankurt; Nusayrî olan birine sorduğu “bu inancın aslında İslam dininden de önce müntesiplerinin bulunduğu” dair sorusuna Nusayrî’nin müspet cevap verdiğini aktarır.¹⁶⁷ Nitekim Nusayrîler hulûl inanışlarının sadece Hz. Muhammed ve Hz. Ali’nin döneminde gerçekleşmediğini, önceki peygamberler zamanında da hulûlun gerçekleştiğini ileri sürerler. Nusayrî inancına göre Tanrı Habilden önce yedi kere Habilden sonra yedi kere toplam on dört kere farklı isimlerle yeryüzünde tecelli etmiştir. Bu tecellinin sonuncusu ise; Hz. Muhammed devrinde Hz. Ali’ye olmuştur. Bu durumu devir olarak adlandıran Nusayrîlere göre Tanrı; Adem zamanında Habil’e ve sırasıyla Habil, Şit, Yusuf, Yuşa, Asaf, Şem’un ve son olarak da Hz. Muhammed’in döneminde Hz. Ali’ye hulûl etmiştir.¹⁶⁸ Bu durumda Nusayrîler, İslam dininden sapma yaşayarak Bâtınî oluşum haline mi gelmiştir, yoksa eskiden beri var olan ve İslam dinine eklenerek yeniden şekillenen bir inanç olarak mı görülebilir? Bu üzerine düşünülmesi gereken bir soru olmaktadır.

Mezhep; terim anlamı itibariyle, dinin aslî ve fer’i hükümlerinin dayanmış olduğu delilleri tespit edip ortaya koyarak, bir yöntem geliştirmiş ve otorite sayılan âlimlerin görüşlerini içeren bir sistem olarak tanımlanmaktadır.¹⁶⁹ Öz’ün mezhep tanımı şöyledir; “inanç, toplum yönetimi, ibadet ve insanlar arası muameleler konusunda, dinin aslî ve kesin kurallarıyla ilgili fikir üretmek suretiyle oluşan,

¹⁶⁷ Hasan R. Tankurt, *Nusayrîler ve Nusayrîlik Hakkında*, 25.

¹⁶⁸ Keser, *Nusayrîler/ Arap Aleviliği*, 38-39.

¹⁶⁹ İlyas Üzümlü, “Mezhep”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/526.

birbirinden farklı düşünce ve yorumlar sistemi ile bu düşünce ve yorumları benimseyen fertler ve sosyal grupları ifade etmek için kullanılan bir terimdir.”¹⁷⁰ İlk mezhep tanımında daha özel bir ifade olan “din âlimleri” ibaresi kullanılırken, Öz’ün tanımında ise sosyal grupların benimsediği yol ifadesi geçmektedir. İki tanıma mukayeseli bir şekilde bakılacak olursa; Birinci tanım daha dar, ikinci tanımı ise daha geniş boyutta düşünülebilir. Mezhep tanımında var olan “dinin aslî ve fer’î hükümlerinin dayandığı deliller” kısmında, Nusayrîlik ile bir mukayese yapıldığında Nusayrîlikte var olan belirli inançlara Kur’an’dan deliller getirdikleri ortaya konmuştur. Nusayrîliğe dair ele alınan eserlerde, inancın Bâtınî yönü açıklanırken, onlar, Bâtınîliğin her bir şeyde var olduğunu, her bir meselenin, eşyanın bir görünen bir de görünmeyen kısmı olduğunu ileri sürerler. Nusayrîler bâtinîlik ile ilgili Kur’an’dan bazı ayetleri delil olarak getirmektedirler. Nitekim Uluçay’ın “Eğer bir halıyı kaldırırsan, altından başka renkler, desenler çıkar. Bir tarlaya bir ürün ekersen, önceki üründen de yeşerenler olur. Yani her inanç, kendisinden önceki halıyı kaldırmak yok etmek istememiştir”¹⁷¹ ifadeleri bâtinîlik inançlarına delil mahiyetindedir. Bu ibarelerden hareketle, Nusayrîlerin inancında zahir-bâtın meselesini kabul ettikleri ve Kur’an ayetlerini de bu yönde ele aldıkları söylenebilir. Bâtınîlik, reenkarnasyon gibi meselelerin Kur’ân’dan deliller getirilerek savunulması, akıllara şu soruları getirmektedir. Kur’ân ayetlerine dair Ehl-i Sünnet’in reenkarnasyon ve hulûl gibi görüşleri kabul etmemesi, bunun yanında bâtinî olan ve on iki imam inancına dayanan inançların da reenkarnasyon gibi meseleleri ileri sürmemesi, Nusayrîliğin hint dinleri, felsefe gibi akımların etkisi altında kalıp kalmadığı sorularıdır.

Mezhep tanımı ekseninde Nusayrîliğe bakıldığında, terim anlamı itibariyle mezhep bağlamından uzak bir yapı oldukları görülmektedir. Fakat kelime anlamı itibariyle bir yol, yöntem olarak düşünülürse, Nusayrîliğin de kendine has metodu olduğu bir gerçektir.

Nusayrîliğin ortaya çıkış menbaina bakıldığında, on iki imam inancının onuncu ve on birinci imamlarına dayanarak ortaya çıkmış olması ve Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra kendilerini Arap Alevîsi olarak tanımlamak istemeleri tarihsel

¹⁷⁰ Öz, Ana Hatlarıyla İslam Mezhepleri Tarihi, 381. Bu konuda bk. Süleyman Efendî el-Azenî, *el-Bâkûretü’- Süleymaniyye*, s.31.

¹⁷¹ Uluçay, *Alevi Nusayrîlik İtikad-Folklor Selman-ı Farisi*, 17.

bağlamda ele alındığında, Nusayrîliği fırka olarak tanımayabilir miyiz, sorusu üzerine düşünülebilir. Fırka; İslam tarihinde siyasetin getirdiği fıkırsel anlamda ayrılığa düşen ve siyasi duruşun itikadi anlamda da farklılıklara ittiği gruplar için kullanılan bir terimdir. Fırka terimi, siyasi sebeplerle ayrılan grupları nitelendirmektedir. Bu nitelendirmenin temelinde var olan siyasi ayrılık daha sonra itikadî anlamda da bazı ayrılıklara ve ayrımlara sebebiyet vermiştir. Örneğin; Şia mezhebi, ilk ortaya çıkışı itibarıyla bir fırka özelliğindedir. Fakat onlar daha sonradan siyasi anlamda var olan görüşlerini belirli çerçevede akidelerine yansıtarak, kendi inanç sistemlerini oluşturmuştur. Şia ile bağlantılı olarak ortaya çıkan Nusayrîlik, bulunduğu konjonktürde herhangi bir siyasi oluşumla değil, bir takım kişilerin fikirleri etrafında ortaya çıkmıştır. Şia ve Nusayrîlik bu konuda mukayese edildiğinde; Şia, siyasi fikirlerini inancına yansıtarak itikadî bir sistem oluşturmuşken, Nusayrîlik, bir şahsın fikirleri etrafında ortaya çıkmıştır.

Nusayrîliğin müstakil bir din olup olmaması meselesi üzerine bir değerlendirmede bulunulursa; Tankurt'un; Nusayrî bir kişiye yönelttiği, Nusayrîlik İslam dininden önce de var olan bir inanç mıydı, sorusuna aldığı müspet cevaba binaen, bu inanç ile ilgili bir dindir yargısında bulunamayız. Zira “din” kendine ait kitabı, peygamberi ve itikadî-amelî anlamda bağlayıcılığı olan bir mefhumdur. Nusayrîlik için salt “din” diyememekle birlikte, salt İslam Mezhepleri içerisinde de anmanın hem onların sosyal hayatta ki düzenleri açısından hem de İslam dininin mahiyeti itibarıyla sağlıklı görünmemektedir. İbn Teymiyye gibi âlimlerin Nusayrîler ile ilgili vermiş olduğu olumsuz fetvalar ile toplum içinde baskı ve zulme maruz kalmışlardır. Nitekim Osmanlı döneminde Nusayrîler ile ilgili araştırmalarda bulunan Kayserî'nin riselesi de toplum içinde Nusayrîlere karşı tepki oluşmasına sebebiyet vermiştir. Osmanlı Devleti'nin toplum yapısında azınlık olarak nitelendirilen gayr-i müslim halk ile olan ilişkilerin gayet muntazam olmasının yanında, Nusayrîlik gibi inançların toplumdan dışlanmasında hem onların tutumları hem de toplumun onları ötekileştirmesi söz konusu olmuştur.

1918 yılının sonrasında Birinci Dünya Savaşı'ndan ardından, Fransa'nın mandası altındayken almış oldukları, Arap Alevîsi ismi ise onların hem kendilerini dışarıya karşı tanımlamaları açısından hem de artık siyasette ve toplum içinde bir kimlik ile var olmak istemelerinin bir etkisi olarak görülebilir. Bu bağlamda mezhep kavramı, Kelamî açıdan değerlendirildiğinde, mezhep tanımının çok daha

geniş olduğu görülmektedir. Kelam perspektifinden mezhep; yeni bir din olmayıp bir dini benimseyen inançların büründüğü yeni formlardır. Bu oluşumlar da eski inanç, kültür, örf ve geleneklerin izlerini görmenin mümkün olduğu ileri sürülür.¹⁷² Bu tanımlamadan hareketle Nusayrîliğin bir mezhep olduğun kanaatine varılabilir. Bunun dışında Nusayrîlik gibi mezheplerin İslam ibaresinin altında anılıyor olması, bazı karışıklıklara sebebiyet vermiştir. Hem inancın İslam dini ile ortak paydalarda buluşamıyor oluşu hem de mezhep olarak tanımlanması aslında kendi müntesipleri açısından sorunlar meydana getirmektedir. Bu sorunların çözüme kavuşabilmesi adına Nusayrîlik gibi inançların net bir tanıma kavuşması elzemdir. Bunun için hem inancın kendini izhar etmesi, en azından ana hatlarıyla su yüzüne çıkması hem de muteber bir tanıma kavuşması lazım gelmektedir. Nusayrîler bu çalışma içerisinde daha çok inanç olarak adlandırılmıştır. Nusayrîlik bir inançtır fakat bu inancın din, fırka, mezhep kavramları içerisinde mikro düzeyde tam olarak ne ile isimlendirilmesi gerektiği yönünde sorular hala daha cevaplarını beklemektedir. Kelamî anlamda Nusayrîlik mezhep olma özelliği ile anılagelmıştır. “Batınî İslâm Mezhebi” tanımını inancın akidesi hakkında bilgi vermektedir. Fakat Müslümanların ortak ibadet mekânlarını kullanmamaları toplum içinde ötekileştirilmelerine sebebiyet vermiştir. Hem İslâm ibaresi altında hem de toplumsal ibadet mekânlarından ve ibadetlerden uzak olmaları onları takıyye yapmaya itmiştir. Literatür de geçen Nusayrîlik isminin yerine kendi kabulleri olan olan Arap Alevîleri ismi toplum nezdinde onları daha görünür kılacaktır.

¹⁷² Üzüm, “Mezhep”, 29/527.

SONUÇ

İslam mezhepleri içinde görülen Nusayrîlik, bâtinî formda olması hasebiyle mezhep dendiğinde Ehl-i Sünnet'in İslam tasavvurunun dışında kalan bir mezhep olma özelliğindedir. Akidelerinde var olan; İlah, Kitap, Peygamber, Melek gibi konularda ki görüş farklılıklarından ötürü Nusayrîler, Ehl-i Sünnet'in dışında görülmektedirler. Nusayrîlik Şia'nın imamet inancına dayanmaktadır. Şia'nın onuncu ve on birinci imamlarının dönemlerinde bab olarak ortaya çıkmış olan, İbn Nusayr tarafından ileri sürülmüş fikirlerin çevresinde ortaya çıkmıştır. Fakat Nusayrîliğin isimlendirmesi üzerine farklı görüşler bulunmaktadır. Nitekim bu görüşlerden biri, Nusayrîliğin İslam dininin tebliğinden de önce olduğuna dairdir. Bu inancın, nerede, ne zaman ve kim tarafından ortaya çıktığı yönünde farklı fikirler ileri sürülmekle birlikte bu konuda en muteber görüş; Samarra'da on ve on birinci imamlar döneminde yaşamış olan Muhammed bin Nusayr en-Nemirî ile ortaya çıktığı yönündeki görüştür. Nusayrîliğin nerede ortaya çıktığı ile ilgili araştırmalarda bulunan Hasan Reşit Tankurt bir Nusayrî'ye yönelmiş olduğu, Nusayrîliğin ne zamandan beri var olduğuna dair sorusuna, bu inancın daha önceki dönemlere dayandığı doğrultusunda cevap aldığı kaynaklar arasında gösterilmektedir. Nusayrîlik akaidi Ehl-i Sünnet akaidinden farklılık gösteriyor olmakla birlikte bunun yanında bazı meselelerle de kendine has bir inanç olma özelliğindedir. Nusayrîlik akidesinde ki en belirgin meseleler; takıyye, bâtinîlik, hulûl, reenkarnasyon gibi inançlardır. Nitetim onların bu inançlara yükledikleri mana önemlidir. Onların ilah anlayışlarını şekillendiren hulûl inançları; Allah'ın Hz.Ali'nin bedenine girerek, bedenleşebilen ilah şeklindedir. Ayn-Mim ve Sin olarak şifreledikleri bu akideleri; Allah-Hz. Ali, Mana-Hz. Muhammed, Bab-Selman-ı Farisîdir. Üçleme gibi görünen bu inançları sebebiyle ve kimilerine göre Nusayrî ismini taşıdıklarından ötürü onlar Hristiyanlara benzetmekle itham edilmişlerdir.

İnançlarında var olan bâtinî form Kur'ân-ı Kerîm'den farklı anlamlar çıkarmalarına sebebiyet vermiştir. Nitekim bu durum onları ibadetleri farklı bir şekilde yorumlamaya sevk etmiştir. Namaz, oruç, hac gibi ibadetleri bilinenin ve uygulananın aksine kendilerine özgü bir şekilde yerine getirmektedirler. Hızır

inançlarının güçlü olması ve Hızır'a yükledikleri ilahî anlamdan ötürü türbe ziyaretleri ve türbe ibadetleri inancın önemli ritüellerinden biri olarak görülmektedir.

Nusayrîler üzerinde en çok dikkat çeken konu takıyye meselesi olmuştur. Onların takıyye inançları “kendi kimliğini gizlemek” ve “inancını gizlemek” şeklinde çift bir boyutta değerlendirebilir. Yaşanan siyasi sebepler ve sosyal etkenler, Nusayrîleri takıyye yapmaya itmiştir. Bununla birlikte inancın içinde taşıdığı bâtinî form onları dağlara çekilmeye zorlamıştır.

Tarihsel süreçte, İbn Teymiyye gibi döneminin muteber alimleri Nusayrîler'in müslüman olmadıklarına dair fertvalar yayınlamıştır. Zira kendi halinde ve dışarıya kapalı olan bu inanç, Sünnî-Müslümanlar tarafından temkinli davranılan bir topluluk haline gelmiştir. Nusayrîlerde var olan takıyye inancı yaşadıkları toplumun onları dışlamasıyla birlikte daha güçlü hale gelmiştir. 1918 yılından sonra ise, siyasî alanda güçlenmeleriyle birlikte toplum nezdinde görünür olmaya başlamışlardır. Nitekim siyasî gücün etksi ve getirileriyle birlikte takıyye inançlarında da değişim meydana gelmiştir. Nusayrî tarihçisi et-Tavîl'in vermiş olduğu bilgilere göre, Nusayrîler her zaman ve çağda hor görülen, zulmedilen bir topluluk olmuştur. Tavîl'in bununla ilgili ortaya attığı iddia ise; Osmanlı Devleti'nin Mısır seferine çıktığı zamanlarda Nusayrîlerin Yavuz Sultan Selim Han tarafından sorgusuz sualsiz öldürüldüklerine dairdir. Bölgenin tarihsel süreci ele alındığında Nusayrîler; dağlık alanlarda, içe kapanık ve etkileşime açık olmayan bir topluluktur. Bu özelliği sebebiyle devletlerin temkinli yaklaştığı ve haklarında çeşitli rivayetlerin zuhur ettiği bir inanç olması kaçınılmazdır. Halktan ve devletten kopuk yaşamaları onları cahil bir halk olmaya itmiş, 19. yüzyıla gelindiğinde değişen dünya siyaseti ve Osmanlı Devleti'nin zayıflamaya başlamasıyla birlikte bölgede Batılı devletlerin misyonerlik faaliyetleri baş göstermiş, yabancı okullar faaliyetlerine başlamıştır. Bu duruma karşı harekete geçen Osmanlı Devleti, o dönemin padişahı II. Abdülhamit tarafından bölgede hem Sünnileşme hareketi hem de misyonerlere fırsat vermemek adına çok sayıda camii ve okullar inşa etmiştir. Bu süreçte pek çok kişinin Sünniliğe geçtiği Osmanlı arşiv belgelerindeki kayıtlarla sabittir. Osmanlı Devleti'nin izlediği bu politika için geç kalınmış bir politika yorumu yapılabilir. Yabancı okulların faaliyetleri ile Hristiyanlığı kabul eden Nusayrî sayısı da epey fazla olmuştur. Osmanlı Devleti'nin ilim adamlarından el-Kayserî Nusayrîler ile ilgili bir Risale kaleme almıştır. Bu Risale'nin etkisiyle

halk, Nusayrîlere karşı şiddet göstererek ve onları dışlayarak, camilerden, kutsal mekânlardan kovma teşebbüsü göstermiştir. Tarihler 1918 yıllarını gösterdiğinde ise, Birinci Dünya Savaşı başlamıştır. Bu savaşta Osmanlı Devleti'nin yenik düşmesiyle birlikte Batılı Devletler'in kendi aralarında yaptığı Sykes-Picot anlaşmasıyla, Suriye bölgesi Fransa'nın mandasına verilmiştir. Bu süreçte Nusayrîler kendilerine Arap Alevî isminin verilmesini istemişler ve bu şekilde anılmaya başlanmışlardır. Yine o dönemde Nusayrî/Arap Alevîleri ile ilgili tarih kitabı olan *Arap Alevîleri Tarihi* kitabı/raporu Nusayrî olan Galip et-Tavîl tarafından kaleme alınmıştır. Misyonerler tarafından çok fazla takibata alınan ve sırları deşifre edilmeye çalışılan Nusayrîler /Arap Alevîleri bu süreçte de sırlarını fâş etmemişlerdir. Fransızların manda rejiminin son bulmasıyla birlikte iç siyasette zamanla söz hakkına sahip olan Nusayrîler iktidara kadar yükselmişlerdir. Bu yükselişlerinde Sünnîlerin siyasette oluşturduğu düzensiz yapının etkisi büyük olmuştur. Nusayrî din adamlarının ve diğer azınlıkların birlikte adım adım hareket ederek Nusayrî Hafız Esed'i desteklemesi ile 1971 yılında Suriye Devlet Başkanı bir Nusayrî olmuştur. Esed'in izlediği azınlıkları devlet rütbelerine getirme ve güvendiği kişilerden bir ordu, devlet yapılandırması oluşturma planı onu siyasî anlamda iktidarda tutmuştur. Bununla da kalmayarak ölümünden sonra yerine oğlunu veliaht olarak yetiştirmesi Suriye'de yönetim anlamında yeni bir dönemin oluştuğunun habercisi olmuştur. Esed ailesinin yönetime gelmesiyle birlikte Nusayrîler toplum içinde daha görünür hale gelmişlerdir. Bütün bunların ardından geçmişte İbn Teymiyye'nin vermiş olduğu fetva ile Kudüs İmamı Muhammed Emin el- Hüseyin'in, Nusayrîlerin müslüman olduğuna dair vermiş olduğu fetvanın tarihsel bağlamda bir mukayesesi yapıldığında değişen bölge siyasetinin, toplumların inançlarının tanımlanmasına da etki ettiğini ileri sürebiliriz. Fakat Emin el- Hüseyin'in fetvası Esed ailesinin iktidar yıllarından çok önce verilmiş, Ortadoğu'da birlik olma siyaseti adına verilen bir fetvadır. Nusayrîlerin siyasi anlamda gelmiş olduğu bu son durum onların inançlarında yaptıkları takıyyeyi de farklı bir boyuta taşımıştır. Nusayrîler'de var olan takıyyeye çift yönlü bakıldığında; “toplum içinde inancını gizlemek” ve “ inancını toplumdan gizlemek” meseleleri yeni bir boyut kazanmıştır. Siyasette görünür olan Nusayrîler'de takıyye daha çok “inancını toplumdan gizlemek” şeklinde tek bir boyuta inmiş yorumunda bulunulabilir.

Suriye devlet başkanlığında kalan Esed ailesi üzerinden meseleye bakıldığında, hem ülkenin iç siyaseti hem Nusayrî halka bakışın zihinlerde net olmaması hasebiyle, Nusayrîlik inancını mezhep, fırka, din kavramlarından hangisi ile tanımlamanın daha doğru olduğu yönünde yapılan tartışmada, Nusayrîliğin bir mezhep olduğu kanaatinin daha muteber olduğu nettir. Fakat isimlendirme meselesinin Nusayrîlik olarak değil de Arap Alevîleri olarak güncellenmesi onların toplum içinde daha tanınır olmasını sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

Bu tez çalışmasında İSNAD 2 atıf sistemi kullanılmıştır.

Akdemir, Salih. “Suriye’deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü”. *Avrasya Dosyası Dergisi*, 201-237.

Arıkan, Pınar. “Suriye’nin Nusayri Yüzü ve İran”. *Ortadoğu Analiz* 4/43 (Temmuz 2012), 18-29. https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/2pinararikan.pdf

Aslan, Cahit. *Fellahlar’ın Sosyolojisi*. Adana: Karahan Yayınları, 1. Basım, 2005.

Bağlıoğlu, Ahmet. “Suriye’de Mezhep Hareketlerinin Güncel Siyaset Üzerine Etkileri”, *Mezhep Araştırmaları* 6/2 (Güz 2013), 495-523. <http://www.emakalat.com.tr/download/article-file/63783>

Bilgili, Ali Sinan (ed.)- Tozlu, Selehattin(ed.)- Akbulut, Uğur(ed.)- Ürkmez, Naim(ed.). *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik (1745-1920)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Müdürü, 1. Basım, 2010.

Buzpınar, Ş. Tufan. “Şam (Osmanlı Dönemi)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/ 315-320. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Çakmak, Ramazan Aydın. “Reform Yanlısı Halk Gösterilerinden Bitmeyen İç Savaşa Giden Süreçte Mezhep Olgusu”. *Uluslararası Kriz Ve Siyaset Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2022), 208-246.

Çetin, Firdevs. “ Osmanlı-Safevi Rekabetinin Osmanlı Resmî İdeolojisine Etkisi”. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/1 (Aralık 2011), 12-28. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jiss/issue/25899/272987>

Çetinsaya, Gökhan. vd. “Mithat Paşa” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/7-11. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Dam, Nikolaos Van. *Suriye’de İktidar Mücadelesi*, çev. Semih İdiz-Aslı Falay Çalkıvık. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Basım, 2000.

Deringil, Selim. *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2. Basım, 2002.

Duran, Mehmet Ali. “Baas Partisi’nin Düşünsel Temelleri Ve Suriye Siyasetinde Baas Partisi(1940-1966)”. *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi* 5 (2021), 219-246. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataddergi/issue/67766/1039114>

Erhan, Çağrı. “Kronik: Hafız Esed’in Ölümü ve Muhtemel Gelişmeler”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 55/2 (2015), 161-170.

Et-Tavîl, Muhammed Emîn Gâlib. *Arap Alevilerinin Tarihi Nusayriler*. çev. İsmail Özdemir. İstanbul: Çivi Yazısı Yayınları, 2000.

İbn Teymiyye, Nusayriler Suriye’nin Zorbaları. çev. Nurullah Gündüz. İstanbul: Daru’l İmara Yayınları.

Keser, İnan. *Nusayriler/ Arap Aleviliği*, İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi, 1. Basım, 2002.

Koca, Ferhat. “İbn Teymiyye, Takıyyüddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 20/391-405. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Kocabaşoğlu, Uygur. *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*. İstanbul: Arba Yayın, 1. Basım, 1989.

Kutluoğlu, Muhammed Hanefi. “İbrâhim Paşa, Kavalalı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 21/330-333. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Kuzu, Serkan. *Risale-İ Dâmiğu'n-Nusayriye Transkripsiyon ve Değerlendirme*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Loui, Hadi Khodabandeh. *Siyasal Şiilikte Otorite Çatışması: Velayet-İ Fakih'e Karşı Şiraziler*. İstanbul: İran Araştırmaları Merkezi, 2018.

Ocak, Ahmet Yaşar. *İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1. Basım, 1985.

Olsson, T. (ed.), Özdalga E. (ed.), Raudvere C. (ed.). *Alevi Kimliği*, çev. Bilge Kurt Torun, Hayati Torun. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 1999.

Ortaylı, İlber. “19. Yüzyıl Sonunda Suriye Ve Lübnan Üzerinde Bazı Notlar”. *Osmanlı Araştırmaları* 4/4 (Aralık 1984), 89-113. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/oa/issue/10973/131300>

Önal, Recep. “Osmanlı Coğrafyasında Sünnî Düşüncenin Resmî İdeoloji Olarak Benimsenmesi Üzerine Sosyo-Jeopo-Teolojik Analizler” *İlmi Araştırmalar Dergisi e- Şarkiyat* 10/4 (Aralık 2018), 1258-1275. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sarkiat/issue/40690/462656>

Örki, Armağan, “Suriye İç Savaşı Üstüne”. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi e-Dergi* 4/1 (Haziran 2015), 67-96. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/trakyaibf/issue/27458/288700>

Özcan, Azmi. “Milliyetçilik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/84-87. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Palabıyık, Hanefi. “Dinî İnançları ve Özellikleri Bakımından Nusayrîlik”. *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 54 (Ocak 2013), 17-48. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2580976>

Reşit Batur, Muhammed. “Nusayrîliğin Teşekkülü ve İnanç Esasları”. *İnsan ve Toplum* 3/5 (Haziran 2013), 55-84. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/insanvetoplum/issue/69997/1120806>

Sertel, Ergin. *Dini ve Etnik Kimlikleriyle Nusayrîler*. Ankara: Ütopya Yayınevi, 1. Basım, 2005.

Seyyid, Eymen Fûad, “Fâtımîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 12/228-237. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Sinanoğlu, Abdulhamit. *Nusayrîlerin İnanç Dünyası ve Kutsal Kitabı (Çağımızda Batınlık Örneği)*. İstanbul: Esra Yayınları, 1. Basım, 1997.

Şahin, Türel Yılmaz, “Suriye’de Baas Yönetimi”. *Mülkiye Dergisi* 35/ 272 (Ocak 2013), 103-118. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mulkiye/issue/4/45>

Tankurt, Hasan R. *Nusayrîler ve Nusayrîlik Hakkında*. Ankara: Ulus Basımevi, 1938.

Tekdal Fildiş, Ayşe. “Günümüzde Suriye’de Yaşanan Sorunların Tarihsel Arka Planına Kısa Bir Bakış”. *Ortadoğu Analiz* 5/52 (Nisan 2023), 55-62. https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/5aysetekdal.pdf

Tomar, Cengiz, “Şam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/311-315.

İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Topaloğlu, Bekir – Çelebi, İlyas. *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. Ankara: İSAM Yayınları, 6. Basım, 2019.

Tozlu Selehattin-Ürkmez Naim, Nusayriler Tarih, İnanç, Edebiyat ve Kaynakça. İstanbul: Kitapevi Yayınları, 1. Basım, 2017.

Türk, Hüseyin. *Anadolu'nun Gizli İnanıcı Nusayrîlik*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2005.

Türk, Hüseyin. *Nusayrîlik (Arap Aleviliği) ve Nusayrilerde Hızır İnanıcı*. Ankara: Ütopya Yayınları, 2002.

Uğuz, Sacit. “II. Abdülhamid’in Kapsayıcı Eğitim Politikasına Bir Örnek: Lazkiye Nusayrileri ve Hamidiye Mektepleri” *Curr Res Soc Sci*, 5/1 (2019), 9-27. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/723590>

Uluçay, Ömer. *Nusayrîlik İnanç Esasları-Tenasüh (Reenkarnasyon)*. Adana: Karahan Yayınları, 2003.

Uluçay, Ömer. *Arap Aleviliği Nusayrîlik*. Adana: Hakan Ofset Yayınları, 1996.

Uluçay, Ömer. *Tarihte Nusayrîlik*. Adana: Gözde Yayınevi, 1. Basım, 2001.

Uluçay, Ömer. *Alevi Nusayrîlik İtikad- Folklor Selman-ı Farisî*. İstanbul: Gözde Yayınevi, 1. Basım, 2013.

Umar, Ömer Osman. *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*. Ankara: Can Reklamevi, 2004.

Üzüm, İlyas. “Nusayriler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/270-274. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Üzüm, İlyas. “Mezhep”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/526-532. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Yalçın, Ayşe. Nusayrilerle İlgili Fransızca Kaynaklarda Yer Alan Bilgilerle Mülakat Sonucu Elde Edilen Verilerin Mukayesesi: Hatay Nusayriliği Örneği. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020. <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/72972/652561.pdf?sequence=1>

Yiğit, İsmail. “Memlükler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 29/90-97. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Waardenburg, Jacques. “Teslîs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/584-549. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.